sadreddin KONEVÎ

Tasavvuf Metafiziği

miftâhu gaybi'l-cem ve'l-vücûd

Tasavvuf Metafiziği

Miftâh-ı Gaybi'l-Cem Ve'l-Vücûd

SADREDDİN KONEVÎ

Tercüme:

Ekrem Demirli

Çatalçeşme Sokağı No: 27/2 Cağaloğlu 34110 İstanbul
telefon: (212) 5207210
faks: (212) 5115791
www.iz.com.tr
e-posta: bilgi@iz.com.tr
kapak: Medine Efe

SADREDDİN KONEVÎ

XIII. asırda yaşamış (doğum tarihi, yaklaşık 1210, vefat tarihi, 1274), tasavvuf düşüncesine kazandırdığı boyutlar ve kendisinden sonraya etkileriyle "dönüm noktası" olmuş bir sûfî-düşünürdür. Konevî, ailesinin Selçuklu döneminin önde gelen yönetici ailelerinden birisi olmasının sağladığı imkanlarla, iyi bir eğitim almış, çocukluğundan itibaren İbnü'l-Arabî'nin tasavvuf terbiyesi altında yetişmiştir. Konevî'nin eserleri incelendiğinde, başta tasavvuf olmak üzere, bütün alt bilimleriyle felsefe ve kelam, bunun yanı sıra diğer dinî ilimler alanında bir uzman olduğu görülür. Bu bağlamda Konevî'nin İslam düşünce tarihindeki yeri, kısmen Gazâli'yi hatırlatacak şekilde, aklın metafizik alandaki imkanlarının eleştirel tahlili ve bunun devamında kalbi temizlemeyi ve ruhu arındırmayı esas alan sûfî öğretiyi müstakil bir "bilim" olarak ortaya koyması olarak görülebilir. Gerçekten de Konevî, sûfîyle ilişkisi açısından "sübjektif", konusu açısından ise "kayıt altına alınamayan" bir alanı ilk kez, belirli kural ve kaideleri olan ve her şeyden önemlisi "miyar"ı olan bir"bilim" haline getirmeye çalışmıştır.

Konevî, "velud" bir yazar olarak değerlendirilebilecek ölçüde eser yazmamış olsa da, tasavvufa sadece düşünceleriyle etki yapmakla kalmamış, bunun ötesinde belirli bir üslubun ve ifade biçiminin oluşmasına da neden olmuştur.

Konevî'nin başlıca eserleri şunlardır: Miftâhü'l-gayb; en-Nefehâtü'l-ilâhîyye; el-Fükûk fî-kelimâti müstenidâti fusûsi'l-hikem; el-Mürâselât/Yazışmalar; en-Nusûs fi-tahkîki tavri'l-mahsûs; Kırk Hadis Şerhi; Şerhu Esmâillâhi'l-Hüsnâ; Tebsiratü'l-mübtedî ve tezkiretü'l-müntehî, İ'câzü'l-beyân fî tefsîri Ümmi'l-Kur'ân/Fatiha Tefsiri.

EKREM DEMİRLİ

Rize-İkizdere’de doğdu. Üsküdar İmam Hatip Lisesini (1988) ve Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesini bitirdikten sonra aynı üniversitenin Sosyal Bilimler Enstitüsü bünyesinde tasavvuf alanında yüksek lisansa başladı ve Enstitütü’ye araştırma görevlisi olarak atandı (1993). 1995’te “Abdullah İlahi’nin Keşfü’l-Varidat’ı” adlı teziyle yüksek lisansını tamamladı. 2003’te aynı enstitüde “Sadreddin Konevi’de Marifet ve Vücûd” adlı teziyle tasavvuf doktoru oldu. Çalışmalarını halen Konevi şarihleri ve İbnü’l-Arabî olmak üzere ağırlıklı olarak iki alanda sürdüren yazarın Sadreddin Konevî, Abdürrezzak Kaşani, İbn Sina ve İbnü’l-Arabî’den çevirileri, dergilerde yayımlanmış makaleleri ve ulusal ve uluslararası sempozyumlarda sunulmuş tebliğleri bulunmaktadır.

Allah’ım! Sen, seni vekil edinmesini emrettiğin kimseden (naib olarak) [1], kendini hamd edersin! Bu hamd, bölünmeden ve ayrılmadan, seninle birleşerek, senden sana döner; böylece bu hamd, bütün hamdlerin faziletini içerir ve onları kemâle erdirir.

Allah’ım! Sana doğru yöneldiğimizde, kendisi ile sana yol bulduğumuz Efendimiz Hz. Muhammed ve onun âline, kendine dost seçtiğine merhamet ettiğin gibi, merhamet eyle.

Ümmetinin seçkinlerinden de razı ol, bu rızanla, onları kendi katında kerîm bir makâma ve yüce mertebeye yerleştir.

Bu hamdi dileyenin kalbi ve her istek ve ifâdesinde lisanı ol ki, onun kalbi, en nurlu kalb, sözü de en doğru söz olsun.

Amîn

***

İlimlerin bir kısmı, aslî-ana ilimler, bir kısmı da tafsilî-ferî ilimlerdir. Her bir kısmın, kendi mevzusu, mebâdisi ve meseleleri vardır.

Mevzu, kendisinde o ilmin hakîkatinden, o ilme mensup hallerden ve zâtından dolayı o ilme ârız olan konulardan bahsedilen şeydir. Buna örnek olarak, bir görüşe göre, ilm-i ilâhî’de “vücûd”un ya da geometri ilminde de ölçmenin bu ilimlerin “mevzusu” olmalarını verebiliriz.

***

Mebâdi, ya tasavvurlar ya da tasdîklerdir.

Tasavvurlar, tanımlardır/hudûd. Bunlar, araştırılan ilmin veya sanatın, ferlerinin, tafsillerinin, cüzlerinin ve arazlarının mevzusu ile ilgilidirler.

Tasdîkler, ilmin üzerine kurulduğu mukaddimelerdir. Bunlar, tanımlarla beraber, "evda'" diye isimlendirilir. Bunların bir kısmı, yakînî; bir kısmı ise, haber veren kişiye ve bu konudaki ilmin önceliğine hüsn-i zan besleyerek, inanç ile kabul edilmişlerdir. Bunlar, "tespit edilmiş usuller (usûlen mevdûa)" ve zikrettiğimiz şeye delâlet eden başka isimlerle isimlendirilmişlerdir.

Bunların bir kısmı, başka bir mevzide netleşinceye kadar, belirli bir zamanda kabul edilmiştir/müsellem. Bu esnada kendilerini işiten ve öğrenende, haklarında sonradan aydınlanıncaya kadar bir kuşku bulunur. Bu aydınlanma ise, ya nazarî bir burhan veya ilâhî ve fıtrî bir "burhan" ile olur; bu kısım, "musâderat" diye isimlendirilir.

***

Bir ilmin mevzusu, başka bir ilmin mevzusundan daha özel olursa, o ilmin, diğerinin altında olduğu söylenir. Buna örnek olarak, Rabbanî ilme göre kevnî ilmin, Tabiî ilme nispetle de tıp ilminin bu ilimlerin altında olmalarını verebiliriz.

Meseleler ise, haklarında burhan aranan ve muhatap için ispat edilmesi istenilen konulardır/mebahis.

Meseleler, ya cinslerin kendi altlarında olan şeyleri içermesi örneğinde olduğu gibi, o ilmin içerdiği bütün şeyleri hasreden asıllardır; ya da neviler ve nevilerin nevileri gibi, asılların altında bulunan ferlerdir.

Binaenaleyh, asıllar, esaslar ve bunların hükümleri bilinip, aydınlandığında, ferlerin bunlara nispeti, tabiliklerinin niteliği ve o asılların altlarına dahil oluşları da öğrenilmiş olur.

***

Burada belirtilen mesele anlaşılınca, şöyle deriz:

İlm-i ilâhî, konusu –ki ilm-i ilâhî'nin konusu/müteallak Hak'tır- her şeyi ihata ettiği gibi, her türlü ilmi kuşatır. [2]

İlm-i ilâhînin de, mevzusu, ilkeleri ve meseleleri vardır.

Her ilmin mevzusu, ilâhî ilmin mevzusunun ferî; mebâdisi ve meseleleri de, onun mevzu ve mebâdisinin ferleridir.

Buna göre İlm-i ilâhî'nin mevzusu, Hakkın varlığıdır/Vücûd-ı Hak. Mebâdisi ise, Hakkın varlığının lâzımı olan hakîkatlerin esaslarıdır/ ümmehât. Bunlar, "zât isimleri" diye isimlendirilirler.

Bunların bir kısmı, "âlemde hükmü ortaya çıkan ve Hakkın kendileriyle bilindiği" isimlerdir; bir kısmı ise, Hakkın "eser" perdesinin ardından bilindiği isimlerdir. Bu kısım, Ebrâr'ın âriflerinin (: Hakkı bilmelerini temin eden) payıdır. Bu isimlerin bir kısmı ile de Hak, perde ve vasıta olmaksızın, "keşf" ve "vicdan" yoluyla bilinir. Bu da, kâmillerin ve Hakka yaklaşmış/mukarrebîn kimselerin özelliğidir.

Zât isimlerinin diğer kısmı ise, âlemde hükmü belirmeyen kısımdır; bunlar, Hakkın gaybının ilminde kendisine ayırdığı isimlerdir, nitekim Hz. Peygamber bir duasında bu kısma şöyle işâret buyurmuştur: ". . . . veya gayb ilminde kendine ayırdığın isimler hakkı için isterim. "

Bu isimleri, yani zât isimlerini, bunlara tabi sıfat isimleri, sonra fiil isimleri, sonra da, zât isimleri ile sıfat isimleri ve sıfat isimleri ile fiil isimleri arasındaki "nispetler" ve "izâfetler" takip eder.

***

İlm-i ilâhî'de meseleler, ana-isimler –ki onlar, mebâdi'dir- sayesinde açıklanan bu isimlerin konularının hakîkatleri, mertebeler, mevtınler; her kısmın hükümlerinin tafsillerinin kendileriyle olan ilişkisi/nispet ve bunun yeri; bu nispet ve eserler ile ortaya çıkan vasıflar, özellikler, ferî isimler v. b. gibi şeylerdir.

Bütün bunlar, iki şeye racidir: Hakk'ın âlemle ve âlemin Hak ile irtibâtının bilinmesi ve daha sonra işâret edeceğimiz gibi, bu iki irtibattan bilinebilir ve bilinemez meseleler.

***

Bu mebâdi, yani ilm-i ilâhînin mebâdi ve meseleleri hakkında bilgisi olmayan kimse, haklarındaki gerçeği ve doğru yorumu öğreninceye kadar, onları "hakka'l-yakîn/tahakkuk" öğrenmiş âriften bu mebâdi ve meselelerin bilgisini "kabul ederek/müsellem" alır.

İnsanın bu mebâdi ve meseleler hakkındaki gerçeği ve doğru yorumu öğrenmesi ise, bazen bunlar hakkında bilgi veren ârife gelen ya da ârifin halinin, vaktinin ve mukîm olduğu makâmın hükmünün gerektirdiği "makûl" bir delil sayesinde olabilir; veya bunları işiten kimse, kendinde

Hak canibinden gelen bir “şey/emir” vasıtasıyla bunların doğruluğunu ve haklarındaki gerçek yorumu kesin olarak öğrenir; bu şeyde o, kıyas ve öncüller gibi haricî bir sebebe ihtiyaç duymaz.

Allah, en iyi bilendir.

***

Her ilmin bir miyârı vardır ki, bununla bu ilmin sahîhleri, bâtıllarından, yanlışları doğrularından ayırt edilir. Buna örnek olarak, ifâde ilminde Nahiv; şiirin veznini ve kafiyesini bilmek için Arûz; nazarî ilimlerde Mantık; melodileri bilmek için Musiki gibi pek çok ilmi verebiliriz.

Her ilmin değeri, malûmu ve konusu/müteallak ile alakalıdır. İlm-i ilâhî, konusunun –ki konusu Hak’tır- şerefi dolayısıyla en şerefli ilimdir.

“İlm-i ilâhî, hiçbir ölçü altına girmez” denilse de, bu ilmin ölçülerinin bilinmesi ve usulünün, kural ve ilkelerinin öğrenilmesi, çok önemlidir.

“İlm-i ilâhî ölçü altına girmez” denilmesinin sebebi, onu tespit edecek bir ilkenin altına girmesinin veya belirli bir sistemle sınırlanmasının mümkün olmayışıdır; yoksa ilm-i ilâhînin, hiçbir ölçüsünün olmadığı demek değildir.

Bilakis, Ehlullah’tan “tahkik” sahibi kâmillere göre, şu kesindir: İlm-i ilâhî’nin her mertebeye, ilâhî isimlerden her bir isme, makâma, mevtıne, hale, vakte, nimete ve şahsa göre, mertebeye, ilâhî isme ve burada belirtilen unsûrlara münasip olan bir mîzânı vardır.

Bu mizân ile fetih türleri, şuhudî ve ledünnî ilimler, ilhamlar, vâridatlar; yüce mertebelerin, hallerin ve makâmların mensupları için gerçekleşen tecellîler ve vâridat arasındaki farklar ayırt edilir; bunun yanı sıra insan, ilâhî ve melek kaynaklı “sahîh ilham” ile itimat edilmemesi gereken “şeytanî ilham” vb. arasındaki farkı bununla tespit eder.

***

Burada kısaca ele aldığımız konuları, daha sonra –Allah’ın izni ile- tekrar ele alacağız. Bunlar, genişçe ele alınması gereken konulardır. Fakat şimdilik amacımız, Hakkın zikrini nasip ettiği kaidelere, kurallara, öncüllere, vücûdî asılların esaslarına, aslî mertebelere ve nihaî maksatlara kısaca ve özetle dikkat çekmektir. Böylece bunlar, söz konusu bu kaide ve esaslara vakıf olup, mühürlerini çözen kimse için, bu kaide ve esasların içerdikleri tafsil, ilim, isim ve mertebe türleri gibi şeyleri öğrenmede bir

“anahtar/miftah” ve “esas” olurlar. Söz konusu bu kaide ve esasların hepsi, ulvî bir “fetih” ve ezelî inâyet ile, birbirlerini açarlar.

Ayrıca bu kaide ve esaslar vb. şeyler, (: kitabın) yazım esnasında ilâhî meşiyetin takdirine ve (: ilâhî irâde Kalem’i anlamındaki) Kalem’in hükmüne göre yazılacaktır. Çünkü bu “ilmin/fen (: ilm-i ilâhî)” yazılması, önceden bir “düşünme/teemmül” ve sonradan “tefekkür” ve “uğraşma” ile gerçekleşmez.

Bu ilimde “lafız” ve “ıstılah” olarak şekilci alimlerle/ulemâ-i rüsûm ortaklık vehmi veren hiçbir şey, bu ilmin bu ıstılahla sınırlı kalması amacından kaynaklanmaz; aksine ilm-i ilâhî mensupları ile şekilci alimler arasında lafız ve ıstılah düzeyinde ortaklık vehmine yol açan durumun iki başka sebebi vardır:

Birincisi: Lafız ve ıstılahın kullanıldığı bahiste “ıstılah” haline gelmiş lafız, konuşanın içindeki şeye göre açıklanması istenilen anlamın ifâdesinde diğer lafızlardan daha yeterli ve daha uygundur.

Ortaklık vehmine neden olan ikinci sebep ise, hakkında konuşulan makâmın, gerek kendi düşüncesiyle (: hakikate) yönelen perdeli kimseye gelen bilgileri ve gerekse kalbiyle yönelen kimseye gelen bilgileri kuşatması ve içermesidir.

Fakat kalbiyle yönelen kimse, kendisine gelen mânâyı tertemiz bir mahal ile, çaba sarf etmeksizin “keşf” eder; böylece gelen mânânın saflığı, aslı üzerinde bâki kalır. Perdeli insan ise, beşeriyetinin ve fikir perdesinin ardından çaba ile ve kirli bir mahal ile kendisine gelen mânâyı telakki eder, mânâ da, şaibe ve kisveye bürünür. Böylece tek bir şey, iki sûrete sahip olmuş olur, her iki kişiye gelmiş olan mânâ, ilâhî ikrâm dâiresinin genişliği nedeniyle ve iki kabzanın[3] hükmünün gerçekleşmesi için iki kelimeye ayrılmış olur.

Nitekim Allah teala şöyle buyurmuştur: “Hayır! Onlara ve şunlara Rabbının ikrâmından yardım edeceğiz. Rabbının ikrâmı kısıtlanmaz. ”(İsra, 20)

İhlas dahil, her şeyi görmekten soyutlanan kimse, kurtuluşa ermiştir. “İşte bu Allah’ın fazlıdır, onu dilediğine verir, Allah büyük fazl sahibidir. ” (Cuma, 4)[*]

Özet Giriş

Öncelikle özet bir giriş ile başlıyorum ve bunun arkasından ezelî kader ilmine göre varlığın aslî tertibini açıklayacağım.

Sonra aslî kuralları; küllî, yüce ve ilâhî önemli kaidelerin esaslarını belirteceğim.

İnsân-ı Kâmilin hâli, mertebesi ve alâmetleriyle ilgili bir takım şeyleri zikredeceğimiz bölümde ise kitap sona erecektir. Çünkü insân-ı kâmil gaî illet ve son varlıktır. İlklik, onun mertebesinden ortaya çıkar; o, kevnî ve rabbanî iki denizin bileşimi, imkânî ve vücûbî iki makâmın aynasıdır.

Allah, hakkı söyler ve dilediklerini sırât-ı müstakime ulaştırır.

***

İlm-i İlâhî'de Temel Kaideler

Sahih keşif ve açık müşâhede şunu ifâde etmiştir:

Bir şey, her hangi bir şart olmaksızın, li-zâtîhî bir şeyi iktizâ ederse, zâtı devam ettiği sürece o şeyi iktizâ etmeye devam eder; zâtına zait bir şart ile o şeyi iktizâ ederse, bu şarta ve bu şartın hükmünün devam etmesine göre, o şeyi iktizâ eder.

Bu şart, bir veya birden fazla olabilir; subûtî bir durum veya selbî bir nispet veya zihinde her ikisinden mürekkep olarak bulunabilir; hükmü, sonlu ve muvakkat, ya da belirsiz ve sonsuz olabilir.

***

Bir şey, kendisine nâkız ve zıt bir şeyi meydana getirmez: Bu, manevî, rûhânî, unsûrî-gayr-ı unsûrî tabiî türlerindeki neticesinin farklı sûretleri için geçerlidir.

Fakat bir şeyin kendisinden zıt ve farklı bir şey meydana getirmeyişi, hiç bir şart olmaksızın/min-haysü hüve hüve ve muhakkiklerin bildiği özel bir vecih itibariyle böyledir.

Şayet bir şey kendisinden farklı ve zıt bir şeyi meydana getirmişse, bunun nedeni, o şeyin zâtının dışında, haricî bir şart veya şartlardır; bu şey, söz konusu şartlara ve bu şartların birleşmesinden oluşan duruma göre meydana gelir. "De ki hepsi kendi istidâdına göre amel eder. " (İsra, 84)

***

Herhangi bir şeyden bütünüyle kendisine benzeyen bir şey meydana gelmez; aksi halde Varlık, bir hakîkatte ve bir mertebede aynı tarzda iki defa zuhûr etmiş ve meydana gelmiş/husûl olurdu ki, bu da, meydana gelmiş bir şeyi tekrar üretmek demektir/tahsilü'l-hasıl. Böyle bir şey ise, faydasız ve anlamsız/abes olduğu için, imkânsızdır. Hakîki fail olan Allah, böyle bir şey yapmaktan münezzehtir.

Nitekim şu ifâde bu kabîldendir: Hak Teala, bir veya iki şahıs için, bir sûrette iki defa tecellî etmemiştir; muhakkak ki, tecellîler arasında bir veya daha fazla açılardan farklılık ve ihtilaf bulunmalıdır.

***

Çokluğun ve çok olanın varlığına sebep olan şey, mutlaklığı itibariyle/min-haysü hüve hüve, bulunduğu hal üzeredir. Bu şey, her hangi bir zuhûr ile taayyün etmez ve müşâhede sahibi için görünen hiç bir yerde temeyyüz etmez.

***

Her hangi bir hakikate/emr mazhâr olan bir şeyin, o şeye mazhâr olması cihetinden, "zâhir" olması; kendi zâtı ile veya başka bir şeyde zuhûr etmesi mümkün değildir. [4] Sadece, kendi hallerinin aynında zâhir olan, bunun dışındadır.

Onun hallerinin kendi karşısındaki durumu, herhangi bir şekilde, kendisinden farklılaşan kimsenin hükmü gibidir. Böylece o, zâhir olandan ortaya çıkmayan ve farklılaşmayan şeyin mazhârı haline gelir.

İşte bu, Hakk'ın durumudur. Onun zâhir olması, mazhâr olması; mazhâr olması da zâhir olması demektir.

Bütün varlıklar arasından sadece kâmillerin, bu özellikten bir nasipleri vardır.

***

Bir şey, kendisine zıt ve farklı başka bir şey ile bilinemez.

Binaenaleyh, "Bir" olarak Bir, "çok" olması açısından çokluk/kesret ile bilinemez. Aynı şey, bunun tersi için de doğrudur.

Fakat burada bir sır vardır: Çokluğun kendisine özgü bir birliği, birliğin de nispî bir çokluğu vardır ki, onunla taalluk ve taayyün eder.

Buna göre birlik ve çokluktan birisi diğeriyle bilindiğinde, bunun nedeni birbirlerini içermiş olmalarıdır; çünkü, ikisini birleştiren bir şey olmalıdır.

Bu, tahkik meşrebine göre, kaçınılmaz bir durumdur.

***

Hiçbir müessir, arasında bir nispetin bulunmadığı başka bir şeye tesir edemez. Buna göre bir şey, içinde kendi cüzünün bulunduğu veya onunla birlikte bir nispetinin[5] olduğu bir şeye tesir ettiğinde, bu nispet, tesirin mahalli ve onu davet eden şeydir.

O halde şey, nefsinde müessirdir; fakat bu tesir, müessirden, bir açıdan kendisinden farklı olan şeydedir; ya da müessir, sadece başka bir mertebe veya başka mevtınde, belli bir ayrılık ile, özel bir zuhûru olan şeyde müessirdir. Bu zuhûr, tesir eden ile edilen arasında belirli bir farklılığı izhâr etmiş, hakîkati ve birliği bulunduğu hal üzere kalsa da, belirli bir çeşitlenmeyi icap etmiştir.

İşte bu, aralarındaki farklılıklara rağmen, varlık, ilim vb. gibi ana hakîkatlerin sırrıdır.

Rabbanî mertebeye nispetle bu farklılığa, daha sonra dikkatini çekeceğiz; sonra farklılık, "başkalık" mertebelerine iner ve orada "başka" ve "aynı" olması itibariyle bilinmesi gelir.

Bunu anla!

***

Herhangi bir şey, müteessir olmadan, müessir olamaz.

Bunun en azı müessirin, tesir edilen ile gerçekleşmesini istediği şeyi nefsinde bilmesi ve düşünmesidir/istihdar; ya da, eser ve tesir edilen ile beraber olmasıdır/huzûr. Bu durum, geçici olsa da olmasa da aynıdır.

Tesir mertebeleri dörttür. Birincisi, müessirin nefsinde tesiridir; ikincisi zihinde, üçüncüsü histe, dördüncüsü ise bu zikredilen üç mertebeyi kaplayan mertebedeki tesirdir.

Bunlar, aynı zamanda, tasavvur mertebeleridir: Tasavvur mertebelerinin birincisi, ruhî-fıtrî ve bedihî "mutlak tasavvur" mertebesidir. Bunun ardından "zihnî ve hayalî tasavvur" gelir. Üçüncüsü, "hissî tasavvur", dördüncüsü ise, bütün bu tasavvur mertebelerini kapsayan tasavvur mertebesidir.

Tasavvur mertebelerini, sayıda eşit oldukları için ve onları birleştiren çok kuvvetli gizli bir sır nedeniyle, "tesir mertebeleri"ne kattım; şayet açıklanması ilâve izahlara ihtiyaç duymasaydı, bu çok gizli sırrı açıklardım. Fakat bu tembih, muhakkik-dikkatli kimseye yeterlidir.

***

Bir şeyin, sadece varlığı açısından tesiri olamaz; gizli, başka bir şeyin varlığa bitişmesi gerekir ki, bu bitişen şey, müessir veya tesirin dayandığı şey olur.

Tesir, iki şey, yani tesir eden ve edilen arasındaki bir nispettir. Herhangi bir nispet, kendi başına meydana gelemez, gerçekleşmesi, başkasına bağlıdır. Bu “başka”nın da, Varlık olması mümkün değildir; çünkü varlıktan, varlığı olmayan şey zuhûr etmeyeceği gibi, varlığın kendisi de zuhûr etmez. Çünkü daha önce de açıklandığı üzere, böyle bir şey, elde olanı tekrar meydana getirmek demek olurdu.

Kevn’in/oluş durumu, daha sonra –Allah’ın izni ile- genişçe açıklayacağımız üzere, “varlık” ve “mertebe”[6] arasında sınırlı olup, eserin varlığa izâfe edilmesi, belirtilen sebepten dolayı mümkün olmayınca, eserin mertebeye, yani mutlak varlık/vücûd mertebesi olan “Ulûhiyet”e izâfe edilmesi ortaya çıkmıştır.

Binaenaleyh eserler, Ulûhiyet mertebesine ve “isimler” diye ifâde edilen bu mertebenin nispetlerine istinat ederler.

Bütün mertebeler, kendiliklerinde var olmayan “makûl” şeylerdir. Mertebeler, aralarında müşterek olan Vücûd-ı âmm ile boyalanmadan/insibağ önce, mümkün varlıkların a’yanı, gibi sadece ilimde vardırlar.

Mertebeler “makûl” şeyler olmaları özellikleriyle, rûhlar ve sûretlerden ayrılırlar. Çünkü rûhlar ve sûretler, mertebelerin aksine, kendiliklerinde varlık sahibidirler; diğer nispetler de böyledir.

Fefhem!

Buna göre, sadece bâtın olan şeyin tesiri vardır. Bir tesir, sırrı kapalı ve zuhûr etmeksizin idrâkinin zorluğu nedeniyle, herhangi bir zâhir şeye izâfe edilebilir, bununla beraber bu tesirin mercii, gerçekte zuhûr edenden veya onda “bâtın” olan bir şeydir/emir.

Bunu bil!

Tesir meselesinin ilâvesi, bu kitabın sonundaki “İnsân-ı Kâmil” bölümünde –Allah’ın izni ile- zikredilecektir.

Diğer bütün tesirlerin kaynağı olan âlemi yaratan ilâhî tesirin kaynağı, daha sonra belirtilecek olan, “mümkünlerin a’yanı”na bitişen/iktiran ve varlıkta hükmü zuhûr eden “ilâhî muhabbet” âmilidir[7]. Bu tesirin meydana gelmesi ise, ulûhiyet mertebesine ve bu mertebenin nispetlerine göre gerçekleşir; söz konusu nispetler, imkân mertebesinde var olanların/mükevvenat a’yânı ile “asıl-fer”, “cüz-kül” olarak taayyün ederler. Sevilen ise, “kemâl”dir[8].

Sevginin konusu olan bu kemâle ve muhabbetin hakikat ve hükmüne, daha uygun bir bölümde işâret edilecektir.

***

Keşif ve müşâhede ile idrâk edilen tahkik kaidelerinden birisi de şudur, bu kaide, hükmü diğer önemli meselelerin çeşitli kısımlarına nüfuz ettiği için çok önemlidir:

Cihetlerin kuşatamadığı ve bütün mekânlarda zâhir olma gücündeki her hangi bir şey, kendisi ile zuhûr etmiş veya zuhûru, ârızî veya kendi dışından bir şarta veya şartlara bağlı olmuşsa; sonra da bu zuhûr, kendi zâtından kaynaklanmayan bir sıfatın veya çeşitli sıfatların kendisine izâfe edilmesini gerektirmiş ise, bu durumda, bu sıfatların hepsinin mutlak olarak ondan nefy edilmesi, kendisinden uzaklaştırılması ve inkâr edilmesi gerekmediği gibi, mutlak olarak, ispat edilmeleri ve ona izâfe edilmeleri de gerekmez.

Bilakis bunlar, ya bir veya çeşitli şartlarla onun için sâbittir veya aynı şartlarla ondan nefy olunurlar. Her iki durumda da, bunlar ona aittir ve her iki durum ve takdire göre de bunlar, kemâl vasıflarıdır. Bütün bu vasıfların “kemâl” vasfı olmalarının nedeni, mutlak münezzehliği ve basîtliğinin yanı sıra, kuşatıcı kemâlinin, ihata ve genişliğinin faziletidir.

Bu şey, ne kötülük atf edilen bu sıfatların bir kısmının veya hepsinin gerektirdiği nispî bir kötülük ve ne de övgü açısından, bu vasıflarda kendileriyle vasıflanmış başkasıyla mukayese edilemez. Çünkü bu vasıflar ve bunların bu zâta nispet edilmesindeki durum, başkalarına nispetinden farklıdır; bu izâfet için gereken şartlar, mukayese edilecek kimsede bulunmaz.

Bu durum, ister Hak gibi tahakkuku kendisine bağlı olan kimsede , ister Melekî rûhlar ve diğer ruh sahibi zâtlar gibi, başkasıyla tahakkuk edenlerde olsun, mekânsız şeylerde yaygındır.

***

Bu öyle bir kaidedir ki, bunu bilen ve sırrına eren kimse, zayıf akıllara göre teşbih vehmi uyandıran âyet ve rivayetlerin sırrını idrâk eder ve bunlardan kast edilen mânâyı anlar, tevil ve teşbih çıkmazına düşmekten kurtulur.

Bu kişi, kemâl tenzîhiyle birlikte, gerçeği zikredilen tarzda müşâhede eder, melekî rûhların cesetlenmesinin sırrını öğrenir; Mikâil ve Cebrâil’in ağlamalarını ve harp için silâh taşımalarını, ikisinin veya birisinin Hz. Aişe’nin odası veya diğer hücreler gibi, arzın en dar yerine sığmalarını bilir.

Halbuki, muhakkik alimler, meleklerin yaratılışlarının bildiğimiz tarzdaki ağlamayı gerektirmeyeceğinde görüş birliğine varmışlardır. Onlar, meleklerin rûhlarının hareket etmeyeceklerinde de ittifak ederler. Buna rağmen muhakkikler, Hz. Aişe’nin odasına veya diğer zikredilen mekânlara girenin, gerçek anlamda Cebrâil olduğunun gerekliliğini de itiraf ederler.

Şayet durum, belirttiğimiz gibi olmasıydı, insaflı akıl sahiplerinin bilebileceği bir takım zararlar meydana gelirdi.

***

Bu kaide, başka bir takım önemli neticeleri kapsamaktadır. Bunların bir kısmı, kapalılığı ve ihtişamlarının büyüklüğünden dolayı, susmamı gerektirmiştir; bir kısmını ise, Hak yolundaki kardeşlerimden basiretlilerin firasetiyle yetinerek kısaca belirttim.

İşiteceğin garip ilme kulağını ver ki, en yararlı bilgiyi elde edesin!

Mürşit, Allah’tır.

Bölüm: Mühim ve Ciddi Bir Bilgiyi Kapsamaktadır

Hak, kendisinde hiç bir ihtilaf[9] bulunmayan Vücûd-ı mahz'dır/Mutlak Varlık. O, mukâbilinde kesret düşünülemeyen "gerçek" birlik ile "Vahid/Bir"dir.

Bu gerçek vahdetin kendindeki tahakkuku ve kesinleşmiş-sahîh ilimdeki tasavvuru, kendisine zıt bir şeyin tasavvuruna bağlı değildir; bilakis bu vahdet, bizâtihî sâbit ve sâbit kılandır, sâbit kılınan/müsbet değildir.

"Vahdet" sözümüz ise, tenzîh ve anlaşılır kılmak içindir; yoksa bu, perdeli zihinlerin anladığı her hangi bir tarzdaki "vahdet" kavramına delâlet etmez.

***

Bunu anladınsa, deriz ki:

Hak Subhanehu, işâret edilen vahdeti, mazhârlardan ve mazhârlar ve onlarda zuhûru cihetinden kendisine izâfe edilen vasıflardan tecerrüdü itibariyle idrâk olunamaz, ihata edilemez, vasıflanamaz/na't ve tavsif edilemez.

İnsan hangi tarzda idrâk ederse etsin ve hangi makâmda müşâhede gerçekleşirse gerçekleşsin, mazhârlarda/a'yân idrâk olunan şeyler ve müşâhede edilen renkler, başka bir ifâdeyle hangi mazhârda olursa olsun idrâk edilen şeyler, renkler, ışıklar ve nitelikleri ve nicelikleri farklı çeşitli yüzeylerden ibarettir; insanın mücerret mânâlara ve gayblerindeki hakîkatlere ilişen ve keşf ile elde ettiği idrâk bunun dışındadır, bu nedenle "mazhârlarda" dedim.

Bunların misâlleri, bir açıdan insanın yaratılışına bitişik, bir açıdan ise ayrı olan misâl âleminde kendilerinin veya tikellerinin hariçte olduğu tarz üzere zuhûr ederler. Bunların çoklukları, mahsûs/hissedilebilir, bunlardaki birlik ise, makûl veya sezilebilirdir/mahdûs.

Bütün bunlar, Varlığın hükümleridir; ya da bunlar, "Hakkın ilminin nispetlerinin sûretleri" veya her mevcudun hakikatinde/ayn, o hakîkat ile, o hakikat adına ve ona göre zuhûr etmesi nedeniyle, her mevcudun hakikatine bitişmesi itibariyle Vücûd'a "lâzım sıfatlar"dır. Nasıl istenirse ve ne ile isimlendirilirse isimlendirilsin, bunlar, Vücûd değillerdir.

Çünkü Vücûd, birdir ve daha önce de belirtildiği gibi, kendisinden farklı oluşu itibariyle kendi dışındaki bir şey ile idrâk edilemez: Varlık bir olduğu için, çok oluşu itibariyle çokluk ile idrâk edilemez, aynı şekilde bunun tersi de doğrudur.

***

İnsanın, varlığın birliği/vahdet-i vücûd gibi, gerçek bir birlik ile "bir" iken, idrâk edebilmesi sahîh değildir; aksine insanın idrâki, varlık ve hayat ile vasıflanmış, kendisiyle ilim ve irâdenin kaim olduğu, idrâk ettiği şey ile arasında münâsebetin bulunduğu ve idrâke mani engellerin ortadan kalktığı bir hakikat oluşuna bağlıdır.

İdrâk edilen şey de, birliği itibariyle değil, çokluğu itibariyle idrâk edilir. Buna göre insanın insan oluşu cihetinden, içinde çokluk bulunmayan bir şeyi idrâk etmesi mümkün değildir. [10]

Bu meselede pek çok sır vardır ki, bunların çoğunu "Keşf-ü sırrı'l-gayret an-sırrı'l-hayret" isimli eserimde açıklamıştım. Burada belirttiğimiz ve ortaya koyduğumuz hususları daha fazla açıklayacak bir kısım da, bu eserde gelecektir.

***

Tekrar konumuzu tamamlamaya dönersek şunu söyleriz:

Hak için varlık, zâtının aynıdır, ondan başkası için hakîkati üzerine "zait" bir şeydir. Her varlığın hakîkati, ezelî olarak Rabbinin ilmindeki "taayyün nispeti"nden ibârettir. İlimdeki bu taayyün, muhakkiklerin ıstılahında "ayn-ı sâbite", başkalarına göre ise, "mâhiyet", "malûm-ma'dûm" ve "şey-i sâbit" diye isimlendirilir.

***

Bir'in Bir'den başkasını izhârı mümkün olmadığı için, vahdet-i vücûdu itibariyle Hak'tan sadece "Bir" sâdır olur. Bize göre o Bir, var olan ve ezelî ilmin var olacağına hükmettiği var olmayan şeylerin "hakîkat/ayn"larına feyiz veren Vücûd-i Âmm'dır.

Bu Varlık/Vücûd-i Âmm, ehl-i nazar filozofların zannettiklerinin aksine, "Akl-ı evvel" diye isimlendirilen ve ilk mevcut olan Kalem-i a'lâ ile diğer varlıklar arasında müşterektir. Çünkü muhakkiklere göre sadece Hak ve

âlem vardır: Âlem, öncelikle, Allah tarafında bilinen şeylerin hakîkatlerine zait bir şey değildir, ikinci olarak da, Varlık ile vasıflanmıştır. Nitekim, biz daha önceden bu meseleye işâret etmiştik.

Hakîkatler, malûm oluşları, yoklukları ve sûretlerinin Hakkın ezelî-zâtî ilminde taayyün etmesi itibariyle "mec'ûl/yaratılmış" diye nitelenemezler; çünkü hâdislerin Allah'ın zâtı ile kâim olmaları ve Hakkın başkası için zarf veya mazrûf olması imkânsızdır, bunun yanı sıra basîretlilere gizli olmayan başka bir takım zararlar söz konusu olurdu.

Ayrıca, bu sebeple hakîkatler, "keşif" ve "nazar" ehlinden muhakkiklere göre, "ca'l" ile de nitelenemezler. Çünkü "mec'ûl", mevcud demektir, varlığı olmayan şey, mec'ûl olamaz.

Böyle bir şey olsa idi, kadîm ilmin ezelde kendisinde malûmların taayyün edişinde bir "eser"inin olması gerekirdi; halbuki malûmlar, kendilerini bilenin dışında değillerdir. Nitekim onlar, kendiliklerinde ma'dûmdurlar, varlıkları kendilerini bilen alimin zâtındadır.

Eğer bu bilinenler, "mec'ûl" diye nitelenirlerse, ya kendilerini bilen/(: Hak) ile varlıkta denk olmaları gerekirdi; ya da onları bilenin, kendisinden kendisine yönelik eseri kabul için bir "mahal", başkası için de "zarf" olması gerekirdi. Bütün bunlar, geçersizdir.

Çünkü böyle bir şey, Hakkın birliğinin mutlaklığına/sirafet zarar verir ve feyiz veren varlığın, yok olan şeylere/madûm değil, mevcutlara ârız olduğu anlamına gelirdi. Bunların hepsi de, eldeki şeyi tekrarlamak olduğu için, imkânsızdır.

Başka açılardan ise, bunların uzunca anlatılması gereksizdir.

Fefhem!

***

Böylece bilinen şeylerin zikrettiğimiz açıdan yaratılmış/mec'ûl olmadıkları ve ortada iki varlık bulunmadığı sâbit olmuştur. Bilakis, Varlık birdir, bu varlık, diğerleri arasında müşterektir ve Haktan kazanılmıştır/müstefad.

Yaratılmış mümkünlere ârız olan bu Bir Varlık hakîkatte, mazhârlardan ve a'yândan bâtın ve mücerret Vücûd-i Hak'tan sadece zuhûr, taayyün ve çoğalma gibi nispet ve itibarlar ile farklıdır; bu nispet ve itibarlar ise, varlığın mazhârlara bitişmesi ve ortaklık hükmünü kabul etmek gibi

mazhârlara taalluk etmek vasıtasıyla kendisine eklenen sıfatlar ile meydana gelirler.

***

(: Vücûd'un mazhârlara) bitişmesi itibariyle varlık mazhârlarının kaynağı, varlığın tecellîsinin mertebesi, taayyün ve tenezzül menzili, Hz. Peygamber'in de zikretmiş olduğu, Amâ'dır.

Amâ', Rabbanî tenezzül makâmı, Zât'a mahsûs Rahmânî cömertliğin, hüviyet gaybından ve hakikatinin izzet perdesinden zuhûr ettiği yerdir.

Bu Amâ'da, ezelî-gaybî ve yüce "birinci nikah mertebesi" taayyün eder. Bu nikah, ezelî-zâtî teveccühler ile, ilâhî isimlerin mertebelerini/hazret açar.

Bu meselenin kapılarındaki mührü –Allah'ın izni ile- daha sonra açacağız.

***

Şu halde –eğer anlaşıldıysa- Vücûd-ı Mutlak'ın iki itibarı vardır:

Birincisi sadece "vücûd" olmasıdır. Bu itibarla vücûd, daha önce de işâret edildiği gibi, Haktır. Bu vücûd'da çokluk, terkip, sıfat, na't, isim, resim, nispet ve hüküm yoktur; aksine o, mutlak varlıktır.

"Varlık" sözümüz ise, anlatmak içindir, yoksa bu, onun için gerçek bir isim demek değildir. Bilakis, ismi sıfatının, sıfatı da zâtının aynıdır; kemâli, başkasından değil, kendisinden sâbit olan zâtî vücûdunun aynıdır; hayatı ve ilmî, kudretinin aynıdır; ezelî olarak eşyayı bilmesi, kendisini bilmesinin aynıdır.

Başka bir ifâdeyle O, kendisini kendi ilmiyle bilmiş, eşyayı da, kendisini bildiği bilgisiyle bilmiştir.

Farklı şeyler onda birleşir, çoğalan şeyler ondan çıkarlar, fakat onlar onu veya o, onları kuşatmaz, ya da onlar, onu ezelî bâtınlığından çıkartmazlar. O da, kendisinden onları çıkartarak, izhâr etmez.

Her çokluğun aynı olan bir vahdeti, her terkibin aynı olan bir basîtliği vardır. Başkası hakkında çelişik olan her şey, onun için en kâmil vecih üzere sâbittir.

***

Hak’tan Hak ile değil de (: kendi aklıyla/Atpazarî) bahseden ve her çeşit teşbihi ondan nefyedip, Hakk’ı kendi meşrep ve anlayışına hasreden kimse, dilsiz, sağır ve inatçı bir cahildir. Bu kişi, her zıddı zıtlığının kendisinde, hatta onun aynı olarak Hak ile görünceye kadar cahildir; bununla beraber, her zıddın hakikati ile kendisini ayırt eder.

Birliği çokluğunun, basîtliği terkibinin, zuhûru bâtınlığının, âhirliği evvelliğinin aynıdır.

Vahdet ve vücûd kavramlarına sığmaz; hiç bir şahit onu kuşatamaz, görülen hiç bir şeyde zapt edilemez.

***

Dediği gibi olmak ona aittir; takyit ve ıtlakta sınırlanmadan, dilediği gibi zâhir olur. Çünkü her harf[11] ile, kapsayıcı mânâ ona ait olduğu gibi, her sıfatı kapsayan kemâl de onundur.

Eksiklik ve kötülük bulunduğu zannıyla güzelliği perdeli kimselerden gizlenen her şeye, Hakka izâfe edilmesi için üzerinden perde kalktığı zaman, kemâl sûreti giydirir ki, böylece, o şeyin, celâl ve cemâl tecellîsinin mazhârı olduğu görülür.

Diğer isim ve sıfatlar, onun katında, kendisinden ibâret olan bir birlikte çoğalmışlardır.

Kendisi için sâbit olan şeyden münezzeh olmaz; malik olmak[12] için izhâr ettiği şeyden uzak durmaz.

Hicâbı, izzeti, müstağniliği ve kutsiyeti, kendisine zıt şeylerden hakîkatinin farklılaşması, hiç bir şeye taalluk etmeyişi, varlığının sâbit olması ve bekâsında kendi dışındaki hiç bir şeye ihtiyacı olmayışı demektir.

Hiç bir şey, kendisi ile ve Allah’ın dışındaki başka bir şey ile tahakkuk edemez.

Dikkat ediniz!

***

Bu itibarla Hakkı akıllar ve fikirler idrâk edemez, cihetler ve boyutlar onu ihata edemez; gözler ve basiretler, mârifet ve müşâhedesini kuşatamaz.

O, sûrî ve manevî kayıtlardan münezzehtir; kemiyet ve keyfiyetle alakalı her türlü ölçüyü kabulden münezzehtir; sezgisel, fehmî, zannî ve ilmî her türlü ihatalardan yücedir.

O, izzetinin kemâliyle, kâmil ya da nakıs veya kendi zannına göre ona yönelen veya ondan yüz çeviren bütün yaratıklarından gizlenmiştir.

Akılların kendi fikir ve basiretlerince olan bütün tenzîhleri, selbî hükümlerdir, bunlar, gerçek bilgi/mârifet ifâde etmezler. Bununla beraber bu tenzîhler, Hakkın celâlinin gerektirdiği ve kemâl ve kutsiyetinin müstahak olduğu şeyin altındadırlar.

Âleme ilişen ilminin menşei, kendisini bilmesinin aynısından kaynaklanır. Bu ilmin âleme ilişmesinin zuhûru ise, “malûmlar”dan ibâret olan ilminin nispetlerinin zuhûr etmesine bağlıdır.

Hak, ilmi her şeyi ihata ettiği ve her şeyin kaynağı olduğu için, sonsuzu bilir; zâtını bilir, zâtının lâzımını ve lâzımının lâzımını, çoğul ve tekil, icmâl ve tafsil olarak sonsuza kadar bilir.

Hak, herhangi bir şarta veya sebeple tayîn ettiği veya mertebesinin taayyün ettiğini bildiği bir şeyi, o şart ve sebebe göre ve onun lâzımı ile bilir; çünkü Hakkın ilmi, bu şart ve taayyünden öncedir. Yoksa Hak Teala, o şeyi kendisiyle ve dilediği gibi de bilir.

Şu var ki, Hakkın ilmi yenilenmez, sınırlanacağı bir durum ve hüküm ortaya çıkmaz.

***

Hakkın kemâli, kendi zâtına bağlıdır; varlığı bilfiildir, bil-kuvve değildir, vaciptir, mümkün değildir.

Hak, bilinen başkalaşma ve hâdislikten münezzehtir.

Hâdis şeyler, izhâr etmek veya korumak için onu ihata edemez. Hak, hâdisleri başkasına muhtaç olduğu için yaratmamıştır/tekvin; ya da onlar, Hakkı meydana getirmiş değillerdir.

Eşya, kendisinden taayyün ettikleri cihetten Hak ile irtibatlıdır; Hak ise, çoğalmakla kendisinden farklılaşmaları itibariyle eşya ile irtibatlı değildir. Binaenaleyh eşyanın varlığı, Hakka dayanır, Hakkın varlığı onlara dayanmaz.

Hak, hakîkati ile her şeyden müstağnidir; her şey var olmada, kendisine muhtaçtır. Eşya ile arasında, söylendiği gibi, sadece inâyet ilişkisi vardır.

Bu bağlamda, perde olarak sadece, cehalet, karıştırma ve kuruntu perdesi vardır. Bunlar da, Hakkın aşırı yakınlığından, izzetinin büyüklüğü ve yüceliğinden kaynaklanırlar.

Gerçekte Hakkın inâyeti, “ayn”ının aynasına yansıyan ve Hakkın yaratma hükmünü ve mazhârı olmayı kabul eden şeye, varlık nûrunu vermesidir/ifâzâ; bu ayn, o şeyin Hakkın ilmindeki malûmluk nispetidir.

Birinci vecihten Hak, “O’nun misli gibi yoktur,” ikinci vecihten ise “O, semi’ ve basîrdir. ” (Şura, 11/42).

***

Hak idrâk ve müşâhede edildiği ya da hitap ettiği veya hitap edildiği vakit, bu durum, zikredilen nefsinin mertebesindeki izzet perdesinin ardından “zâhirlik nispeti” ve tecellîsinin hükmü ile tenezzül mertebesinde gerçekleşir; bu tecellî, Vücûd-ı âmm’ının mümkünlere bitişmesi ve (: varlık) nûr’unun mevcûtların a’yânını aydınlatması cihetinden ortaya çıkar.

Hak bu açıdan tecellî ettiğinde, Hakkın varlığı, gerçekte tekil veya çoğul olarak Hakkın ilminin nispetleri olan taayyün etmiş mümkünlerin a’yânının her birisinin özellikleriyle sınırlanmış olarak taayyün eder; bunun yanı sıra varlık, bu özelliklerin lâzımlarıyla, bu sıfatlara tabi olan ve “şe’nler”, “özellikler”, “arazlar” diye isimlendirilen şeylerle; ed-Dehr isminin hükümlerine tabi olan ve “vakitler” diye isimlendirilen eserler ile ve de mertebe ve mevtınler ile sınırlanmıştır.

Çünkü bu taayyün ve somutlaşma, “halk” ve “siva” diye isimlendirilir. Nitekim bu meselenin sırrı, daha sonra –Allah’ın izni ile- açıklanacaktır.

Hakkın varlığının belirtilen vasıflarla “sınırlanmış” olarak taayyün ettiği bu durumda, bütün bu vasıflar Hakka izâfe edilir, her isimle isimlendirilir, her hükmü kabul eder.

O, her makâmda, her alâmet ile zuhûr etmiş; göz, kulak, akıl ve fehm gibi idrâk vasıtaları ve diğer bütün melekeler ile idrâk edilendir.

Düşün ve anla!

***

Bu vasıfların Hakka izâfe edilebilmelerinin sebebi, Hak Teala’nın bölünme, parçalanma, ruhlara ve cisimlere hulul etmekten münezzeh olan zâtî nûru ile her şeye sirâyet etmesidir.

Fefhem!

Fakat bunların hepsi, istediği zaman ve dilediği şekilde olur.

O, zâtı ile, her hal ve vakitte belirtilen bu iki küllî ve zıt hükmü (: sınırlanma ve mutlaklık) kendine zait bir şey olmaksızın kabul eder; hâzır

ve gaip olmak, zâhir olmak ve bâtın kalmak gibi iki zıt durumu birleştirir.

Hak, dilerse her sûrette zuhûr eder, dilemezse sûret kendisine izâfe edilemez.

Hakkın taayyünü, sûretle somutlaşması, sıfatlar ile vasıflanması, varlığının kemâline, izzetine ve mukaddesliğine zarar vermez.

Hakkın eşyada zuhûru ve onlarla ve onların hükümleri ile sınırlanışını ve taayyününü izhâr etmesi, yüceliğini, sınırlardan mutlaklığını, varlık ile nitelenen her şeyden zâtıyla müstağniliğini ortadan kaldırmaz. Bilakis O, benzeşen, birbirine yakın ve ülfet eden hakîkatler ile, farklı, zıt ve çelişik hakîkatleri birleştirir.

Hakkın varlık tecellîsi ile, gizli şeyler zâhir olur. El-Bâri ve el-Mübdi' isimleri ile gayb âleminden şehâdet âlemine bereketler iner.

"Tedellî/yakınlaşma" hükmünün kalkması ile de, el-Kâbız ve el-Muîd isimleri ile varlık yok olur ve gizlenir.

Hak, izzeti ile perdelenerek yücelirse, el-Gafûr olur. Bilinmek istediği zaman ise, yaklaşır ve dilediği şeyde dilediği gibi zuhûr eder, bu durumda da, el-Vedûd olur.

Binaenaleyh, muhabbet ile "muhib/seven" olması itibariyle (: varlıkları) [13] izhâr eder ve muhabbet de Hakkı (: varlıklara) izhâr eder.

Hakkın "seven" ve "sevilen" olması itibariyle her şey "muhabbet" ile kabzasının ve kudretinin altına döner; bunun nedeni, Hakkın fiilinin kuvveti ve fiilden etkilenenin ve kudretinin mazhârının zayıflığıdır.

Hakkın fiilindeki hikmetinin âleti, sünnetine bağlıdır.

Kabz-bast/dürme ve yayma, izhâr-gizleme, gayb-şehâdet, keşif ve –mutlak olarak değil- sebebe bağlı surî-perdelenme sırrının zuhûr mahalli, Arş-ı Mecid'dir; Hak o sebep vasıtasıyla dilediği her şeyi yapar.

Bunun için Hak, bu sırrı açıklama sadedinde şöyle buyurmaktadır: "Kalbi olan ve kulak veren kimse için; O müşâhede etmektedir. Rabbinin yakalaması şiddetlidir. O, yaratır ve iade eder. O, gafûr ve vedûddur. Şerefli Arş'ın sahibidir. -mutlaklık ve takyit mertebelerinde- Dilediğini yapandır:" (Buruc, 12-16).

"Dilediğini yapar", mukadder bir sorunun cevabıdır. Böyle bir sorunun perdeli bir itiraz sahibinden ortaya çıktığı anlaşılmaktadır.

Bölüm: Hakkın Mebde’ Olması

İzzet perdesindeki hakîkati itibariyle kendisi ile kendi dışındaki şeyler arasında herhangi bir ilişki olmadığı için, daha önce de işâret edildiği gibi, bu yönden Hakka dalmak ve O’nu tanımaya çalışmak, vakit zayi etmek, imkânsız bir şeyi istemek ve ancak “mücmel” elde edilebilecek şeyi talep etmekten ibârettir.

Bu noktada elde edilebilecek mücmel bilgi de, taayyün edenin ardında bir “şey/emir” bulunduğu ve taayyün eden her şeyin onunla zuhûr ettiğidir.

Bu nedenle Hak, sakındırmak ve irşat amacıyla şöyle buyurmuştur: “Allah kendisinden sizi sakındırır. Allah kullarına pek merhametlidir. ” (Ali İmran, 30).

Hakkın, kullarının rahatını tercih etmesi ve elde edilemeyecek bir şeyi talepten onları sakındırması, kullarına merhametinden kaynaklanır.

***

Fakat bu Vücûd-ı Hak, mertebesi itibariyle, “mümkünler”den ibâret ilminin nispetlerinde zuhûr eder ve ârız olur. Bu ârızlığı ve zuhûru, hükümler, eserler ve tafsiller takip eder.

(: Yukarıda belirtilen mücmel bilgiden farklı olarak) tafsilî ma’rifet de, bunlara taalluk etmektedir. Bunlar hakkında konuşulabilir ve bunlardan bahsedilebilir. Bunun ötesindekini ise, açıklayacak ne bir lisan ve ne de bir hitap söz konusudur. Bilakis bu hüküm ve eserlerin ardında bulunan şeyden söz etmek, daha sonra -Allah’ın izniyle- anlaşılacağı gibi, anlaşılmazlığını, onu açıklamaya kalkmak da müphemliğini artırır.

***

İşte ben, önceden vaat edilen girişi tamamlayacak bazı şeyleri zikrediyorum. Burada belirtilecek meselelerin büyük kısmı, daha önce genel ifâdelerle dile getirilmişti.

Bunun ardından, “cem ve vücûd” mertebesinin diliyle söze başlanacaktır ki, burada dile getirilen şeyler, o mertebenin bazı sırlarıdır. Çünkü o, ulûhiyet, zât, yaratma, mevcutlar ve de mertebe ve oluş itibariyle tertipleri ve zikredilmesi vaat edilmiş meselelerin sırrını içermektedir.

Bütün bunları, aslî olarak ve yüce bir sıralamaya göre açıklayacağım.

Allah, yardım edendir!

Bölüm

Vücûd-i ilâhî'nin bitişme/iktiran ve taayyün itibariyle (: mümkünlerin sâbit) "a'yân"a ârız olması cihetinden bir zuhûru vardır; bu zuhûr, çeşitli hükümleri istilzâm eder.

Bu zuhûrun istilzam ettiği hükümlerin de, Vücûd-ı Hak ile ya bazı varlık mertebelerinde veya hepsinde taayyün salâhiyeti vardır.

Bu a'yân, öncelikle iki kısma ayrılır: Birincisi, sadece bir açıdan "imkân" hükmü bulunan kısımdır. Bu tek yön, o şeyin hakîkati itibariyle "mümkün" ve "mahlûk" olmasıdır. Onun mümkün olması ise, Hakka nispetle "makûl"dur, dolayısıyla bu kısmın, kendisini yaratandan varlığı kabul etmesi ve varlıkla vasıflanması, Haktan başka herhangi bir şarta bağlı değildir.

Bu kısmın, yaratılış mertebesinde varlık önceliği; birliğinin/ahadiyet mertebesinde de Hakka tam yakınlığı vardır. Çünkü Rabbi ile kendisi arasında hiç bir vasıta yoktur.

Bu mertebe, Kalem-i a'lâ'ya ve Melâike-i müheyyeme'ye ve bazı vecihleriyle de Kâmiller ve Efrâd'a mahsûstur.

Diğer kısım ise, "mümkün" olmasına rağmen, varlığı sadece Mutlak Vücûd-ı Hakka değil, başka bir varlık durumuna/emir bağlı olan kısımdır. Binaenaleyh bu kısımda olan mümkünlerin iki sebebi vardır. Bu kısmın Hakka taalluk etmesi, sadece bir vecihten veya daha önce belirtildiği gibi bir nispet ile değildir, aksine bunlar, iki farklı vecih ve nispet ile Hakka taalluk ederler: Bunların birincisi, vasıta, şart ve bunun hükmü; ikincisi ise, "vech-i has"[14] diye isimlendirilen yöndür.

Bunu daha sonra belirteceğiz.

***

Hakka iki açıdan taalluk eden bu ikinci kısımdaki mümkünler, üç kısma ayrılır:

Bunların birincisi, Hak ile arasında sadece bir tek vasıtanın bulunduğu kısımdır; buna örnek olarak, Kalem ile beraber Levh'i[15] verebiliriz.

İkincisi ise, Hak ile arasında pek çok vasıta bulunan kısımdır. Bu da iki kısma ayrılır:

Bunlardan birisi, varlığının vasıtalara bağlı olduğu kısımdır. Bu vasıtaların pek çoğu, zâtında “terkip” çokluğunun vasıtalık hükmünün bulunmadığı şeyler ile tezahür eder; bu vasıtalarda çokluk hükmü, sadece taakkul edilir. Bu kısma örnek olarak, Tabiat mertebesi altında yaratılmış melekler ve onların zuhûr ettikleri misâlî mazhârları; Arş, Kürsî ve bunların şâmil oldukları basît sûretleri ve yaratıkları verebiliriz.

Diğer kısım ise, zâtı mürekkep ve bir mürekkepler veya basît şeylerden meydana gelen/mütevellit ve çoğalan şeylerdir.

***

Terkip ve çokluk, aşağı doğru indikçe, artar, aynı şekilde imkân ve vasıtaların hükmü de, iş insana gelinceye kadar artar.

İnsanın bir “beşer” olarak sûretinin varlığı, esmâ hakikatlerin, sebeplerin ve bütün mertebelerdeki nispetlerin teveccühlerinin birleşmesine Bu, mesele aşağı doğru/mütenazil ele alındığı zaman, böyledir; iş/emir, Kalem-i a’lâ’ya, Güçlü Meleklere, daha önce belirttiğimiz gibi bazı açılardan da Kâmillere ve Efrâd’a ulaşıncaya kadar yukarıya doğru düşünüldüğünde/mütesaid ise, artma olmayışı ve vasıtaların azlığı nedeniyle bunun aksinedir.

***

Her zuhûr ve hüküm, ulûhiyet mertebesine istinat eder. Her hangi bir varlığın istinat ettiği en uygun ve layık mertebe, hüküm yönünden kendisinde en baskın olan mertebedir.

Binaenaleyh her varlık, mevcut olduğu mertebeye göre taayyün etmiş varlığında baskınlık hükmü bulunan “nispet” açısından Rabbini bilebilir. Çünkü bu “nispet”, anlamca birbirinden farklı[16] hakîkatlerden taayyün eden varlığını diğer hakikatlere ve varlıkta gizli hükmü bulunan nispetlere baskın gelmekle, mevcuda kazandırmıştır; bu da, söz konusu nispetin kendisi ile mevcut arasında bulunan zâtî/aynî, bâtın ve hal ve vakte mensup bir “münâsebet” sayesinde mümkün olmuştur.

İşâret edilen bu mertebede, bu varlığın zuhûrunun başlangıcı müşâhede edilir; daha sonra da açıklanacağı gibi, varlığın sonu da, bu mertebeye varacaktır.

***

İşâret edilen bu emir/iş[17], bir açıdan iki yönlü olmaktadır: bunlardan birisi, varlık/vücûd, diğeri de taayyün nispetidir. Şu halde hüküm, iki taayyünlüdür. [18]

Herhangi bir mevcudun hakîkatine varlığın bitişmesi ve o hakikatte ve hakikate göre zuhûr etmesi, "isim" diye ve taayyünlerin birisi diye isimlendirilir. İlâhî Vücûd açısından mevcuda mensup olan bu taayyün, ismin "zât"'a delâlet etmesidir.

Varlığın kendisine ârız olduğu ve bu özel zuhûr onunla taayyün ettiği şey/emir açısından mevcutta tezahür eden "taayyün" ise, "halk" ve "siva" diye isimlendirilir. Sadece varlık, ya da sadece (: bir şeyin mâhiyeti ve zâtı demek olan) "ayn" itibariyle değil, varlık ve "ayn" arasında taayyün eden makûl anlam ise, bu ismi, kendisine has anlamıyla diğer isimlerden ayırt eden şeydir.

Anlamları açısından birbirleriyle uyumlu ve çelişik olan bütün isimleri "ihata", "hüküm" ve "taalluk" cihetinden kuşatan şey, Ulûhiyet'tir.

***

İsimler, üç küllî kısma ayrılır ki, hiç bir isim bu üç küllî kısmın dışında kalmaz.

Buna göre isimlerden genel hükümlü ve zıt ve çeşitli konu ve durumları kabul eden isimler, Zât'a izâfe edilirler. Bunlar, Hakkın varlığı için lâzım olan hakîkatlerden ibârettir.

Zat'a izâfe edilen bu isimler, tam ihata özelliğine sahip oldukları için, kadîmde kadîm, hâdiste hâdistirler; bir açıdan hükmü sonlu, bir açıdan ise hükümleri sonsuzdur; mekânlarda mekânlı, mekânsızlarda da mekânsızdırlar. Bu isimlerin kabul ettikleri başka çelişik veya benzer özelik ve sıfatlardaki durumları da böyledir.

Bunlar, yani belirtilen bu hakîkatler, örneğin, sırf "hayat" olarak hayat; sırf "ilim" olarak ilim; aynı şekilde irâde, kudret, varlık, vahdet ve nûrluk vb. gibi bu kilidin kendisine açıldığı kimsenin bilebildiği sıfatlardır.

Bunlar, "zât isimleri"dir.

Bir çeşit makûl ya da mahsûs bir çokluğu hissettiren kısım ise, sıfat isimleridir. Bu kısma örnek olarak, Vahid'in/Bir aynı olarak değil de, onun bir sıfatı olarak vahdet; ister nispetlerde ve isimlerde olsun isterse de hükmü ve sûreti birlikte zuhûr etsin çokluk; varlık, ilim, taalluk, hüküm, zuhûr, bâtınlık açısından genel anlayışta bilinegelen ihataları verebiliriz.

Hangi şekilde olursa olsun, çeşitli tarz, cihet ve kalıplarıyla “fiil” anlamı veren şeyler, “fiil isimleri”dir. Bu kısma örnek olarak, daraltma/kabz, yayma/bast, kahr, yaratma, sayma/ihsa, icat, diriltme, giderme, öldürme, tecellî, örtme, açma, gizleme vs. gibi fiilleri verebiliriz.

Bu, önemli bir tespit, burada belirtilen hususları anlayan kimse için de değerli bir örnektir. Bu bölüm, hakîkatlerin esaslarını ve sınırlı asıllarını içermektedir.

Bunun kıymetini bil!

***

Bu son iki kısım, yani sıfat ve fiil isimleri, birinci kısmın, yani zât isimlerinin hükümlerinin birleşmesinden ortaya çıkarlar.

Buna göre Hakkın, kendi “malûmları”ndan ve “yaratıkları”ndan ibâret olan a’yân-ı sâbiteyi kendi zâtında müşâhede etmesi, (: mutlak anlamda değil) ilminin kendinden farklı olmayışı açısından zâtî ilminin mertebesinde, “zâtının istilzâm ettiği ve varlığının lâzımı olan hakîkatleri görmesi” demektir.

Hakkın zâtının istilzam ettiği bu hakîkatler, “zâtî isimler” ve bu isimlerin lâzımları; “sıfat isimleri” diye isimlendirilen zât isimlerinin tabileri; “fiil isimleri”nden ibâret olan sıfat isimlerinin lâzımları ve çeşitli keyfiyet ve taayyünlerdir. Bu keyfiyet ve taayyünler, varlığın (: mümkün ayn’a) bitişmesi ve isimlerin hükümlerinin tedahülünden ve (: isimlerin) aralarındaki uyum ve zıtlık sûretiyle teveccühlerinden meydana gelirler. İsimler, (: birbirlerinin farklı özelliklerinin sûretleriyle teveccüh ettikleri gibi) aynı zamanda çeşitli tarz ve vecihlerine göre, bu nispet ve hükümlerden meydana gelen şeylerin sûretleri ile; imkân vecihlerinin kendisinde fazlalaştığı ve daha önce de belirttiğimiz gibi sadece bir açıdan imkân hükmünün kendisinde bulunduğu (: Akl-ı Evvel gibi) şeylerin sûretiyle; bu istilzâma tabi olan şeylerin sûretiyle; bu birleşme ve rabıtaların sınırlı oldukları ölçünün sûreti; hangi açıdan sınırlı olmadıkları ve hangi açıdan sınırlı iseler, hepsinin sûretiyle sûretlenerek teveccüh ederler. [19]

***

Bu müşâhede, ilâhî, zâtî ve ilmî[20] bir müşâhededir; mufassal olanı, mücmelde, çoğu birde; hurmayı, dallarını, meyvelerini ve hurmaya ait diğer şeyleri çekirdekte müşâhede etmektir.

Bunların hepsi[21], kendiliklerinde yokturlar/madûm ve Rablerinin zâtında gerçek bir çoğalmayı/vücûdî kesret gerektirmezler, çünkü bütün bunlar, Hakkın makûl ilminin nispetleridir; bunların çoğalmaları, onları bilen alimin zâtındaki malûmların sûretleri itibariyledir. Binaenaleyh bunlardan hiç birisinin kendilerini bilenin zâtının dışında varlıkları yoktur.

Bu ilmî nispetlerin ve zikredilen hakîkatlerin istilzâm ettikleri taayyün ve hakîkatler, a'yânın sûretleridir; daha önce de belirttiğimiz gibi, bunların her hangi bir mertebe veya mertebelerde, zuhûr ve taayyün salâhiyetleri vardır. Bunlardan tabi olanlar, metbunun halleri, özellikleri ve lâzımlarıdır. [22]

Bunu biliniz!

***

Hakkın mevcûtları "imkân"ın bir açıdan bulunduğu ve sadece "taayyün" etmesiyle Haktan farklılaştıkları mertebede müşâhede etmesi ise, "vücûdî-iyânî (: ilmî değil)" bir müşâhededir.

Buna örnek olarak, Hakkın eşyayı Kalem-i a'lâ, Levh-i mahfûz ve Arş ile Kürsî gibi Kalem ve Levh'den meydana gelen şeylerin zâtında görmesini verebiliriz. Başka bir örnek olarak da, (: Araf suresinde belirtildiği üzere) Hz. Âdem'in zürriyetinin alınıp, görülmesini verebiliriz.

Fefhem!

***

Yaratma ve hüküm açısından varlığı sadece Hakka bağlı olan varlık, "imkân" hükmünün sadece bir açıdan kendisine izâfe edildiği kısımdır. İmkân hüküm ve vecihleri, vasıtalar, şartlar, istidâda ait öncelik ve sonralık, eşyanın öncelik ve sonralığını izhâr ve ispat eden özelliklere göre artar.

Varlık taayyününü, irâde emrini ve ilâhî teveccühü "kabul" etme salâhiyeti ve de bir ya da daha fazla sebebe bağlı oluşu açısından bir şeyin mücerret ilim mertebesinde ilâhî ilme konu olması/taalluk, Hakkın o şeyi kendi "imkân" mertebesinde görmesi demektir.

Hakkın ilminin o şeye belirtilen tarzda taalluk etmesinin mutlaklığının düşünülmesi ise, Hakkın eşyayı mutlaklıkları üzerinde, imkân mertebesinde görmesidir.

Binaenaleyh imkân, mümkün, müşâhede, görülen, taalluk, görmek ve benzeri şeyler, Hakkın ilmindeki (: makûl) nispetlerdir, yoksa bunlar (:

hariçte) var olan şeyler değildirler.

Hakkın dikkat çekilen zât'ına mahsûs mutlak birliği mertebesindeki ilmi, zâtına zait bir şey değildir, çünkü burada hiç bir şekilde çokluk söz konusu değildir.

Biricik ve yegane olan Allah, kendisine layık olmayan şeylerden münezzehtir.

***

İmkânın[23] hükmünün bulunmadığı ve haklarında "terkip" âlemi ve zamanın sınırlamasının ve vasıtalığının söz konusu olmadığı kısım, "emir âlemi"dir.

Bunun aksine, imkân hükmünün kendisinde bulunduğu ve özellikte ilkinden farklı olan kısım ise, "halk âlemi"dir.

Bunu bil!

***

Genel Girişin Sonu

Her ârifin bilgisinin konusu ve bilinebilecek şey, sadece Hakkın mertebesi, yani ulûhiyet ve onun birliği mertebesi olduğu için, Allah, istidât ve mertebe olarak yaratılmışların en kâmili olan Hz. Peygamber'e şöyle emretmiştir: "Allah'tan başka ilâh olmadığını bil" (Muhammed, 19). Bu âyette, Hz. Peygamber ve ona tabi olanların dikkatleri, bilinmesi ve elde edilmesi mümkün olan hususlara çekilmiştir.

Bilindiği gibi, Ulûhiyet me'lûh ile irtibatlı bir mertebedir, me'lûh da, ulûhiyetle irtibatlıdır; bunu, "bağımlılık/tedayuf" sırrı gerektirir. Ayrıca ulûhiyet, birdir; şayet bir olmasaydı, akıl sahiplerine malûm olan bir takım zararlar ortaya çıkardı.

O halde, bizim açımızdan talebimizin konusunun -muvaffak olabilirsek- "melûh" yönümüzün Hakkın ulûhiyeti ile ilişkisi ve "isimler" diye ifâde edilen nispetleri ile ulûhiyetin bizdeki hükmünü bilmek olduğu ortaya çıkmıştır.

Bu, âlemin yaratıcısı ile ve O'nun da âlemle irtibâtının tarzını bilmektir. Bu irtibat ise, kendi nûru ile –ki Haktan bundan başka bir şeyin meydana gelmesi mümkün değildir- boyalanıncaya kadar, mümkünlerin a'yânına yayılan varlık tecellîsinin nispetinden başka bir şeyden meydana gelmez.

Binaenaleyh Hak, Peygamberine şöyle emir buyurmuştur: "(De ki), Ey rabbim, benim ilmimi artır. " (Taha, 20).

Hakkı ve her şeyi bilmek, sadece mücmel olan şeylerin tafsilleşmesi ve konularının fazlalaşması açısından artabilir; bunlar ise, vecihlerin, itibarların, nispetlerin ve izâfetlerin farklılığından meydana gelirler. İlmin artması ise, Haktan (: zuhûr eden a'yana göre taayyünü itibariyle) meydana gelen ve gerçek birlik ile "bir" olmayan şeylerde geçerli olabilir; yoksa zâtî vahdeti açısından Hak için böyle bir şey söz konusu olamaz.

Şayet ilmin artması gibi bir şey Hakka nispet edilirse, bu nispet, Ulûhiyet nispetleri, ilim ve isimleri açısından yapılmış olabilir; bu isimlerin hükümleri ve sırları daha sonra belirtilecek, esasları ve mertebeleri ise daha önce ifâde edilmişti.

***

Burada işittiğin meseleyi düşün ve bunu daha sonra öğreneceklerine ekle! İfadelerin birbiriyle ilişkisine dikkat et!

Tekrar olduğunu zannettiğin şeyden usanma! Tekrar sandığın şeylerde de bir takım sırlar vardır.

Anlayışın bildirdiği şeyi, tevfîk, ya bilinen bir vasıta olmadan ilâhî bir keşif ile veya inceleme, tecrübe, tetkik gibi vasıtalarla açacaktır; bu inceleme, tetkik ve tecrübe, gerçek iman nûrundan ve ilâhî fıtrattan meydana gelir.

Kitabın tertibini de yadırgama! Bu tertip, kendi gayretimizle yapılmamıştır: Mesele, bu kitabın başında dikkat çekildiği gibidir.

Düşüncelerin başını sonuna, sonunu başına ekle ve bunlarda yayılmış özü derle!

Son olarak da, bütün bunlardan öğrendiklerine bakarsan, doğruyu bulmuş velilerden olursun!

***

Bilinmelidir ki:

Bu kitap, insanların avamı ve geneli için, hatta özelleri için bile yazılmamıştır. Bu kitap, seçkinlerin de seçkini olan kimseler için yazılmıştır.

Onlar, sülükleri esnasında, gayelerine varmadan önce bundan yararlanırlar, kitabın nükteleriyle sülüklerindeki başlangıç hallerini hatırlarlar. Böylelikle onlar, kemâle ererler ve (: saliklere) kemâl verirler; şükrederler, basiretlerinin artmasını dilerler, Hak da basiretlerini artırır.

***

Artık, “cem ve vücûd”, yaratma ve tertib sırrına ve nihaî amaç olan sırra kulak ver!

“Allah, hakkı söyler ve doğru yola hidâyet eder. ” (Ahzab,14)

Bölüm: Küllî Sırrın Açıklanması ve Aslî Konunun İzahı

Bilinen ve nitelendirilerek isimlendirilen mertebelerin ilki, “cem ve vücûd”[24] mertebesidir. Bazı muhakkikler, bu mertebeyi “hakîkatü’l-hakaik” “ahadiyet-i cem makâmı”, “cem makâmı” vb. şeklinde ifâde etmişlerdir.

Bu mertebenin ilâhî ve kevnî hakîkatlerin esaslarından ibâret olan ve kendisinden sonra gelen Vücûd-i âmm, Ümmü’l-kitap ve benzerleriyle hüküm ve tesir açısından ilişkisi, müzekkerliğin müenneşliğe nispeti gibidir.

Bütün bunlar (: mertebeler, ilâhî ve kevnî hakikatler vs.), bir tek zâta raci olan tek şeydir.

İşâret edilen zâtın, küllî mertebesi açısından, iki itibarı veya nispeti –istenildiği gibi söylenilebilir- vardır: Bunların birincisi, zât’ın daha önce dikkat çekilen “cem”, “ihata” ve “vahdet” açısından ele alınması; ikincisi ise, Zât’ın kapsadığı söz konusu bu hakîkatlerden “başka” olmayışı itibariyle ele alınmasıdır.

Buna göre zât, cem ve ihata nispeti cihetinden “cem makâmı/hazret”[25] ve “ahadiyet-i cem mertebesi” vb. diye isimlendirilir. Bu mertebeyi, “ulûhet/ulûhiyet mertebesi” takip eder.

Mevcutlar üzerine yayılan zâhir Vücûd, bu hakîkatlerin toplamının sûretinden ibâret olduğu için, bu zât, “Vücûd-ı âmm” ve “mümkünlerin hakîkatlerine yayılan tecellî” diye isimlendirilir.

Bu[26], bir şeyi idrâklere yakınlaştırmak ve anlatmak için en genel sıfatlarıyla ve hükmü ilk ortaya çıkan özellikleriyle isimlendirmektir; yoksa bu isimlendirme, kendinde şeye mutabık demek değildir.

En-Nûr, ez-Zâhir ve benzeri isimler ise, bu Zât’ın hallerinin sûretleri ve taayyün mertebelerinden ibârettir.

Fefhem!

***

Âlemin hakîkatlerinden ve ilâhî isimlerden her birisinin küllî mertebe açısından iki itibarı veya hükmü vardır -nasıl istersen öyle söyle-:

Birincisi, zuhûrda başkasına bağımlı olması itibariyle, “muhtaçlık” ve “talep” nispetidir; diğeri ise, taayyün hükmünün nispeti ve de eseri ve talebi

kabuldür.

Talep, ihtiyacı istilzâm eder ve mutlak müstağnilik bunu ortadan kaldırır. Fakat bazen başka birisine ilişmeksizin ihtiyaç ortaya çıkabilir; buna örnek olarak bir insanın kendi kendisine muhtaç olmasını verebiliriz. Bu durumda kişi, hacetten münezzeh olmasa bile, başkasına muhtaç değildir: Hiç kuşkusuz ki, bir insanın başkasına muhtaç olması ile kendine muhtaç olması arasında fark vardır.

Bu farklardan birisi şudur: İlâhî mertebede ihtiyaç duyulan şey, kevnî talep ve ihtiyacın aksine, muayyen bir şey değildir ki, talebin gayesi olabilsin; çünkü onun kıblesi ve taalluk ettiği yer, talep eden bunu bilse de bilmese de, hiç kuşkusuz ki "ahadiyet-i cem ve vücûd" mertebesidir.

Bütün bunlar, münferit olarak, hariçte varlığı olmayan nispî mertebelerdir.

***

"Cem'" hükmünün zuhûru, "aynî varlık" diye isimlendirilir. Bu da, birleşik nispetin sûretinden başka ve onun üzerine zait bir şey değildir; fakat bu (: hakikatlerin) "cemiyet", başka bir ifâdeyle herhangi bir cemiyetin zuhûr etmesi, ister "özel" ve isterse de "genel ve kapsamlı" cemiyet diye isimlendirilsin, o cemiyete münasip bir tarzda gerçekleşir.

(: Zuhûrda başkasına) Bağımlılık/tevakkuf, daha önce de belirtildiği gibi, (: ilâhî ve kevnî) iki mertebeyi de şâmildir.

Bir akıl sahibi, Allah'ın (: kendisine ulaştıran) yollardan dilediklerini kesin olarak öğretmesinden sonra, hakikatleri düşündüğünde görür ki: Aslî ve birleştirici hakikatlerden her birisi, birlikleri cihetinden, Zât isimlerinin hakîkatlerini kapsayan "cem'" mertebesinin hakikatlerinden birisidir. Bu hakikat, birleştirici nispetin kendisinden sonra gelen zât isimlerine ve bunların -hariçte değil- ilimde toplu olarak bulundukları esnada izâfe edilişi açısından düşünüldüğünde, bu hakikat, "hüviyet mertebesi" ve daha önce de belirtildiği gibi "hazret-i zât" diye isimlendirilir.

***

Bu zâtı bilmemek, mazhâr, taayyün ve nispetleri olmadan bilinemeyişinden ibârettir, çünkü böyle bir şey imkânsızdır. Bu durumda, Allah ile her hangi bir şey arasında hiç bir ilişki yoktur.

Çünkü Hak, gerçek birliğinde, Bir'dir; başkası için bu birlikte her hangi bir resim veya ayn zuhûr etmez, başkasının bu vahdette, bir vasfı veya hükmü ortaya çıkmaz; başkası, O'nu idrâk edemez ve ancak kendisi kendisine taalluk edebilir.

Bu zâtın, künhünün gaybında gizli halde bulunup, kapsadığı şeylerin bilinmeyişi cihetinden bilinmesi de mümkün değildir; söz konusu şeyler, bir defada değil, tedrici olarak taayyün ve zuhûr ederler. Çünkü Vücûd-ı İlâhî'nin ve zâtî-cem'î hükmün her ayn/varlık için ve daha önce belirttiğimiz gibi her varlığın mertebesinde zuhûr etmesine göre özel bir tecellîsi ve sırrı vardır; söz konusu tecellî ve sır ise, ancak zuhûr gerçekleştikten sonra bilinebilir. Çünkü, ilâhî vücûdun arız olduğu ve "cem'" hükmünün sirâyet ettiği "ayn" halinde ve bu ayn'ın varlık nuruyla boyanıp, başka bir ayn'a nispetle dikkat çekilen hükmün ve varlığın bilinmesinden önce bu özel tecellînin bilinmesi, işâret ettiğim tarzıyla o ayn'ı tam olarak bilmede yeterli değildir; bu tecellînin tam olarak bilinebilmesi için, isimlerin teveccühlerinin birleşimi ve ayn'ın kevnî kabulünün bilfiil gerçekleşmesi ve açık bir şekilde bunun idrâk edilmesi gerekir.

Çünkü, daha önce de belirttiğimiz gibi iş/emir, "birleşme" nispetiyle zuhûr etmiştir; hükmü de, genellik ve icmâl açısından iki mertebede gizli olan talepten; tafsil ve hususîlik açısından ise, Hakkın zâtında gizli bulunan özel taayyünden zuhûr etmiştir. Bu taayyün, bazı a'yândan gizlidir, bazı a'yân için ve onlar ile zâhirdir. Bununla taayyün eden ise, cüzî bir şeydir/emir.

Daha sonra bu meselenin bazı sırlarına dikkat çekeceğiz.

***

Binaenaleyh zuhûrdaki iş, "birleşme" veya "telif"ten ibârettir. Bu birleşme ise, ya tikel hakîkatler ve (: maddeden) mücerret mânâların birleşmesi gibi, manevî; ya da maddî-surî; veya maddî olana benzerdir. Maddî birleşmeye benzeyenler, misâl âlemini ve aralarında ruhların mazhârlarının da bulunduğu misâl âlemine ait sûretleri meydana getirmek için kuvvetleri ve teveccühleri açısından nûranî rûhların birleşmesidir; ruhların kendileriyle gözüktükleri bu mazhârlar cihetinden ulvî-cisimsel sûretleri meydana getirmek için olan "teveccühleri" de bu sûretlerin

arasındadır; söz konusu sûretlere örnek olarak, felekleri, yıldızları/kevakib, basit cisimleri verebiliriz.

Maddî olan, bunun (: ruhların ve misâl sûretlerinin birleşmesinin) ardında bulunmaktadır; bunun semeresi ise, mürekkep-tabiî sûretleri izhâr etmektir.

Burada belirtilen üç birleşmenin her birisi, asılda ve tahkikte, bir şekilde terkibe benzeyen "manevî-gaybî" birleşmeye bağlıdır.

Buna göre, bu şekildeki her birleşme muhakkike göre bir "terkip"tir. Her terkibin de, bir sûreti vardır ki, o, bu terkibin semeresidir; bu terkip, hükmünün mutlak nispetlerinde başkası ona ortak olsa bile, sadece sûrete ait bir hüküm meydana getirir.

Her makâm ve hazretteki terkipler, nihayetsizdir, bunların neticeleri olan sûretler de nihayetsizdir. Yenilenen/teceddüt bu şart hükümler de, sınırlı asıllara ve sonlu esaslara raci olsalar bile, nihayetsizdir.

Emir[27], ya sayılı mânâların birleşmesidir veya cismânî cüzlerin veya hakîkatlerin ve rûhânî kuvvetlerin özel bir şekilde birleşmesidir; öyle ki, daha önce bu birleşmenin gerçekleştiği ve tamamlandığı makâm ve mertebeye göre böyle bir birleşme ortaya çıkmamıştır.

***

Burada anlatılan ve anlatılacak meselelerden "birleşme" sırrını ve hükmünü tam olarak öğrendiğinde, işâret edilen şeyi anlarsın ve çeşitli şeyler netleşir:

Bunlardan birisi, kesin olarak şunu bilmektir ki: Bir şeyi nihayetsiz olması cihetinden bilmek, o şeyin sonsuz olduğunu bilmek anlamına geldiğinin farkına varmaktır. İhata edilemeyen bir şeyi bu özelliğiyle bilmek, onun taayyün etmediğini ve ihata edilemez olduğunu bilmek demektir; şayet böyle bilinmiş olmazsa, o şey mâhiyeti itibariyle bilinmiş sayılmaz.

***

Bilinmelidir ki:

Hakkın her mertebe ve kâbil hakîkat itibariyle –veya istersen mecla dersin- zâtî isimleri açısından özel bir "içtima"ı vardır; söz konusu isimleri olmadan Hakkın her hangi bir şeye teveccüh ve tesir etmesi söz konusu değildir.

Bu içtima, bâtında değil, zâhirde birlik özelliğine sahiptir; bu, ismin -mutlak anlamda değil- bilinmeyen sırrının gizliliklerinden kendi hakkında bir hükmün taayyününü ve “özel netice” olarak belirlenmesini[28] izhâr ettirir. Bu netice bir itibar ile, “hüküm” diye isimlendirilir ve varlığı itibariyle de belirli bir mümküne izâfe edilir.

Bu hüküm, mümkünün mertebesinde zuhûr eder ve taayyünü de ona göredir; yoksa zuhûr edene ve onun gereğine göre değildir. Çünkü, burada taayyün eden bir iktizâ ya da taayyün etmekle sınırlanmayı kabul edip, taayyün eden bir şey yoktur. Bu netice, başka bir itibar ile “sûret”, başka itibar ile ve başka bir âlemde “nefs” ve “ruh”; başka bir âlemde “mizaç” diye isimlendirilir. Söz konusu bu netice, Rabbanî mertebelerde ise, “özel yön/vech-i has”, “hususî tecellî” ve “esmâî tecellî” diye isimlendirilir.

Zuhûrun esasını teşkil eden bu emrin açıklamasını –Allah’ın izni ile-daha sonra tamamlayacağız.

***

Daha önce de ifâde ettiğimiz gibi Emir, zuhûrun kendisinde gerçekleştiği ve taayyünün ortaya çıktığı mertebelere göre, farklılaşır. Bunun özü şudur: Herhangi bir mertebede idrâk edilen herhangi bir sûret, birleşik bir nispetten ibârettir. Bu sûret, nasıl ve nerede idrâk edilirse edilsin; ister kendinde, isterse de bir itibar ile ilminde olmak üzere kendi dışında idrâk edilsin böyledir.

Bildiğin ya da ona dair ve ondan bahsettiğin şeyler de, her hangi bir mertebedeki birleşik nispetten ibârettir.

Kemâle erip, “insân-ı kâmil” haline geldiğinde ise durum başkadır. Bu durumda, kendine özgü bir “cemiyet” sahibi olursun. Bu, bütün birleşmeleri ve kendine özgü hükümleri içerir; insân-ı kâmil, her hükmün kaynağıdır ve her hükmü kuşatır. Bu hükümde sen, ortaksızsın.

-Allah’ın izni ile- sendeki kuşkuyu ortadan kaldıracak şekilde, bu meselenin bilgileri anlatılacaktır.

Bu bölümü derince tefekkür edip, Hakkın nûru ile içerdiği sırları düşünüp, bilincine erersen, Hakkı her şeyde açık ve alenen görenlerden olursun.

Şimdi de, daha önceden belirtilen meseleyi düşün: Zâtî bir teveccüh ile isimlerin birleşmesinden ibaret olan ilk ilâhî talep, isimler için zâtî bir

haldir ve bu, haricî bir nedenden kaynaklanmaz, çünkü burada bir başkası yoktur.

Fakat bu talebin isimler için zâtî bir talep olması, talebin sırrı bahsinde dikkat çekildiği tarzdadır ki, bu talep, esasta gaybî bir hareket ile mânevî meyilden ibârettir. Bu gaybî hareket, gaybî hakikatler arasındaki zıtlık ve farklılığa karşı birleşme ve ittisâl hükmünün ortaya çıkması için birleştirici bir nispet kuvveti ile, zikredilen aslî isimlerin hakîkatlerin birisinden meydana gelir; hakikatler arasında ittisal ve birleşme hükmünün ortaya çıkması, bütününün sûretinin zuhûrunu temin eder. Ayrıca, bu hakikatlerin müsemması hepsini kapsayan mertebede taayyün etmesi itibariyle gaybından ve izzet korusundan zuhûr eder.

Şu var ki, burada ne, “min/den” ve ne de “fi/de” ve “ila/e” gibi bir şey vardır, fakat amaç, anlatmak ve zihne ulaştırmaktır. İbare, keşif ile müşâhede edilen şeyleri ifâdede yetersizdir, mümkün olan, sadece idrâke yakınlaştırmak ve tembihtir. Asıldaki durum hakkındaki ortaklıklarına göre, muhataplar faydalanırlar, bu fayda da, perdeli ve zevk sahibinde farklı tarzlarda tezahür eder.

***

Şöyle deriz:

Zâtî isimlere mensup zikredilen ilk meyil, irâdedir. Birleştirici nispetten meydana gelen ve hakîkatlerin birisine ait meyil hükmünü hepsinde izhar eden taalluk ise, konusu gerçekleşmesi zuhûra bağlı olan “celâ”[29] ve “isticlâ”nın kemâli olan “muhabbet” âmilidir. Fakat bu bağlılık, kitabın sonunda insân-ı kâmil meselesinde –Allah’ın izni ile- belirteceğimiz tarzdadır.

Bu meyil ve talep işi, Hakkın evvellik sırrında “bilinmek istedim” ifâdesiyle işâret edilen şeydir.

Muhabbetin konusu hiçbir zaman mevcut olamaz, çünkü, meydana gelmiş bir şeyi talep etmek, imkânsızdır. Nitekim daha önce bu meseleye kısmen değinmiştik, bu konuya tekrar dikkat çekilecektir.

***

Bilinmelidir ki:

“Ahbabtu/istedim” ifâdesindeki “tü/ben” zamiri, merbûbunu talep etmek ile Rablık nispetidir. Bilindiği üzere, birbirine bağlı iki

şeyin/mütezayif, birisi olmadan diğeri hem “varlık” açısından sâbit olmaz ve hem de “takdir” açısından bilinemez. Binaenaleyh hakîkatler, nispetler, mertebeler, na’tlar, sıfatlar vb. birbirine bağımlı/tedayuf her şeyde durum böyledir.

Sözü edilen ilk esmâî birleşmeden meydana gelen ve bizâtihî zuhûr eden varlık sûreti, Rahmân’ın sûretidir; tecellî ise, işâret edilen isimlerin “müsemmâ”sı olan Allah’tandır. Zikredilen bu tecellînin mertebesi ise “hakîkatü’l-hakaik” diye isimlendirilen mertebedir. En açık keşifte bu mertebe, “ahadiyet-i cem’ mertebesi” diye isimlendirilen “ilâhî-kemâlî insanî” mertebedir.

Rahmân, kendi nefsi ile zuhûr etmesi itibariyle, Vücûd-ı ilâhî’nin sûretinin ismidir; rahmet ise, varlığın/vücûd kendisidir.

Rablık sıfatının sûreti gizli, hükmü ise açıktır. Bunun ilk zuhûru da, kendisi ile taayyün ettiği ve onun da kendisi ile taayyün ettiği şeyde, kendisi içindir. Böylece şey, kendisini ve mazhârını “Rahmân” diye isimlendirilen taayyün ile müşâhede etmiştir.

Şu halde, daha önce de belirttiğimiz gibi, Rahmân vücûd’a; “Allah” ismi ise, mertebe ve birleştirici hakîkate mahsûstur: “İster Allah de, ister Rahmân de, hangisi ile dua ederseniz, en güzel isimler onundur. ” (İsra, 110)

***

Duanın hedefi ve talebin kıblesi olan her mertebe, isim ve emir, şu iki aslın hükmünün dışında kalmaz, bunlarda neticelenir ve bunlara dayanır: Bu iki asıl, daha önce sırrı açıklandığı şekli ile, tekil ve çoğul olarak Vücûd ve Mertebedir.

Hangi şekilde ve hangi türde olursa olsun teveccüh edilen her şey, dua edilendir. Her teveccüh, dua; her teveccüh sahibi ise, dua edendir.

Bunu bil ve dikkat çektiğim hükmün kapsamını iyice düşün ki, garip bilgiyi elde edesin!

Duanın sırrı, daha sonra genişçe açıklanacaktır.

***

Er-Rahmân ismi, nûrunun boşlukta bilinen mümkünlerin (: mümkün mâhiyetler) üzerine yayılması ve onların onunla, onun da onlara göre çoğalması ve taayyün etmesi itibariyle, Ehl-i tahkike göre “nefes” diye

isimlendirilir. Bu taayyüne rağmen O, kendiliğinde birliği üzerinde kalır. Nitekim nübüvvet, tabiatımızı ve yaratılışımızı dikkate alarak, açıklamak için onu böyle ifâde etmiştir.[30]

Tabiat ve yaratılışımız, Allah'ın âyetinde işâret edilen iki mîzândır. "Onlara âyetlerimizi ufuklarda ve nefislerinde göstereceğiz. " (Fussilet, 53). Bu ilk zâhir olan şeyin "nefes" olmasının nedeni, şudur: Gerçekte irâdî teveccüh ile isimlerin birleşmesinden ibaret olan "yaratma", nikah ve üretme esnasında ilk zâhir olan şey, bize göre, buhardır.

Mevcûtların Hakkın kelimeleri olmaları itibariyle asılları, Nefes-i Rahmânî'dir; zuhûrları ise, "künol" emriyle gerçekleşir. "Kün/ol", yaratılması irâde edilen her şeye yönelik ilâhî sözdür. Her meydana gelen şey ise, Yaratan'ın kelimesinin ta kendisidir.

Harfler ve kelimeler, ilk olarak, mahreç mertebelerindeki nefesin duraklarına göre çoğalır, sonra da ilmî ve zihnî terkibe, sonra da hisse göre taaddüt ederler; bu çoğalma, kendisine yaraşır ve gerek açıklık ve gerekse perdeli hallerimizde ilâhî sûret üzerinde yaratılmış olmamamız itibariyle Hakkın bizim için ve bizde gösterdiği ve açtığı tarzdadır.

Ey akıllı kişi! Anla ki, garip sırrı elde edesin!

***

Sonra konumuza dönüp, şöyle deriz:

Zikredilen Nefes, mutlak-küllî varlık yaratılışı ve nefesinin kelime ve harflerinden ibâret olan Rab'dan sâdır olan kevnî varlıklar karşısındaki durumu, umumî buhar gibidir. Bu buhar, gayb mertebesinden (: Hakkın bilinmek isteyişi anlamındaki) hubbî- irâdî-ilâhî bir teveccüh ile, zâtî isimler arasında gerçekleşen birleşmenin neticesidir. Bu, birinci nikah, tedellî menzili, Amâ mertebesi ve iktidarın nüfuz mertebesi gibi isimlerle isimlendirilir. Daha önce de bunun bazı sırlarına işâret edilmişti.

Bu küllî-Rahmânî-nefesî buhar, zâhirde idrâk edilmez; küllîliği ve latifliği nedeniyle kendisi için müşahhas bir sûret taayyün de etmez. Bununla beraber o, şu âyette işâret edildiği gibi, hakîkati itibariyle her varlığa saridir: "Yaratan bilmez mi? O latif ve habirdir. " (Mülk, 13). Çünkü O, hulul etmeksizin her şeye sirâyet etmiş, bu sirâyetin keyfiyetinden ve bununla ortaya çıkan hükümden haberdardır.

Onun, yani belirtilen Nefes'in zâhirde idrâk edilebilecek bir sûreti belirmese de, eserinin olduğunda kuşku yoktur; müşâhede ehlinden

bazılarının, bizdeki hava gibi, bu eseri bildiğinde de kuşku yoktur.

Ehl-i keşf ve şuhûd değilsen, bedeninde nefes alıp vermekle buharın çıkışını düşün! Nefesin mahalli olan yürek, hayvanî ruhu taşır ve onu izhâr eder. Nefesin dimağa yükselişine bak ve sahibi yaşadığı sürece dimağdaki nefes alış verişin devam edişini düşün!

Kalpten, başın ortasına doğru yayılan buharın nefsanî ve rûhânî eğilimler ile zâhir âlem mertebesine girişine bak! Dimağdan melekelerin ortasında hayalî sûretlerin nasıl açıldığını gör! Ruhun zâtında nakşolunmuş ve kazınmış şeye göre musavvire gücü onları tasvir eder; musavvire gücü bunları, bazen uyku bazen de uyanıklık halinde, bazen ulvî ve bazen de en süfli âlemin tam karşısında durarak/muhazat elde etmiştir.

Bununla beraber, mertebeler mertebelerdir, onlardan ilmî maddeler ve kevnî mayalar çıkartılır, şuhûdî ve nazarî burhanlar da mertebelere dayanır.

Bunun yanı sıra, bazen bilinen aletler ile ve bazen de onlar olmaksızın zihinden hisse hayalî sûretler ile garip terkiplerin zuhûr ettiğine dikkat ediniz! Mahsûs ve zihnî olan bu sûretler, nihayetsizdir. Şahısları sonsuz olsa da, bunların sınırlı küllî kısımlara raci olduklarına dikkat et!

Mevhum boşluğun Nefes-i Rahmânî ile doluşuna ve var olan şeylerin varlığının Rabbanî söze bağlı olduğuna dair ifâdemi düşün: Bu hükmün genelliğini ve kapsayıcılığını, düşün! Genel olarak bütün varlıkta, özel olarak da kapsayıcı varlık nüshanda ve yaratılışındaki hiç bir şey, bu hükmün dışına çıkmaz.

Senin yaratılışın ve varlık nüshan, en kâmil örnek, en kapsamlı ve genel misâldir. Onu küllî, ezelî, öncesel ve ilâhî olarak düşün ki, değerli bir sırrı elde edesin.

Yolların varışı Allah'adır.

***

Nefes, mutlak-zâhir varlık sûreti açısından, zuhûr eden ilk üründür; o, zikredilen aslî-isimlerin birleşmesinden nefesin bâtını ve ruhunun mertebesinden meydana gelmiştir.

Bu mertebeye muttali olan kimse, ilk-aslî müfretleri öğrenir. Bunlar, kainatın sûretini meydana getiren öncüllerin terkip maddesidir. Bu kişi, bu mukaddimelerin hadlerinin dört zâtî ismin hükümleri ve orta terim olduğunu bilir. Orta terim, irâde sıfatıyla yaratmaya yönelmeyle zikredilen diğer zâtî isimlere sirâyeti açısından birleştirici nispettir.

Netice çıkarmada şart olan tekrar, dikkat çekilen nikahî tekrardan ibârettir. Dörtten birinin üçte sirâyet etmesi ve orada gizlenmesi nedeniyle "tekrar" ile dörtlünün sûreti üçleşir, böylece netice sahîh olur ve eser meydana gelir. Çünkü, daha önce de belirtildiği gibi, sûreti açısından zuhûr eden şeyin hiç bir şekilde eseri yoktur; gizlenme esnasında ise, zâhir ve bâtın farklı tarzlarına göre, netice çıkarmada şart olan "ferdiyet" meydana gelir.

***

Nikah, mertebeleri dörttür:

Birincisi, aslî-ilk isimler cihetinden olan zâtî-ilâhî teveccühtür; bu isimler, ilâhî gayb hüviyetinin ve kevnî mertebenin anahtarlarıdır.

İkincisi, rûhânî nikahtır.

Üçüncüsü, tabiî-melekûtî nikahtır.

Dördüncüsü ise, süflî-unsûrî nikahtır.

Bu nikahların her birisi, bir öncekinden daha özeldir.

Nikahın hepsinin birleşiminin taakkul edilmesinin dışında beşinci bir mertebesi yoktur; bu birleştirici mertebe, insana mahsûstur.

Asıl netice, mutlak-varlık sûreti; bundan daha düşük mertebede bulunan netice ise, taayyün eden varlıklardır. Farklılık da, nikah yapana göre değişir ki, o da, belirtilen "birleşme" sırrıdır. Bu birleşmenin hükmü, sırrının her mertebeye sirâyet etmesi itibariyle, mertebenin onu kabul etmesine bağlıdır.

Bu nedenle birleşmelerde farklılık ortaya çıkar; bir kısmı, hüküm açısından daha kapsamlı, ihata açısından ise daha kâmil ve daha güçlü olur.

Buna şöyle bir örnek verebiliriz: Yüz isim mertebesi açısından ilâhî teveccühten zuhûr eden ruh, on isim mertebesi açısından ilâhî teveccühten zuhûr eden ruhtan daha kâmil ve tamamdır.

Bu, belirtilen isimlerin hepsi de tafsilî-talî isimlerden olduğunda böyledir. İsimler, aslî isimlerin esaslarından olduğunda ise, sayıları az olsa da, bunların eseri daha güçlü ve hükümleri de daha etkilidir. Hak'tan zuhûr eden her şey için durum böyledir.

Anla!

***

Şey ile Yaratan arasındaki vasıtalar az ise ve kendisindeki imkân hükmü zayıf olduğunda, fer isimlerin ve müteaddit sıfat mertebelerinin kaynağı

olan zâtî birlik özelliğine sahip “cem”in gücü zuhûr eder; bu özelliğe sahip olmayan bir şey ise, böyle değildir.

Sûretler âleminde gerçekleşen birleşmelerde de durum böyledir. Cevherler hüküm ve mertebede eşit iken, iki veya dört cevherden meydana gelmiş bir sûret, bin cevherden meydana gelmiş bir sûretin gücüne sahip değildir. Bir kısmı kendi örneğinden yüz cevherin kuvvetine sahip olan cevherlerin bileşimi olan bir sûret, az önce isimlerde işâret edildiği gibi, bu özellikte olmayan cevherlerden meydana gelmiş bir sûrete benzemez; cevherlerin sayısı eşit olsa da, bunlar birbirine benzemez.

Anla!

***

Bütün itidal mertebelerinin, yani manevî, rûhânî, misâlî, melekûtî, hissî, tabiî ve unsûrî mertebelerin hükümleri arasında “tenasüp” meydana gelip, mertebelerden birisi, hükümlerini kendi hükmü altında yok edecek şekilde diğer mertebeler üzerine ezici bir baskınlığa sahip olmazsa; bütün hükümler, sapmamış temiz bir insanın ve zikrettiğimiz hale uygun temiz bir kadının nikahında temiz bir mahalde bir araya gelip, temiz ve mutedil gıdalarla beslendikten sonra insan-i kâmilin sûreti zuhûr eder.

Vasıta ve mertebelerin hükümleri, Hakkın bu sûreti yaratmaya yönelmesinin sûretinde silinir; hatta, mertebelerin ve bunları takip eden tafsilî mertebelerin hükümlerinin ve özelliklerinin birleşmesinden meydana gelen bu birleşik hey’et, -mutedil bir kabul ile- Hak’tan mutlak bir feyiz kabul eder. Bu feyiz, bütün mertebelerin hükümleri, sûretleri ve eserleri ile zuhûr eder.

Böylece bu sûret, bütün mertebeler için bir ayna olur ve insanî-kemâlî mertebeden sâdır olan ilâhî tecellî ve feyze sirâyet edecek herhangi bir değişme olmaksızın hepsinin özelliklerini ve hükümlerini baki kılacak tarzda onların özellikleriyle boyanmıştır.

İşte insân-ı kâmilin zuhûru bu şekildedir.

Anla!

İnsân-ı kâmil’in yaratılışı ve başka konularla ilgili hal ve durumları tamamlayacak hususları bu kitabın sonunda -Allah’ın izni ile- yazacağım.

***

Kısaca, “cem” sırrı, varlık ile zuhûr eden her şeyde asıldır. Bunu aklında tut ve bundan gafil olma!

Bu, nikah sahibine göre meydana gelen farklılığa bir tembihtir. Bu bağlamda, nikaha göre meydana gelen farklılık da vardır. Daha önce, mertebe ve nikahlanan şeye göre meydana gelen farklılığı belirtmiştim. Bunlar, ya nispetler ve birleşik hakîkatler veya bileşik ve mürekkep cüzlerdir. Ayrıca, (: zuhûr) emrin gerçekleştiği ve teveccühün meydana geldiği mahal ve makâma göre –ki bu makâm ve mahal, mertebedir- meydana gelen farklılıklar da vardır.

Belirtilen şeyi anladığında, ilk olarak “içtima” diye isimlendirilen şeyin “aslî nikah” hükmü olduğunu öğrenirsin. Cüzî içtimalar da, cüzî nikahlardır ve neticeleri de kendileri gibidir ki, bunlar, taayyün eden varlıklardır: “Hepsi kendi yapısına göre amel eder. ” Daha önce belirttiğimiz gibi, herhangi bir şey, hakîkatine zıt bir ürün ortaya çıkartmaz.

***

Bu “fetih” sana nasip olup, terkip ve sırrı hakkında ifâde edilen, “tenasüp” ve “tenafür” hakkında zikredeceğim meseleleri anlarsan, netice veren ve nispî olarak netice vermeyen nikahı öğrendin demektir. Böylece -Allah’ın izni ile- neticesi tam ve eksik olanı; daimî ve kesik ve akim kalanı ve bunun sırrını bilirsin. Var olan şeylerden hızla yok olanların neden yok olduklarını ya da uzun veya kısa veya sınırsız bir zamana kadar devam eden şeylerin niçin devam ettiklerini öğrenirsin.

Bu mühim esasın zikredilmesi uzayacak tafsilatı vardır. Burada işâret ettiğim şey ise, küllî bir örnek ve ulvî bir anahtardır, fakat, daha sonra bu sırrı daha fazla açıklayacağım.

***

Şimdi de, “tembih” üslubuyla açıklamak istediğimiz konuya dönüp, şöyle derim:

Zikredilen nefes, sûretinin zuhûr etmesi itibariyle dikkate alınıp, tam olarak akılda canlandıran bir isim kendisine verilmek istenirse, bu durumda “Amâ’” ismini vermek uygundur; böylece Rablık nispetinin hükmü, merbûbun dürülmesi gibi, kendisinde dürülmüş olur, bununla beraber merbûb, Rab’den zuhûr ve taayyün etmiştir.

Bu makâm, Hz. Peygamber'in şu hâdisinde ifâde edilmiştir: Hz. Peygamber'e "Yaratıklarını yaratmadan önce Rabbimiz nerede idi?" diye sorulduğu vakit, şöyle buyurmuştur. "O, altında ve üstünde hava bulunmayan Amâ'da idi. "

Sözlükte "Amâ", "ince bulut" demektir ki, bu da, yoğunlaşan nefesten ibârettir. Hz. Peygamber Rabbın bulunduğu yerin "Amâ" olduğunu bildirmiş, bununla birlikte onun bildiğimiz "Amâ" gibi olmadığını da belirtmiştir. Çünkü, henüz bu mertebede yaratılmış söz konusu değildir. Nitekim bu, "yaratıklarını yaratmadan önce rabbimiz nerede idi?" diye soran kimseye verilmiş bir cevaptır. Binaenaleyh bu esnada hiçbir varlığın zuhûr etmesi mümkün değildir.

Aksi halde Hz. Peygamber'in verdiği cevap doğru olmazdı; halbuki cevap tamamıyla doğrudur ve gerçek, muhakkikler tarafından Hz. Peygamber'in (sav.) haber verdiği tarzda, müşâhede edilmiştir.

***

Bu zikredilen zarflık ve mazrufluğun sırrı, Musevî tecellîye benzemektedir. Allah bu tecellîde şöyle buyurmuştur: "Ateşin bulunduğu yerdeki ve çevresindekiler, mübârek kılınmıştır. Âlemlerin Rabbi Allah, eksikliklerden münezzehtir. " (Neml, 8) Allah, ateşte ve ateşin çevresinde tecellî etmiştir, halbuki o, mekân ve cihetten mukaddestir; mazhârlarda ve onlarda tecellîyle sınırlanmaktan münezzehtir.

Anla ve düşün! Hakkın Her şey ile beraber olduğuyla ilgili haberini aklında tut! Onun kendinden haber verdiği şeye, sen kendi aklından kaynaklanan düşüncenle hüküm verme; sen bilmiyorsun diye, sana verilen haberin sahîh olmadığını kesinlikle zannetme; veya sen onu bulamıyorsun diye, zikredilen şeyin olmadığını zannetme. Senden başkası onu bulmuş, müşâhede etmiştir, hatta müşâhedesi şöhret bulmuş, şeriatı, aklı ve müşâhede ettiği şey, idrâk ettiği hususta ona yardım etmektedir.

***

Bilinmelidir ki:

Tecellî ve mazhârların durumu hakkında zikredilen ve daha sonra zikredilecek hususlardaki hüküm, birleştirici hakîkatten gelmektedir ve "cem'", vücûd, gayb ve zuhûr ile beraberdir.

Bu birleştirici hakîkat, daha önce de ifâde edildiği gibi, her hangi bir isim veya sıfat ile sınırlanmaz; hakkında verilecek veya nispet edilecek her hangi bir hükmün zıddını da bizzat kabul etmiştir. Bununla beraber hal, hakikat, nispet, vecih ve zaman da birdir. Bazı esmâî mertebeler ve hükmî mevtinî hükümler bunu iktizâ ettiği zaman bu hükmün kendisine nispeti, halin, ayn'ın, nispetin, zamanın ve vechin ahadiyeti ile gerçekleşir.

Kendisinde dürülmüş "imkân maddesi" ile birlikte söz konusu Amâ, gaybî bir ayna gibidir. Kevnî varlık sûretinin bu madde ile ve onda yayılması ise, Hakkın zâhirinin bâtını için bir "ayna" ve "tecellîgâh" olmasıdır. Binaenaleyh nefesin sûretinin "imkân maddesi" diye isimlendirilmesi, bâtınlık-zuhûr, gayb-şehâdet nispetleri ile Haktan 'başka'dır.

***

Zâhir ve bâtının hükmünü anladın; şimdi de şehâdet ve gayb nispetlerini öğren!

Müşâhede ettiğin Hak olduğunda, "o, zâhir ve bâtındır" dersin; kevnî çokluğu mülahaza ettiğin ve çokluk, birliği görmeni engellediği ve müşâhedende temkin sahibi olamadığın için bunlardan birisini diğerinde müşâheden imkânsız olduğunda, "şehâdet ve gayb âlemi" dersin.

İmkân ve mümkün, tecellî ve tesirin sırrı hakkında daha önce yeterli derecede bilgi vermiştik. Buna göre hakîkat/ayn birdir ve bir tek emre racidir; başkalık ise, nispîdir, gerçek değildir.

Daha önce anlatılan "varlık/vücûd" da, imkânî taayyünlerin ve aynî sûretlerin farklılıklarının hükümlerinin zuhûr etmesi için bir aynadır; bunun yanı sıra o, istidâtlara ait üstünlük ve tafsillerin hükümlerinin zuhûr etmesi için de bir aynadır. Bu istidâtlardan mücmel olanlar "gayb"; tafsilî olanlar ise, "şehâdet"tir. Bu zuhûr, daha önce "içtima" hakkında belirttiğimiz tarzda gerçekleşir.

Hak, bâtınının zâhirliğinde, bâtının içermiş olduğu ezelî-ilmî ayrışmayla birbirlerinden ayrılmış a'yân-ı sâbite ve onların halleri ile beraber, imkân mertebesini müşâhede eder. Halleri de, onlarla beraberdir, çünkü halleri de, kendileri gibi, mümkün hakîkatlerdir.

Bunların arasında, her "ayn"ın kendi hallerini istilzâm ettiği gibi, öncelik, sonralık ve nispî ortalık/vasat hakîkatini istilzâm eden "tertip" hakîkati bulunmaktadır. Her "ayn"ın kendi hallerini istilzâm etmesinin

nedeni, hükmünün hallerine sirâyet etmesi ve onların da bu “ayn”ın ihatası altına girip, ona tabi olmalarıdır.

Bu husus, bu meselenin en kapalı sırlarından birisidir, nitekim daha önce bu konuya işâret edilmişti. Bu sır ise, sadece tafsilî bir araştırma ve ilâhî bir nûr vasıtasıyla bilinebilir.

***

Hakkın kendi zâtî ilmi ve ezelî taallukuyla olan ilmi, a’yân-ı sâbite’ye ilişir. Bunların bir kısmı, Kalem-i a’lâ gibi, ilk yaratılış mertebesinde ortaya çıkmayı gerektirir; böylece Hak, onu ortaya çıkartır.

İlk yaratılış mertebesinde ortaya çıkması gereken şeyde Hak canibinden bulunan emir/iş, bâtını için bir tecellîgâh olması itibariyle, sözü edilen Amâ’sında varlığının taayyünlerinin ilkini mümkün tecellîgâhların ilkinde izhâr etmek istemekten/isticla ibarettir.

Böylelikle Hak, bu ilk mümkünde, gizli Amâ’dan varlık sûretleri ile ruhlar âlemi ve cisimler âleminde zuhûr edecek olan “ilmî taayyünleri”; bunun yanı sıra, Hakkın ilminin gerektirmesi ve aslî kadimlik ile tam olarak takdir edilmiş veya edilmemiş zuhûru gereken şeyleri müşâhede eder.

***

Kalem-i a’lâ, dikkat çekildiği tarzda, işâret edilen bir teveccüh ile zuhûr ettiğinde, zuhûrda kendisini Nefsî-Levh’in hakîkatinin sûreti takip eder; bununla birlikte söz konusu tecellînin[31] hakîkati, bir önceki teveccühe eklenir. Bu esnada, isimlerin ve zikredilen mertebelerin hükümleri de sirâyet eder.

Bütün bu hükümler, “bilinen-bilinmeyen/meçhul-i malûm”[32] Hakka ait “cem” özeliğindeki vücûdî gayb’a istinat etmektedirler ki, söz konusu bu mertebe bütün eserlerin kaynağıdır.

***

Sonra şöyle derim:

İlk eserin sûreti, daha önce dikkat çektiğimiz gibi, var olan şeyler/ekvan üzerine yayılan (: taayyün mertebelerinde zuhûr eden) zâhir vücûd’dur. Bir varlıktan/vücûd ortaya çıkan idrâk edilen mevcutların farklılığı, “kâbil” durumundaki kevnî hakîkatlerin farklılığıyla ilgili bir durumdur; yoksa bu,

vücûdun kendi zâtında farklılaşması ilgili değildir veya hakîkatleri farklı varlıklar/vücûdat-ı kesire söz konusu değildir:

Bir tek “Varlık” vardır ve o da, kâbiliyetlerin hakîkatlerinin farklılaşması nedeniyle, farklı, çoğalmış ve taaddüt etmiş olarak zuhûr etmiştir; bununla beraber o, mazhârlardan soyutlanışı itibariyle, kendiliğinde artmaz ve çoğalmaz.

Söz konusu bu eser, daha önce de ifâde edildiği gibi, Hakkın zâtının gaybından sürekli zuhûr etmektedir ve o, ulvî-süflî bütün âlemin hakîkatlerine vakıadaki tertibe göre “sirâyet eden tecellî” diye isimlendirilen şeydir. Bu ilk eser, aynı zamanda, “feyz” ve “ilâhî imdat” diye de isimlendirilir ve âlemin ayakta durmasını ve devamını temin eder.

Şimdi bekânın ve yok oluşun sebeplerinin büyük kısmını özetle ve değinmeyle belirteceğim.

***

Şöyle derim:

Bilinmelidir ki:

Bütün kevnî hakîkatlerin, isimlere mensup mertebelerin ve de bunların nispetlerinin arasında yaratılmamış/gayr-ı mecûl ve kendilerinden kaynaklanan/zâtî bir “tenâsüp” ve “tenâfür” bulunmaktadır.

Buna göre tenasüp, daha önce belirtilmiş olan, isimlere mensup birlik özelliğindeki “cem’” hükmünün zuhûr etmesini talep eder. Böylece, hangi mümkün olursa olsun, kevnî hakîkatin mertebesinde gerçekleşen bu zuhûr, “muayyen varlık” diye isimlendirilir ve buradaki tenasübe göre o şeyin bekası gerekir; söz konusu tenasüp, belirtilen birlik özelliğindeki “cem’” hükmünün ortaya çıkmasını gerektiren “içtima”nın sûretini baki kılar. Fakat bu içtimaın ortaya çıkması, bu içtimaın gerçekleştiği mertebenin hükmüne bağlıdır; bu içtima, (: cisimlerde olduğu gibi) cüzler arasında olabileceği gibi, (: ruhlarda olduğu gibi) bir gurup hakikat arasında da gerçekleşebilir. Böylelikle, bu içtima vasıtasıyla belirtilen “cem’” özelliğindeki tecellî zuhûr eder.

Buna örnek olarak, kara boya, mazı ve suyun birleşmesiyle siyahlığın meydana gelmesini verebiliriz. Başka bir örnek ise, dört hakîkatinin içtiması ile unsûrların zuhûr etmesidir; dört hakîkat, sıcaklık, soğukluk, kuruluk ve yaşlıktır. “İçtima” gayb hakîkatleri arasında olduğu için, bu birleşme ilk olarak küllî mertebelerde gerçekleşir. Böylece bu birleşmenin

sûretine ve söz konusu varlık tecellîsinden onunla zuhûr eden şeye “su”, “hava”, ve “toprak” denir; bu birleşmenin söz konusu küllî mertebeleri takip eden mertebelerde gerçekleşen sûretine ise, “maden”, “nebat” ve “hayvan” denilir.

(: Kevnî hakikatler ile isim mertebeleri arasındaki) birleşme/içtima sûretleri cüzî mertebelere tenezzül edip, ahadiyet/birlik hükmünden çıkan çokluk hükümleri tebarüz ettiğinde, isimler, haller ve keyfiyetler meydana gelir; birleşme sûretlerinin farklılıklarına göre şahıslar da farklılaşır.

Bunların bir kısmının baki, bir kısmının ise yok olmasında ed-Dehr isminin hükmü şarttır.

Eceller, zaman sûretlerinin taayyün etmesiyle belirlenir; bunlar, tenasübün gerçekleşmesini temin eden şeyin gücünün hükmüne tabidirler. Tenasübü temin eden şey, birleşik eşyanın kendisinde müşterek oldukları emirdir; söz konusu bu ortaklık, birleşik eşya arasında birliği/tevahhud, ayrım olmayışı ve bu birlik halinin devamlılığını gerektirir.

***

“Tenafür”e gelince: Tenafür, çoğalışa neden olan ve daha önce tenasüp hakkında belirttiğimiz durumun aksini gerektiren farklılaşmayı meydana getiren şeyin hükmünün baskınlığına göre değişir. Böylece ölüm, bundan meydana gelir. Ölüm, rûhlar ve bedenler[33] arasındaki ayrılmadır; ayrıca yok olma ve fena da bundan meydana gelir ki, bu da, daha önce de belirtildiği gibi, cismanî cüzlerin veya hakîkatler ve rûhânî kuvvetlerin birleşmesinden meydana gelen sûretlerin parçalanmasıdır.

Bu bağlamda, öncelik, sonralık, gecikme, sürat, beka ve fenadaki farklılık ise, münâsebetteki farklılık ve bunun hükmünün zuhûruna ve belirtilen şeylerin hükmüne veya bu hükmün ortadan kalkmasına göre değişir.

Gerçekte talep edilen şey, iki mertebe için talep edilir: ilâhî ve kevnî mertebeler. Bunlardan, mutlak vakit ve hale göre taayyün eden şey vardır. Mutlak vakit ve mutlak hal ise, Hakka ait dehr ve şe’ndir. Ayrıca bu mertebelerden bazı şeyler, her muayyen vakit ve özel halde gerçekleşen şey ile taayyün ederler; muayyen vakit ve özel hal ise, söz konusu ilâhî dehr’in, şe’nin ve bu ikisinin sırlarının nispetleridir.

İster ‘küllî-genel’, isterse de ‘cüzî-özel’ diye isimlendirilsin, zikredildiği tarzda vücûdî bir sûret izhâr eden birleşmelerden/cemiyyet her birisi, iki

hükmü istilzâm eder:

Bunların birincisi, bu hüküm ile bu vücûdî sûretin cüzleri veya bu sûretin birleşmelerinden ortaya çıktığı hakîkatler arasındaki“münâsebet” sayesinde hissedilen şeydir.

Diğer hüküm ise, herkesin nispet ve sebebini bildiği veya tam olarak bunun farkında olduğu kısımdan değildir. Bu da, özel tecellî hükmüdür; söz konusu bu tecellî hükmü, netice mertebesinde bu özel birleşme ile taayyün etmiştir ki, her mevcutta Hakka ait olarak bulunan “vech-i has/özel yön” diye ifâde edilen şeydir. Bu vecih cihetinden (: Hakkın eşya ile) ilâhî beraberlik, “şah damarı yakınlığı”ndan daha üstün kâmil yakınlık ve cüzîleri bilmek, onları ihata ve müşâhede etmek sâbit olur.

Bu meselenin bazı sırlarına daha önce değişmiştik.

Hakkında bir şuurun ortaya çıkmadığı ve zikredilen ilâhî vücûd’un[34] eseri olan bu hüküm, Cumhur tarafından genellikle “hassiyet” diye isimlendirilir ve mizaçların, sûretlerin ve ruhların her bir ferdine mahsûstur; bununla beraber, sûret, mizaç ve ruhların fertleri arasında kendisinden meydana geldikleri hakîkatlerde bir ortaklık vardır[35]. Bu mevcut, hangi varlık olursa olsun böyledir.

***

Bu meseledeki[36] ilke şudur:

Neticenin ilk iki öncülle ve çocuğun küllî maddeden ve onların aslî-küllî hakikatlerinden olan ana-baba ile ortak olduğu yön, sırrı bilinip, farkına varılan ve de hükmünün ortaya çıkmasıyla da aradaki “münâsebet” yönü anlaşılan şeylerdir. Ana-baba olmaksızın sadece çocuğun veya öncüller olmaksızın neticenin veya asıllar olmaksızın ürünlerin tek başına kaldıkları durum ise, “ilâhî özel vecih” sırrıdır; bu özel yönü, mümkünün diğer mümkünlerden ayrılmasını temin eden kendi özelliğiyle kabul etmiştir.

Bu özel vecih, daha önce de belirttiğimiz gibi[37], bir açıdan belirli birleşmenin ürünüdür ki bu birleşme, haricî/aynî varlık ile taayyün eden ayn-ı sâbite’yi kendisinden önceki ezelî ilmin gereğine göre izhâr eder.

Eşyanın müşterek oldukları veya her birisine özgü bu özelliklerin ve benzerlerinin zuhûr sebebi, mertebelerdir; mertebelerle ve onlara göre ve onlardan zuhûr eden bu varlıklar/vücûdat, mertebelerin mazhârlarıdır. Bu mertebelerin kendi aralarında ve birbirleri adına birbirlerinden zuhûr

etmeleri ise, taayyün eden varlıklara ve zikredilen mizaçlara bağlıdır; nitekim varlıkların zuhûru da, çeşitli cüzlerin ve hakîkatlerin birleşmesine bağlıdır ve bu zuhûr de, taayyün eden şeyin istidâdının gereğine göre gerçekleşir.

***

Basîtlerde sûret itibariyle zuhûr eden en büyük birleşik şey, kuşatıcı Arş, en küçüğü ise, basît kuşatıcı cisimden bölünemeyen cüzdür/cüz-i la-yetecezza. Terkibi tam mürekkeplerde en büyüğü, insanın unsûrî yaratılışıdır, çünkü insanın unsûrî yaratılışı açısından zuhûru, daha önce de belirtildiği gibi, diğer hakîkatlerin ve bütün mertebelerin hükümlerinin birleşmesine bağlıdır; mürekkeplerdeki en küçük birleşik şey, hayvandan meydana gelen en küçük şeydir.

Varlıkların zuhûr etmesinin salt birliğe değil de birleşmelere bağlı ve onunla gerçekleşmesi sırrına, Allah'ın şu âyetinde işâret edilmiştir: "Yerin bitirdiklerinden, insanların kendilerinden ve henüz mâhiyetini bilmedikleri şeylerden bütün çiftleri yaratan Allah'ı tespih ve takdis ederim. " (Yasin, 36)

Fefhem!

İşâret edilen şeyi defalarca düşün ve bunları aklında tut ki, Allah'ın öğretmesiyle bilenlerden olasın!

Bu meselenin, çok kapalı sırları vardır ki, bunların bir kısmını -Allah'ın izni ile- daha sonra ve feleklerden bahsederken belirteceğiz, sonra tekrar, varlıkların Haktan zuhûrunun tertibi meselesine döneceğiz.

***

Şöyle derim:

Levh'in Kalem-i a'lâ'dan belirtildiği çıkmasından sonra, Tabiat mertebesi Nefes-i Rahmânî aynasında taayyün eder; Tabiat mertebesi, cisimlerle irtibatı ve hükmünün onlarda ve onlar sayesinde zuhûr etmesi itibariyle, Nefes-i Rahmânî aynasında taayyün eder. Tabiat mertebesinin bu aynada zuhûru, ilk Heba'da gerçekleşir ki, bazı muhakkikler ilk Heba'yı "küllî heyula" diye isimlendirir. Beş nikah mertebelerinin ilki, bir açıdan ve bir itibar ile, bu küllî heyulada sona erer. [38]

İkinci nikahın hükmü ise, daha önce de ifâde edildiği gibi, bir vecihten Arş'tan Araf'ın[39] vecihlerinden birisi olan –ki bununla Araf'ın

Cehennemi takip eden yönünü kast etmekteyim- Mükevkeb Feleğin merkezinde sona erer.

Sonra emir[40], tertibe göre, dördüncü unsûrî nikaha ulaşır, böylece emir, bütün nikah mertebelerini kendinde toplayan beşinci nikahta sona erer; bu beşinci nikah ise, daha önce değindiğimiz gibi, insana mahsûstur.

***

Ayrıca, nikahların da bu asıllardan bir takım terkipleri, tedahülleri ve kendi aralarında karışımları vardır. Eseri herhangi bir çocukta zuhûr eden, hüküm itibariyle onda daha baskın ve hem nikahlayan[41] ve hem de nikah[42] açısından "nispet" itibariyle onda daha güçlü olandır. Nitekim Hz. Peygamber, doğan çocuğun erkek mi kız olacağı meselesini açıklarken bu meseleye işâret buyurmuştur: Buna göre, erkeğin suyunun kadınınkine galip, ondan önce ve üstün olması, çocuğun erkek olmasına, bunun aksi de kız olmasına sebep olur.

Burada bir takım sırlar vardır ki, bunların ifâde edilmeleri uzun sürer ve açıklanmaları yasaktır. Bu harici varlıkta zuhûr eden her şeyin rûhânî mertebelerde, izafî gayb'de ve ilmî mertebede daha önce taayyün etmiş şeyin bir örneği ve onun gölgesinden ibâret olduğunu düşünen; Âdem'in ilâhî sûret üzere, Havva'nın ise Âdem'den yaratılmasını aklında tutan; Arş-Kürsî ve Kalem-Levh gibi Âdem ve Havva'nın benzerlerini dikkate alan kimse, -Allah'ın izni ile- burada kast edilen şeylerin bir kısmını anlar!

***

Heba mertebesinin makûlluğundan sonra, Küllî Cisim'in mertebesinin makûlluğu taayyün eder; onda taayyün eden ilk sûret, kuşatıcı Arş'ın sûretidir.

Tabiat, Heba ve Küllî Cisim hakkında, " mertebelerinin makûliyeti taayyün eder" dedim de, 'Tabiat zuhûr etti veya Heba zuhûr etti ya da Küllî cisim zuhûr etti" demedim. Çünkü, bütün bu zikredilenlerden her birisi, gaybî-küllî bir şeydir; bunların, hariçte sûreti zuhûr etmez. Binaenaleyh bunlar, "gayb" olmakta devam etmektedirler.

Hak, bir olan mutlak vücûdun sahibidir; O'ndan sadece vücûd zuhûr eder. Hakkın kudretinin, nefsinde/ayn vücûdu olmayan şeye ilişip de, o şeyin kendiliğinde mevcut olması mümkün değildir. Çünkü Allah'ın

malûmu olan her şey, böyledir; başka bir ifâdeyle onların kendiliklerinde vücûdu yoktur, aksine onlar, kendilerini icat edenin ilminde mevcutturlar.

Kudretin özelliği, kendiliklerinde madûm, Allah'ın ilminde ise mevcut olan madûmları haricî varlığa çıkartmaktan ibârettir; böylece ilâhî ilimde varlıkları olan bu şeyler, kendileri ve benzerleri için taayyün ve zuhûr ederler.

Küllî Cisim, Heba ve Tabiat, ilmî varlıktan ve zât'a mahsûs küllî-isimler mertebesinden intikal etmeyecekleri için "falan mertebenin makûliyeti taayyün etti" dedik de, "sonra falan var oldu" demedik, çünkü böyle bir ifâde sahîh olmazdı.

***

Bu hakîkatler ve benzerleri için ilk isimlerden yenilenen şey, Hakkın Amâ'da gerçekleşen varlık tecellîsi ile onlarla bazı malûmlarını izhâr etmiş olmasıdır. Böylelikle bu yaratıcı teveccüh ile istenilen malûmlar, "manevî" olarak[43], ilimden harice intikal etmişlerdir. Hak, bu üç küllî hakîkati ve kendileriyle ortak olan temel isimleri, "nakledilme" diye ifâde edilen bu yaratmanın mânâsının şartı kılmıştır; şu var ki, burada hiç bir şekilde nakletmek yoktur.

Sonra Hak, bu hakîkatler ile izhâr ettiği şeyleri, bu malûmlarla eserinin başkasında zuhûr etmesi için mazhârlar yapmış; bu malûmları, bu hakîkatler cihetinden kendisi için "aynalar" olarak yerleştirmiştir. Binaenaleyh bu hakîkatler, Hakkın tecellîsinin mertebeleri, tedellîsinin menzili ve zuhûrunun aynalarıdır.

***

Perdeli alimler, zikredilen hakîkatler ve benzerlerinin ardından Hakkı görür; fakat Hakka göre değil, bu hakikatlere göre Hakkı görürler. Böylece zanneder ki: İlimlerinin ve görmelerinin konusu, sadece bu hakîkatler ve bunların sûretleridir. Hak ise, kendilerine görünmez ve varlıklarında dayanaklarının Hak olması itibariyle "icmâlî" bir ilimle bilinebilir; bunun yanı sıra, aksi düşünüldüğünde bir takım zararlar ortaya çıkacağı için, Hakkın bir olduğunu kabul ederler.

Bu perdeli alimler, bunun gibi, Hakkın birliği için gerekli bir takım tenzih hükümlerini kabul ederler.

Başka bir gurup ise, bunların tam karşısında durur ve her hakîkatte Hakkı idrâk kendilerine hakim olur; fakat onların idrâkinde Hak “kendi emrine galip” gelir. Böylece onlar, eşyanın Hakkın mazhârları olduğunu ve Hakkın onlarda sadece zuhûr ettiğini unuturlar, “başka”yı nefyederler, zâhir olan Hakkın dışındaki “siva”yı kabul etmezler. Onlara idrâk edilen çoklukların ve bunların sebepleri sorulduğu vakit, bunların mâhiyetini ve niteliklerini bilmezler ve buna cevap veremezler.

Temkin sahibi kâmiller ise, “vücûd” itibariyle Hakkı zâhir olarak müşâhede ederler; bütün (: ilâhî ve kevnî) hakîkatleri, söz konusu bu üç küllî hakikat ve diğerlerini, Hakkın tecellîgâh ve mazhârları diye müşâhede ederler. Bunlar, ya bu üç hakikat ve benzerleri zâtî-ilâhî isimler gibi, başlangıçta Hakka aittirler; ya da, hem Hakkın ve hem de Hakkın tecellîgâhları olan zikredilen zâtî isimlerin ve aslî hakîkatlerin tecellîgâh ve mazhârlarıdır.

Hak, kendisine isimlik[44] ve vasıflık[45] anlamında izâfe edilen ve başkasına da izâfe edilen diğer küllî ve cüzî hakîkatlerin taayyünlerinin ardından “cela”nin kemâlini talep eder/isticla[46].

Bütün bunlar, ihata, hüküm, mevhum eksiklik ve kemâldeki farklılıklarıyla birlikte, Hakkın şenlerinden ibârettirler.

Fefhem!

***

Bu kâmiller ve bu müşâhedede kendilerine ortak olanlar, aynı müşâhedede[47] şunu görürler ki: Hak, bir olan mutlak varlığı itibariyle Haktan farklılaşmalarını gerektiren taayyünleri ve çoğalışları açısından bu hakîkatlerin hükümlerinin mazhârıdır.

Onların bu müşâhedesi Hak iledir; kesinti ve duraksamaya uğramadan ya da başka bir müşâhede ile yer değiştirmeden sürekli devam eder.

“Bir olan mutlak varlığı itibariyle” dememin nedeni şudur: Ahadiyet-i cem mertebesinde ve hakîkatü’l-hakaik’e nispetle “esma hakîkatleri” ve “kevnî a’yân” diye isimlendirilen şeyler, Zât’ın gaybının hallerinden ibârettirler; söz konusu zât’ın hükmü ise, isimlerden, sıfatlardan, bilinen her türlü birlikten, çokluktan, çoğalmadan, taayyünden, zuhûrdan, tecellîden, perdeden, tecellîgâhtan vb. gibi her şeyden ulvîdir. Nitekim bu meseleye daha önce kısmen temas etmiştik.

İşte bu kimseler, Hakkı gerçek müşâhede ile müşâhede eden ve Hakka dair değil, kendilerine dair gerçek mârifetle O'nu bilenlerdir; bu mârifet de, Hak ile sâbit olan müşâhede ve mârifeti tam olarak elde etmelerinden/tahakkuk ve Hak için de onlara dair mârifet ve müşâhedenin gerçekleşmesinden sonra gerçekleşir. Çünkü onlar Hak ile idrâk ederler, Hak da onlar vasıtasıyla idrâk eder.

Bu makâm ehli, "hal" müşâhedesinin mensupları gibi âlemi nefyetmedikleri gibi, perdeli kimseler gibi, âlemi ispat da etmezler; bununla beraber onlar, âlemi ve Hakkı itiraf ederler, Hak ile başkasını da ayırt ederler.

***

Bu bölümü düşün; çünkü bu bölümü anlarsan, şunu öğrenirsin ki: İsimlik ve vasıflık yönünden Hakka ve kevne mensup bütün hakîkatler, bir açıdan Hakkın zâtî isimleri, bir açıdan Hakkın zâtının tecellîgâhları, her iki yönden de daha üstün olan başka bir yönden ise, mutlak olarak değil, küllî tecellîgâhları ve küllî zâtî isimleri itibariyle zâtının tecellîgâhlarıdır.

Öte yandan bunlar, bir açıdan da, Hakkın birliğinin hükümleri ve zâtının gaybının halleridir. Bunların bir kısmı, diğer bir kısmı için Hakkın bâtınından zâhiri için zuhûr etmişlerdir; bu hakikatlerin Hakkın zâhiri için bâtınından zuhûr etmeleri, (: ilim mertebesindeki) taayyün sûretlerine ve bunlara bağlı olan Hakkın hükmüne göredir.

***

Bu bağlamda, ortada sadece Hak ve halk vardır, bunların arasındaki fark da, bilinen temyiz tarzlarından farklıdır.

Gerçekte, bir birlik vardır, bu birlik de bilinen birliklerden farklıdır; bir çokluk vardır, o da tasavvur edilen çokluklardan farklıdır.

Bunların hepsi, kendi hallerinde ve sahihliklerinde bakidir!

Anlayacaksan, bunu anla, kendi ulaştığın, gördüğün, bildiğin şeyde gerçeği/emir sınırlama!

İşittiğin şeye kulak ver! Bu, gerçekten de garip bir ifâdedir, fakat, haddi aşmayan ve "Rahmân katında ahit almamış"[48] kimse için anlaşılırdır; bunu anlayacak kimse, zâtıyla, fiiliyle ve haliyle "efendi" ve "kul" olan kimsedir.

Vaktin egemen olması ve (: onunla gelen) vârid ile yazmaya girişiyorum. Böylece, daha önce ifâde etmeyi düşünmediğim meseleleri dile getiriyorum.

Artık, Kalemi kontrol altına alalım ve daha önce ifâde etmeye başladığımız konuyu tamamlamaya geçelim!

***

Şöyle deriz:

Bundan[49] sonra, daha önce belirtilen mertebelerin ve mazhârların ve de Arş'ın zâhir hareketinin tesiri, (: Arş'ın) ruhu ve sûretinin vasıtasıyla Haktan Hakkın varlık tecellîsiyle Kürsî'nin sûreti, ruhu ve hareketi zuhûr etmiştir.

"Arş'ın zâhir hareketinin tesiri" dedim, bunun nedeni şudur: Daha önceki şeylerdeki hareket, gaybî-esmaî, makûl-rûhânî, zihnî-misâlî hareket idi; Arş'ta ise, hissî ve surî hareket ile hareket mertebeleri tamamlanır ve dörtlenir. Böylelikle de burada zikredilen şeyleri bilen ve bunlar hakkında düşünen kimseye sırrı gizli kalmayan "istiva"[50] gerçekleşir.

Daha önce zikredilen konunun misâli, şiddetli yapışma ve güçlü terkipten meydana gelen bileşik/mürekkep hakkındaki şu ifâdedir: Mürekkep, içindeki latif ve kesif tarafları ile, itidale yakındır veya değildir. Binaenaleyh, altında olduğu gibi, itidale yakın olduğunda hararetin tesiri güçlü olursa, cisimde devrî bir hareket meydana gelir. Çünkü latif kısım yukarıya doğru çıkmaya meylettiğinde, kesif kısım, latifi aşağıya çeker ki, bu nedenle cisimde devrî bir hareket meydana gelir.

Mürekkebin unsûrları itidale yakın olmayıp, bunun yerine latif kısım kesif kısma galip olursa, cisim bütünüyle yükselir ve her ne kadar latif kısma baskın gelmese de kesif kısım da latif kısımla birlikte yükselir. Şu var ki, kesafet tam galip olmazsa, ateş cismi eritebilir; aksi halde, ateş cismi eritmek bir tarafa, onu yumuşatamaz bile.

Hararetin meydana gelmesinin sebeplerinden birisi de harekettir.

***

Binaenaleyh, örneği dikkate al ve iyice düşün! Yaratışa yönelik, aslî-esmaî hakîkatlerin birbirlerine zıt oluşunu düşün! Ebu Said el-Harraz'ın "Allah'ı iki zıddı birleştirmesiyle bildim" deyişini hatırla! Daha önce sırrına

temas ettiğim ilâhî meyli düşün! Ayrıca, tenasüp, tenafür ve bunların hükümlerini de düşün!

Böylece, tefekkür sahiplerinin ibret alması için bu ifâdelere dercedilmiş gizli sırları incele ki, -Allah'ın izni ile- bu işâretin içerdiği şeyleri öğrenesin!

Bu şekilde dile getirilen makâmdan, ilâhî-zâtî ahadiyet-i cem/çokluk birliği hükmü cihetinden feleklerin irâde ve zorlama ile hareket edişinin illetine muttali olunur. Ayrıca, birleşme, ayrışma, ışınlarının karşılaşması ve çeşitli hareketleri ile gezegenlerin (: cisimlerdeki) tesirinin sebebini öğrenirsin!

Tesirin, birleşmeye-bölünmeye, tenasüp-tenafüre göre farklılaştığını öğrenirsin; bütün bunların nihayetlerini ve ürünlerini bilirsin.

Hararetin hareketten ve daha önce de hareketin hararetten meydana geldiğini düşünmen gerekir. Burada verilen misâlde ve başka yerlerde işâret edilen hususları anladınsa, feleklerin ve yıldızların, kuvvetler, rûhlar, haller, ışınlar, nispetler, mertebeler ve özellikler ile başlangıçta varlık ve zuhûrlarına sebep olan sûretin cüzlerini sonradan izhâr etmelerinin sırrını anlamış olursun.

Görürsün ki: Bir şeyde zâhir olarak müessir olan şeylerin, gözünden perdenin kaldırıldığı kimseler için, işin sonunda tesir ettikleri şeylerin müessir olmadan önce, tesir ettikleri şeylerden müteessirdirler, o şeyin bunun farkında olup olmaması durumu değiştirmez. Fakat müessirin ve müteessirin tesirleri, iki farklı cihetten gerçekleşir.

Fefhem!

Allah Teala'nın "Semâlarda ve yerlerde olan şeyleri size amade kılmıştır" (Casiye, 13) âyetinin sırrını "zevk" yoluyla öğrenirsin.

Âdem'in "sûret" ile zuhûr etmesinin sırrını; Âdem'in ve kendisinden sonra da kâmillerin kendisi ile zuhûr ettiği Hakkın halifeliği sırrını; Hallac'ın (ra.) "annem, babasını doğurmuştur"[51] demesindeki sırrı anlarsın.

Bu konu pek çok sır taşır. Acaba bu nasıl olur? Vehimden sonra bunlar, bedihî önerme haline gelir.

Hallac'ın ifâdesindeki bu sırrı müşâhede etmen, en son doğan tür olan insanda kemâle erer. Bununla beraber Amâ, insanın kemâl mertebesine istinat etmektedir ki, Amâ, en büyük ümmü'l- kitap, ilâhî isim ve kevnî a'yânı birleştiren mertebe, Hakkın ve hakîkatü'l-hakaik'in tedellî menzili,

iktidarının nüfuz mahallidir. Nitekim bu meseleye daha önce işâret edilmişti.

Burada bir takım açıklama ve sırlar vardır ki, bunların bir kısmı, açıklanması kesinlikle mümkün olmayan şeylerdir. Bir kısmının sırrı ise, Allah'ın izni ile bu işâreti anladığında açılır. Böylece gerçeği ibârenin ifâde edebileceği ölçüde anlarsın. Çünkü buradaki mesele ibârelerin çerçevesini taştığı ve işâret isimlerinden birisinin hedefi olmaktan yüce olduğu için, açıklanması mümkün değildir.

Fefhem!

***

Konuya dönüp deriz ki:

İşâret edildiği üzere Mükevkeb Felek olan kerîm Kürsî'den sonra Arş ve Kürsî'nin hareketleri ile beraber Anasır-ı erbaa'nın sûreti zuhûr etmiştir. Unsûrlardan sonra da, Yedi Gökler, sonra Müvelledat (: cemadat, nebatat ve hayvanat), sonra Yedi Felek, bilinen tertibe göre zuhûr etmişlerdir. İnsan da, bu eserlerin bitiş ve toplanma yeridir.

Binaenaleyh varlık emri, "Amâ" diye nitelenen hakîkatü'l-hakaik'ten, Nefes-i Rahmânî'ye nüzul eder. Hakîkatü'l-hakaik, "cem ve vücûd" hazreti vb. diye de isimlendirilir; bu iniş, vasatî, merkezî, kutbî bir mertebeden, gaybî, manevî, esmaî, zâtî ve ihata edici bir hareket ile gerçekleşen gaybî iniştir.

Bunun ardından varlık emri, Aklî-Kalemî mertebeye, sonra Nefsî-Levhî mertebeye nüzul eder. Böylece, Arş'a, Kürsî'ye, Semâlara, Unsûrlara, Müvelledata iner ve nihayette insan ile birleşir. Çünkü istivadan[52] sonra varlık ve zuhûr emrinin iniş tertibi, îcât tertibi değildir.

Söz konusu emir, insanın sûretine erince, onun sûretinden kendisine mahsûs kemâlî-küllî hakîkatine yönelir ki, bu hakîkat, "hakîkatü'l-hakaik" diye isimlendirilir.

Bu, tam, kâmil, hükmü daimî bir dâiredir. Bunun hükmü, Kalem'in Rabbinin ilminden halkı hakkında yazdığı şeyin bitimine kadar devam eder.

Allah bundan sonra ve önce, dilediği şekilde hükmeder ve O'nun olmasını dilediği şey, gerçekleşir.

Bölüm

Bilinmelidir ki:

Âlemde idrâk edilen bütün sûretler, esmaî hakîkatlerin ve ilâhî ve kevnî mertebelerin sûretleri; ayrıca bunların lâzımı olan nispetler, sıfatlar ve de haller vb. gibi bunların arazlarının sûretleridir.

Buna göre, nûrun zâhirinin mutlaklığı ve hissî idrâkin kendisi ile gerçekleştiği şey, salt varlığın sûreti ve kendisinde gizli olan ezelî hakîkatlere ârız olması ve zuhûr ettiği şeylere bitişmesi açısından onun hükmü gibidir.

Buna göre Kalem-i a'lâ, el-Müdebbir isminin mazhârı ve kudret sıfatının sûretidir.

Levh, el-Mufassıl isminin mazhârıdır. Küllî Heyula'dan ibâret olan Heba ile beraber cisimlerle irtibâtı açısından Tabiat hakîkatleri, imkân mertebesi ile ulûhiyet ve cem' mertebesinin hakîkatlerinin mazhârlarıdır; söz konusu Küllî Heyula, ilimde Tabiat'ın komşusudur.

Arş ile taayyün eden cismanî sûretin mutlaklığı, Amâ'daki Nefes-i Rahmânî hakîkatinin şahadet mertebesindeki mazhârlarının ilkidir; bunun zuhûru, aslî hakîkatlerinin birleşmelerine ve bu hakîkatler ile o şeyin halini birleştiren emrin sırrı ile birbirlerine teveccüh etmelerine bağlıdır; söz konusu bu teveccüh, "zâtî, irâdî, gaybî hareket" diye ifâde edilmiştir ki, daha önce buna işâret edilmiştir.

Arş'ın ruhu, bazı açılardan ve itibarlar ile, Kalem-i a'lâ'dır; ruhunun sırrı ise, er-Rahmân ismidir.

Kerîm Kürsî'ye, "Levh" diye isimlendirilen Nefs-i küllî mensuptur; bunun isimlerden sırrı ise, er-Rahim ismidir.

Bütün felekler ve onlardaki yıldızlar, isimlerin sûretleri ve mertebeleridir. Buna göre felekler mertebelere, yıldızlar ise, isimlere aittir.

Melekler, isimlerin hükümlerinin sûretleridir.

Unsûrlar, Amâ'ya mahsûs isimlerin sûretleridir.

Güneş, el-Muhyî ve benzerleri isimler ile, isimlerin mazhârlarına imdat etmesi açısından Ulûhiyet'in mazhârıdır.

Hakîki sûreti yönünden Ay ise, varlığı açısından değil, imkânı açısından âlemin hakîkatinin sûreti ve onun benzeridir; güneşten aldığı nûr ile aydınlanması halindeki hakîkati itibariyle de ay, Hak'tan taşan ve kendisine bitişen varlık ile zuhûr etmesi itibariyle âlemin mazhârıdır. Hak, bu taşan

varlığı, mutlak varlığının sırrına delil yapmış, bunun yanı sıra “Ulûhiyet” hükmüyle mümkünlerin a’yânına ârız olması açısından da varlığı için bir itibar kılmıştır.

***

Buna işâret edince, Ayın iki zıt ve farklı durumu birleştirmesi sahîh olmuştur: Ay, karanlık ve nûru, kendisinin lâzımı olan letâfet ve kesâfeti, ziyâdelik ve noksanlığı kabulü; hareketinin sürati ile şekillenmesi ve diğer yıldızların kuvvetlerini, hareketlerini ve özelliklerini ihata etmesi; bütün bunları kendi altında bulunan şeylere sûretiyle ulaştırması gibi, farklı durumları birleştirir.

Bununla beraber ayın nûru, nur olmaktan çıkmaz ve bu nur, güneşten farklı değildir.

Ay, gece karanlığında güneşin halifesidir; kevnî gecede de, Hakk’ın halifesidir. Her birisi, her hangi bir vakit veya makâmda, birinin diğerinden ayrılmasını gerektiren cihetten diğerine halife olur. Buna göre halife, her hangi bir vakitte, kendisini halife atayanın halifesidir.

Bu hilafet de, ya vekilin işine kinaye ile vekalet veya Hz. Peygamber’in işâretinde yer aldığı üzere açıkça yapılır: “Rabbim! Sen seferde arkadaş, ailede halifesin. ” “Gece ile gündüzü birbiri ardınca (hilfeten) getiren O’dur. ” (Furkan, 62)

Gün ise, kemâl mertebesi halife atamak ve hilafet makâmlarını birleştirip, onlarda sınırlı kalmadığı gibi, gece ile gündüzün hükmünü birleştirir.

Fefhem!

***

Şöyle deriz:

Ay’ın karanlık cismindeki gizli şeyler güneş ışığı ile aydınlandığı için, güneş ayın izhâr edicisi olmuştur; güneş ışığı olmasaydı, bu karanlıktaki şeyler gözükmezdi.

Güneş ışığı ile Ay’ın cismi arasında birleşme olmasaydı, güneş ışığı, farklılaşma ve değişme ile nitelenmezdi; med-cezir, çürüme-büyüme ve yok olma gibi bu ışığın lâzımı olan tesirleri gerçekleşmezdi. Bunlar, hüviyeti itibariyle Hak’tan güneş vasıtasıyla zâhir olan şeylerdir. Bunun yanı sıra, aynı anda iki zıddı birleştirmesi de mümkün olmazdı. Güneşin zıt şeyleri

birleştirmesine örnek olarak, bir şeyi soğutmak ve bir şeyi ısıtmak ya da Ay'ın bir bölümünde sûretinin gizli kalması, bir parçasına yansımasıyla da ışık ve aydınlanmanın ortaya çıkmasını verebiliriz.

Bunun gibi, düşünce sahibi zeki kimselere gizli kalmayan sayısız şeyler vardır.

Ay, güneşi izhâr etmiş ve zâtında dürülmüş bütün özellik ve hükümlerini tafsil etmiştir; bu özellik ve hükümlerin taaddütleri ve zuhûrları, istidâtları farklı olan kâbiliyetlere bağlıdır.

Bu örneği ve zikredilen diğer örnekleri, mutlak varlık, bir, tek, ilim ve görme olarak kuşatılamayan, bilinemeyen ve ihata edilemeyen, mümkünlerin a'yân'ında zuhûr eden varlık olması itibariyle Hak için düşün! Böylece Hakkı, a'yanı, vücubu, imkânı; hükümleri bütünüyle insan ile zuhûr eden hilafet ve halife atamanın sırrını; ilâhî ilmin küllî tarzda her şeye ilişmesini öğrenirsin.

Küllî tarzda bilmek, bilinen şeyin şartlarını ve şartlarının lâzımlarını bilmek cihetinden, sâbit ve değişmez ilimdir. "Göklerde ve yerde hiç bir şey onun ilminden gizli kalmaz" ifâdesinin sırrı ile Hakkın ilminin, tafsilî olarak her tekil cüze taalluku da bu sayede öğrenilir. Bunun yanı sıra "ta ki, bilelim" (Muhammed, 31) âyetinin sırrı; isimlerin, sıfatların, fiillerin, emrin, yaratmanın, sebeplerin, sonuçların, şartların, vasıtaların, sırrı da bunlarla bilinir.

Ayrıca, isimlerin mertebelerinin, feleklerin, tabiatların, müvelledatın sırrı da böylece öğrenilir; halk ve emir âlemleri, sebepli yaratma ve sebepsiz yaratmanın sırrı öğrenilir; ulvî-Felek sûretlerindeki mazhârlık mertebesinin hükmü de böyle öğrenilir.

***

Unsûrlar ise, bir açıdan, Tabiat'ın mazhârlarıdır. Bunlar, mutlak anlamda tabiatın değil, bilakis, hükmünün cisimlerde zuhûr etmesi itibariyle Tabiat'ın mazhârlarıdır.

Tabiatın hükmünün cisimlerde zuhûru, bir itibarla, Arş'ta; başka bir açıdan da, Levh-i mahfûz mertebesinin altında gerçekleşir. Burada, "sûret" itibariyle unsûrların altında dört mertebe bulunmaktadır: Maden mertebesi, sonra nebat, sonra hayvan, sonra da insan mertebesi.

Aynı şekilde, mânâ açısından da durum böyledir. Hakîkatleri açısından bunların üzerinde ise, zikredilen dört şey vardır: Levh-i mahfûz mertebesi,

Kalem-i a’lâ, Nefes-i Rahmânî ve Zât Gaybı mertebesi. Zât Gaybı, ilk taayyün itibariyle, “cem-i ahadî makâmı” diye nitelenmiştir; “cem-i ahadî”, Ulûhiyet’in istinat ettiği makâmdır.

Zat Gayb’ının ismine (: er-Rahman) Nefes, söz konusu her dört mertebe için dört kez nispet edilir.

“Cem-i ahadî” makâmı diye işâret edilen hakîkatü’l-hakaik, dört zâtî isim mertebesine daha önce dikkat çekilen irâdî-ilmî ve gaybî hareket ile sirâyet edince, on altı mertebe sahibi olmuştur. Bu on altı mertebe, bir şeyin kendi kendisiyle çarpılmasından meydana gelmişlerdir. Bunların dördü aslî-ilâhî; dördü tabiî; dördü de, dört unsûr ve beşerî mizaca mahsûs olan dört karışımdan/ahlat-ı erbaa ibârettirler; dört karışım, beşerî mizaca aittir.

“Ferdiyet” netice çıkarmanın sahîh olabilmesi için ve daha önce nikahın sırrı bahsinde belirtildiği gibi nikah sûretinin kemâle ermesinde şart olduğu için, bu kaidenin bu makâmdaki sırrı, aslî-esmâî hakîkatlerin kendi mertebelerinin sûretlerinde gizlenmeleri olmuştur. Böylece, on altıdan geriye on iki kalmıştır, bunlar da, kuşatıcı Arş’ta taayyün etmiş, neticede on iki burç meydana gelmiştir.

Bugün, bu on iki burcu dört melek taşımaktadır. Zikredilen dört ilâhî hakîkat, bu burçlara nazar etmektedir ve onlarla zuhûr etmektedirler. Bu dört ilâhî hakîkat, eserlerini, onlara mahal olan kimselere burçlar vasıtasıyla infaz etmektedirler.

Binaenaleyh on altının sırrı zuhûr etmiştir; onun sırrının hükmü, pek çok idrâkten gizli kalsa da, varlıkta sirâyet etmektedir.

Mücerret mânâları mütenasip kalıplarda cesetlendiren makâm gelip, hepsini ruhları gibi “sûretler” olarak taşıyan zikredilen hakîkatler kaim olduğunda, genel nispet açısından Arş’ın, onun taşınmasının ve hüküm sahibinin mertebesine dikkat çeken sekiz taşıyıcısının sırrı, varlıklarda ve âlemlerde zuhûr eder.

Âlemlerin Rabbi Allah, ne yücedir!

***

İşittiğin şeyi düşün! Her küllî sûretin ruhuna ve o sûretin mazhârı olduğu ilâhî isme nispet edilişini bil! Anlaşılması istenilen şeyi öğrendikten sonra da, hakkında susulan şeye istidlal et! Amaç, veciz anlatım ve özettir.

Kendilerine has isimlerin taayyün etmediği kalan beş yıldızın hükmünü de düşün! Hatta, sırlarının küllîliği ve mahzârlıklarının hükümlerinin

büyüklüğünden dolayı Güneş ve Ay da kısaca zikredilmiştir.

Vekalet, hilafet, halife atama vb. şeylerin sırrı hakkında zikredilen şeyler de muhtasar olmuştur.

İnsân-ı kâmil'e dikkat et! Her varlığın hakîkatinin nispetinin, kendi sûretine olmasına dair geçen açıklamaya göre, hakîkatü'l-hakaik'in insân-ı kâmile nispetini düşün!

"Var olanın hakîkati, onun ayn-ı sâbitesinin ve mâhiyetinden vb. ibarettir" tarzındaki ifâdelerimiz ile seni bilgilendirdik, artık, sen de hatırlar!

Bütün bunlardan, mertebeler ve mensupları, rûhlar ve sûretleri, isimler ve mazhârları, ferler ve asılları arasındaki münâsebet ve irtibatların sırlarının büyük kısmı aydınlanır; mazhâr olan misâller ile kendileri ile ve onlarda zuhûr eden hakîkatler arasındaki mutabakat görülür.

Bu ve daha önceki bilgiler ile, bilenlerin az olduğu ilâhî-aziz sırlar açılır. Bunların değerini bil!

Kendisinden başka Rab olmayan Rab'be hamd ederim!

Bölüm

Geçen bu bölümde şunlarda kuşku olmadığı ortaya çıkmıştır:

Âlem, “ulûhet” diye isimlendirilen mertebesi açısından Hakka istinat eder. Geçen ifâdelerden anlaşıldığı üzere, bu ulûhetin küllî hakîkatleri vardır ki, o, bu küllî hakîkatleri toplamıştır.

Bu küllî hakîkatler, sıfatları kabul edenler gibi, zâhir ehli tarafından “hayat”, “ilim”, “kudret” ve “irâde” diye isimlendirilmişlerdir.

Ulûhet, mukaddes zât’ın mertebesidir. Bu mertebenin zâta nispeti, saltanatın sultana, hilafetin halifeye ve nübüvvetin peygambere nispeti gibidir. Bunlar, yani saltanat ile sultan, hilafet ile halife vb. mertebe ile sahibi arasındaki ayırım, ilim ve hakîkat açısından “makûl” bir ayrımdır.

Mertebenin, sahibinin sûreti üzerinde “zait” bir sûreti hariçte zuhûr etmez; fakat mertebe sahibi kendisiyle zuhûr ettiği ve sahibinde de mertebenin hükmü devam ettiği sürece, mertebenin eseri kendisiyle zuhûr eden kimseden müşâhede edilir. Mertebeyle zuhûr edenin mertebeyle ilişkisi sona erdiğinde, o kişi yönünden mertebeden bir eser zuhûr etmez ve o, bu mertebeye sahip olmayan kimseler gibi kalır.

Bunu anla!

***

“Rahmân” diye isimlendirilmesi itibariyle Hakk’ın Mutlak Vücûd olduğunu aklında tut! Nûr ismi de, hem kendi zuhûru ve hem de başka şeylerin kendisi ile zuhûru itibariyle, Mutlak Vücûd’un sûretidir.

Bütün varlıkların sûretlerinin ilâhî isimlerin hakîkatlerinin mazhâr ve misâllerinden ibâret olduğu da hatırlanmalıdır. İsim ve sıfatları kendinde toplayan “ulûhet” mertebesinden sarf-ı nazar edilirse, mâhiyeti itibariyle Zât ile başka hiç bir şey arasında bir ilişki olmadığını düşün! Bu itibarla hiç bir eser, hüküm, iktizâ veya her hangi bir sıfatın zât’a nispet edilemeyeceğini bil.

Bunu anla ve düşün!

***

Bu meseleyi anladığında, şunu da bilmelisin ki:

Nûr'un hissî varlıklardaki en kâmil mazhârı Güneştir. Buna göre güneşin sûretinin hakîkati, nûrdur. Şekil, nûr için ârızî bir durumdur ki, bir takım şartlardan dolayı nûra bitişmiştir. Bu şartların büyük kısmı, mertebeler, mevtınler, ilâhî-esmaî ve kevnî hakîkatler bağlamında; ayrıca felekler ve sûretler ile kaim olan rûhlar vb. hakkında dile getirdiğimiz hususları düşünen kimseye gizli kalmaz.

O, yani Güneş, en-Nûr isminin mazhârıdır; bunun yanı sıra "hayat" sıfatı ile varlıklara imdat etmesi itibariyle de "Ulûhiyet"in mazhârıdır. Güneş, "el-Muhyî" diye isimlendirilen bu nispet cihetinden kendi altında bulunan isimlerin mazhârlarına imdat eder.

***

Güneşin sûreti itibariyle "hakîkatidir" dediğimiz nûrunun ise, çeşitli hareket tarzları vardır; bu hareketlerin bir kısmı genel, bir kısmı özel, bir kısmı devamlı, bir kısmı ise bitimlidir.

Sûretinin yedi feleğin ortasındaki dördüncü felekte bulunması itibariyle, Güneşin üç hareketi vardır: kâbiliyete yayılan genel nûruna ilişen üç başka hareketi daha vardır; sûretine has üç hareketi daha vardır. Sûretine mahsûs hareketler, iki türe ayrılır: Hızlı ve yavaş hareketler.

Buna göre güneşin sûretinin tam ve seri hareketi, Arş'ın kuşatıcı büyük dönüşüne tabi olan günlük/yevmî harekettir; yavaş hareket ise, her günde bir tek burcun otuzda birine bölünmesinden ibârettir. Güneşin bu hareketi, tam değildir. Sürekli olmayan üçüncü hareketi ise, geri geriye harekettir. Buna örnek olarak, Hz. Peygamber'in sahih hâdisinde güneşin battığı yerden doğuşu hakkındaki bilgiye dayanarak, güneşin battığı yerden doğmasını verebiliriz.

***

Nûru itibariyle güneşe mensup diğer üç hareket de, üç kısım ve iki türe ayrılır: Buna göre iki tür, hızlı ve yavaş harekettir. Bunların bir kısmı, özel ihatalı seri harekettir. Bu, Ay'ın cismine yansıması itibariyle Güneşin nûruna izâfe edilen kısımdır.

Bazıları ise, yavaşlıkta genellikle farklıdır. Seri ve farklı hareketler, iki kısımdır. Üçüncüsü ise, hükmü devam etmeyen kısımdır. Bu da, beş yıldızın/kevkeb geri dönüş hareketinden ibârettir. Çünkü bu yıldızların nurları, cisimlerinde zuhûr etmesi itibariyle, Nûr'un bazı hallerinden

ibârettir. Bu hallere örnek olarak, bazı arazlar vasıtasıyla ışığın bölünmesini veya mahallinin bölünmesi sebebiyle ışığın bölünmesini verebiliriz.

Hükmü genel, kuşatıcı-seri hareket, Arş'ın günlük hareketidir. Bu hareket, diğer felekleri ve yıldızları şâmildir. Farklı yavaşlıktaki hareket ise, iki görüşe göre, diğer yıldızlara izâfe edilir. Bu görüşlerden birincisi, hiç bir şekilde yıldızın ışığı olmadığı ve ışığını güneşten aldığı görüşüdür; diğeri ise, yıldızın iki türlü ışığı olduğudur: Buna göre yıldız, ışıklarından birisini güneşten elde ederken, diğerini güneşten elde etmez.

***

Böylece şu husus anlaşılmıştır ki:

Bu itibar ile, daha önce belirttiğimiz gibi, güneş ışığına çeşitli hareketler izâfe edilir. Güneşe, söz konusu her bir cihet ve itibarla, bir takım eser ve hükümler izâfe edilir, bu eser ve hükümler, diğer vecihler itibariyle güneşe izâfe edilen eser ve hükümlerden farklıdır.

Bunu anla! Bu ilmî ve misâl mesabesindeki nükte ve haberlerdeki sırlardan gizli kalmış olanları ortaya çıkarmaya çalış ki, açıklanan şeylerin ötesinde bir takım şeyler bulunduğunu öğrenesin!

Geçen ifâdelerdeki öncelikli maksat, bunların bilinmesidir, bunun dışında konular ise, esas gayeye bağlı olarak ikinci derecede amaçlanmışlardır.

***

Bilinmelidir ki:

Battığı yerden doğmak gibi güneşe izâfe edilen süreksiz hareketi, Rabbanî tecellî nûrunun manevî olarak "gaybî" ve "zâtî" ahadiyet-i cem makâmına dönerek perdelenmesinin benzeridir. Âlemin bekâsı ve hayâtı, söz konusu tecellînin nûruna bağlıdır ki, daha önce buna dikkat çekmiştim.

Bu dönme ve perdelenme, bu âlemin sona ermesini gerektirir, bu yok olmanın ardından ise, "haşır" gelir. Bazı faziletli kimseler bunu, "örtünme ve fetret dönemi" diye de isimlendirmişlerdir. Her ne kadar sırrı bilinmese de bu dönem, izzet ve keşf döneminin mukâbilidir.

Beş yıldızın geri dönüş hareketi ise, dört ilâhî ismin hakîkatlerinin hükümlerinin "Emrin hepsi, O'na döner" (Hûd, 123) sırrına binaen, mukaddes Zât'a dönmesinin benzeridir. Bu isimler, perdeli kimselerce ve onların ifâdesiyle hayat, ilim, irâde ve kudret diye ifâde edilmişlerdir.

Bunlara ve hepsini kuşatan beşinci mertebenin hükmüne daha önce dikkat çekilmişti.

Yok oluşa marûz kalan âleme dönük teveccüh tecellîsinin zât gaybı mertebesine dönmesiyle, bu perdelenme ortaya çıkar, nitekim buna işâret etmiştik. Çünkü ulûhet ile birlikte dikkat çekilen ulûhet hakîkatleri, bazen “zât mertebesi” diye işâret edilen ahadiyet-i cem makâmının ferleridir ve ona tabidirler.

Bunu anla!

***

Arş, istiva mahalli, kuşatmanın ve ilk zuhûrun tamamlandığı mazhâr olduğu için, bu itibar ile Arş’ın sûreti ulûhiyet hakîkatinin tam bir misâli olmuştur. Arş’ın burçlarına ve burçların rûhlarına ait dört kuvvet de, ulûhiyet hakîkatlerinin benzer ve misâlleridir. Bunlar, daha önce belirtilmiş dört isimden ibârettirler, taşıyıcı melekler bu dört isim vasıtasıyla Arş’ı taşıyabilirler; bu isimler, taşıyıcıları da taşırlar.

Yardımın sırrı ise, zâtî taallukun ulûhiyet mertebesine nispetinin misâlidir; Haktan kuşatıcı sûrete ve içerdiği şeylere onların baki kalmalarını temin eden şey, söz konusu yardım cihetinden ulaşmaktadır. Bazen bu yardım, Hakkın zâtına ait birlik özelliğindeki “teveccüh emri” diye ifâde edilmektedir.

***

Bu zâtî taallukun hükmü, daha önce dikkat çektiğimiz ilk isimlerin hakîkatlerine genelleşince, hareketin dört mertebesi ortaya çıkmıştır.

Daha önce ifâde edildiği gibi, her hakîkatin bir mertebesi vardır: Birincisi, gaybî harekettir. Gaybî hareket, vücûdî sirâyetin gerçekleşmesini temin eden harekettir; söz konusu bu sirâyet, “bilinmek istedim” diye dile gelen mertebeden, “muhabbet” âmiliyle meydana gelir. Hareketin mertebeleri, Arş’ta biter ve tamamlanır, bundan sonra hareketin hükmü zuhûr eder ve asılları gizlenir. Nitekim, “ferdiyet”, neticenin ferdiyetin sırrına bağlı olması ve zâhir bir şeyden eserin zuhûr etmesinin onda gizli veya bâtına ait bir şeye bağlı olması bahsinde bu meselenin sırrını açıklamıştık.

Bunu anla!

Bu konu, burçlardaki dörtlük ve dört hakîkatinin sırrına, istivanın sırrına, hakîkatlerin gizliliğinin sırrına, hükümlerinin Arş'ın sûretinde ve içerdiği şeydeki sûrette zuhûrunun sırrına ve de (: Arş'ın) taşınması ve taşıyıcıların sırrına ışık tutar.

***

Burçların on iki oluşu meselesine gelince: Hareketin bazı sırlarına işâret ederken bunun nedenine dikkat çekmiştik. Daha önce bu konuda zikredilenleri, şimdikilere ekle ve bütün bunları birlikte mütalaa edersen, gerçekten de garip sırlara muttali olursun!

Allah, hâdidir.

***

İşte, devir hakkındaki önemli bir nükte ile bu eki bitiriyorum:

Gezegenlerin ve feleklerin devirleri ve de onların tafsilî hareketlerinin türleri, sûret ve mazhârları oldukları isimlerin sırlarının adedine bağlıdır; ayrıca bunların hükümlerinin adetlerine, nispetlerine, irtibatlarına, içeriklerine, taalluklarına, zıtlıklarına, tevafuklarına, aralarındaki farklılık ve uyuma bağlıdır. Buna göre içerik olarak en tam olan, hüküm itibariyle en devamlı ve süresi en uzun olandır.

Bunu anla!

Burada ifâde edilen şeyi anladığında, gün ölçüsünü, hafta, ay, bunların hepsine ilâve edilen yılın sırrını; Arş'ın sırrını ve diğer sûretlerin onun sûretine dahil edilmesinin sırrını; bütün sûretlerin hükümlerinin ve hareketlerinin Arş'ın hareketine ve sûretinin hükümlerine tabi olduğunu; zamanın ruhu ve aslı olan ed-Dehr ismini öğrenirsin.

Bunun yanı sıra Arş'ın dönüşünün zaman için bir mazhâr oluşunu; zamanın cüzlerinin de, günler sonra saatler, sonra dereceler sonra da dakîkalar olduğunu bilirsin. Bunların dışındakiler ise, fazlalık veya yukarıya doğru dikkate alınırsa, bunların tekrarından ibârettir; aşağı doğru dikkate alınırsa, bu ölçülerin bölümlenmesi ve tafsilleşmesi meydana gelir.

Bu bölünme, bölünemeyen "an"da sona erer, şu var ki an, zaman sûretlerinden bölünen her şeyin aslıdır.

Zamana ait söz konusu dört mertebe tamamlandığında ise, zamanın aynı değil, benzeri tekrarlanır. Bu tekrar, zamanın hakîkat ve nispetlerinin

gereğine göre, her mertebede ve her devirde hükmünün devir mensuplarını ve devre göre ihata etmesi ölçüsündedir.

***

Bunu bil ve zikredilen ifâdeleri düşün ki, garip sırlar ve seçilmişlerden başkasına verilmeyen nefis ilimlere nail olasın!

Bu kitapta çok kıymetli açıklamalar; müneccimin ilminde, hakim ve filozofun fikir ve araştırmasıyla, kelâmcının ilâhî ve nebevî haberleri tevil etmesi ve sezgisi ile bulamayacağı gizli sırları zikrettim. Duyduğun ve idrâk ettiğin şeyi öğren!

Bunu anla! Allah'a hamd ederim.

Bu zevk'ten, ilâhî günlerin sırrı da öğrenilir: İlâhî günler, bin seneden, elli bin seneye kadar varır; bu da, gün ve belirli hareketin kendisine izâfe edildiği isim ve mertebenin hükmünün ihatasına göre değişir

Fefhem!

***

Bilinmelidir ki:

Bu asılların, içerdikleri zararlardan dolayı ifşa edilmesi imkânsız bir takım ekleri vardır; gerçi burada ifâde edilenlerin bir kısmı da korunması gereken şeylerdendir. Fakat esaslarını öğrenip, ayağı tahkik makâmlarına basmadan önce bu eklere muttali olan kimsenin bir takım zararlara maruz kalmasından korkarız. Bu zararlara örnek olarak, insanın himmetinin Hakka yönelme ve kulluktan geri kalmasını verebiliriz; hatta insan, bazen bunları bütünüyle terk edebilir. Bazen de, varlık mertebelerine hürmeti gönlünden bütünüyle silinebilir ve artık bu mertebelerin hükümlerinin hiç birisinden etkilenmez hale gelir.

Bu kimse, varlığa "birlik" gözü ile bakar, mertebe ve hükümlerini ayırt etme gözüyle bakmaz; varlık mertebeleri hakkında üstünlük ve öncelik ile hüküm vermez, çünkü o, "özel vechi" bilmektedir ve eşya arasında üstünlüğü gerekli kılan çeşitliliği ve ayrımı gerekli kılan temyizi görmemektedir.

Eşya hakkında had, resim, cins ve fasıl hükümleri bu kişiden düşer, çünkü bu gibi şeylerin, zâtî-gerçek durumlar değil, itibarî nispetler olduklarını bilir. Mantık ilmine göre buna şöyle bir örnek verebiliriz: Renk, siyah için bir cinstir, bunun yanı sıra niteliğin de türüdür; ayrıca o, katı

cismin bir faslı, cismin mutlak bir özelliğidir. İnsana nispetle de renk, genel bir arazdır.

Bu, şöyle mümkün olmaktadır: Mesela hayvan, “hayvan” olması itibariyle bir şeydir. Bu “şey”, ehl-i nazara göre “tabiî cins” diye isimlendirilir. Salt kavram olarak hayvanın cins olması ise, başka bir şeydir, bu itibarla da “mantıkî cins” diye isimlendirilir. İki durumdan, yani hayvanın her hangi bir “şey” olması ve bir “cins” olmasından ibâret olan toplam, üçüncü başka bir şeydir; bu da, “aklî cins” diye isimlendirilir.

Mücerret cinslik, nevilik, fasıllık, bir şeyin hassa veya genel araz olması, bir izâfet kategorisidir. Cinslik de bir tür izâfettir, nevilik de bir tür izâfettir.

“İzâfet bu durumların cinsidir” denildiğinde, tür cinse zâtî olmayan bir yüklemle yüklenmiş olur. Çünkü cinsliğin izâfete ve neviliğin cinsliğe yüklem yapılması, “zâtî” olmayan bir yüklemliktir.

Bunların izâfî durumlar olduğu sâbit olduğuna göre, nispetlerin ve izâfetlerin değişmesi ile de bunların değişmesi de sahîhtir.

Fefhem!

***

Bu meseleyi anlayıp, düşünürsen bunun daha önceden sakınılmasına dair işâret edilmiş şeylerden olduğunu anlarsın. Bu ve benzeri belirtilen başka bir takım meseleleri işiten kimse de, bunların zararları ve mahzurlu hükümlerinin ortaya çıkması hakkında dikkatli davranmalıdır.

Burada ifâde edilen hususlar, ikna edicidir. Şüphelerden kurtulmuş bir gönül ile Allah’a yalvarıp, dua etmekle bu kitapta dikkat çekilen asılların içerikleri üzerindeki perdeler tedricen ortadan kalkar. Çünkü bu kitapta anlatılmak istenilen şeyin bir veya iki defa düşünülerek anlaşılması adeta imkânsızdır; ayrıca, keşif ve yüce bir fetih ile beraber, kelâmın sonunun başına, başını sonuna katarak maksat anlaşılabilir.

Özetle, “Allah insanlara bir hayır açarsa onu engelleyecek yoktur; engeller ise, artık onu gönderecek kimse yoktur. O, aziz ve hakimdir. ” (Fatır, 2)

Allah, aynı zamanda pek cömerttir, azamet ve ikrâm sahibi, ihsan edicidir. O, dilediğini, hesapsız rızıklandırır.

***

İşte ben, bu asılların bazı neticelerini takdim ediyorum! Basiret sahibi, zikredilen ile, bu asılların hükümlerinin genelliğini ve gizli neticelerini ve gözüken ürünlerini öğrenir; bu ürünler, mertebe, hal ve makâmlara göredir.

Bunun ardından da, zikretmeyi ve açıklamayı vaat ettiğim hususları Allah'ın kolaylaştırmasına ve iznine göre takdim edeceğim.

Varlıkta hiç bir cevap veren yoktur,
Sadece ses çıkarmaya çalışan kimsenin sesi vardır
Bağırdım: "Nerede sevgilim?"
Cevap verdi: "Nerede sevgilim?"

***

Bunlardan birisi şudur:

Bu esasları, anlayış, zeka ve aklın tasallutuyla değil, keşif vasıtasıyla öğrenen kimse, bir hayretle karşılaşır. Bu hayretin, ortadan kalkması söz konusu değildir, onda kuşku duymaz ve onu kendisinden uzaklaştırması da mümkün değildir.

Şayet kişi böyle bir hayreti bulamaz ise, zikredilen türde bir zevk sahibi değildir.

***

Bu zevkin bulunduğunun sıhhat alametlerinden birisi de şudur:

Kişinin idrâk etmede, tam olarak bilmede ve tahkik etmede arzu duyduğu makûl veya mahsûs hiç bir şey yoktur ki, o şey, kendiliğinde/nefsü'l-emr her hangi bir sûrette olsun. Bir şeyin idrâki, mertebeye veya hale veya idrâke ve idrâk edene nispetle gerçekleşir; idrâk sahibine nispetle idrâkin gerçekleşmesi ise, onun meleke, sıfat, araç ve benzeri şeylerin özelliğine bağlıdır.

***

Bilinmelidir ki:

"Nefsü'l-emr" neye taalluk eder, diye sorulabilir.

Nefsü'l-emr, manevî, hissî-meşhur ve aklî idrâklerde nispeten gerçekleşen veya nispeten gerçekleşmeyen bütün farklı hüküm ve emirlerin toplamından ibârettir.

Nefsü'l-emr, âlemdekilerin genelinin zannına göre, hiç bir kuşkunun bulunmadığı apaçık bir şeydir; halbuki böyle değildir.

***

Bu zevk sahibi[53], her iki şeyden daha üstün olanını görse bile, bir şeyi kaçırmaktan asla esef duymaz: Bu iki şeyden birisi, diğerinden önce veya aşağısında gerçekleşmiş olabilir, bu itibarla da daha tercihe şayan olabilir. Bu tercih de, nazarî ya da mizâcî bir âmile ya da hâl veya makâm veya mertebeye ait vb. bir sebebe dayanabilir.

Aynı zamanda herhangi bir şey için pişman da olmaz; bizzât bir şeye güvenmez ve itimat etmez. Bulunduğu makâm, vakit, hal, mizaç, mevtin veya mertebenin belirlediği şeylerin dışında, izâfî olarak değerli ya da değersiz bir şeyin gerçekleşmesi için şevk de duymaz.

Bu kişi, ne bütün olarak, ne de tedricen belirli bir durumdan bütünüyle münfail olmaz, belki kısmen münfail olabilir.

O, varlık açısından kevnde bir çelişki görmez: Ne kendi zâtında ve ne de her hangi bir itibarla zâtının dışındaki şeylerde asla çelişki görmez.

Bu kişi, mertebeler hakkında "vücûd" ile hükmetmediği gibi, bunun aksini de yapmaz.

***

Bu zevkin alametlerinden birisi de, şunu tam olarak öğrenmektir: Hakkın varlıktaki hükmü, tecellîleri ve eserleri; her zaman ve haldeki ihbarları, emrinin ve irâdesinin hükümleri, sadece o zamana, hale ve mensuplarına aittir. Hüküm verilen her şeyde, hükmün sürekliliğini ve devamlılığını gerekli kılan şey, perdeli kimseye nispetle, "misâllerin perdesi"dir. Çünkü, bazı durumlarda ve sûretlerin genelinde yok olan şeyleri, yenilenen ile yok olan arasına hiç bir kesinti girmeksizin, misâllerinin zuhûru takip eder.

Daha önceden misâl perdelenmesi hakkında zikrettiğimiz gibi, perdeli kimseler yenilenenin, yok olanın aynısı olduğunu zanneder, halbuki durum, böyle değildir. Perde ve perdeli kimselere, riayet edilmiştir. Perdenin ve perdelinin hükmü, yaygın ve genel olana daha çok ilgi göstermektir, çünkü bu, ilâhî-genel adetin gereği olduğu gibi, vaktin, halin ve bunlarla isteyerek değil, zorla sınırlanmış kimselerin durumunun gereği de budur.

Dikkat çekilen bu sırrın sahibi, geçmiş zaman ile geleceğe; şimdiki zaman ile de geçmiş ve gelecek zamana hükmetmez. Bölünmeyen andan ibâret olan vaktin dışındaki şeyler ise, ya mazidir ya da gelecek zamandır.

Fefhem!

***

İnsan zikrettiğimiz özellik ile tahakkuk ettiğinde, kendisinden ibaret olan vaktin oğlu olur/ibnü'l-vakit. Bu durum, kemâl makâmı ve ona ait zevk ile tahakkuk etmeden önce, bu ilmin ve halin gerçekleştiğindedir.

İnsan, kâmil olduğunda ise, nefisler, haller, vakitler, rûhlar, sûretler, mevtınler vb. şeylerin babası olur/aba-li'l-enfas. Bu durumda sözü edilen her şey, kendisinden neşet eder ve onunla taayyün ve zuhûr eder.

***

Bu zevk sahibinin alametlerinden birisi de, bir mertebenin hükmünü, bir diğeri ile karıştırmamaktır; tekil bir gerçeği ve bunun hükmünü, kendi aslı olmayan bir şeye zıt olduğu yönüyle dayandırmaz ve bağlamaz. Bu kişi, hepsini kapsayan "vücûd" ile boyandıktan sonra müteaddit mertebe, isim ve kevnî hakîkatleri, işin bâtınında bulundukları hal üzere bırakır; onlar, işin bâtınında "madûm"durlar ve sadece ilimde vardırlar.

Çünkü söz konusu ilmî ayrımı müşâhede edip, bir olan varlığın kapsadığı şeyler hakkındaki hükmünde bu aslî temyizi aklında tutan ve müteaddit şeylere yayılan bir olan varlığın hükmünün kendisini ezelî ve aslî temyizden perdelemediği kimse, mertebeleri ve hükümlerini karıştırmaz; aksine her birisini ayırt eder ve esaslarıyla "hâzır" olur.

Bu zevk sahibi, mertebeleri bilir ve tafsildeki gereklerini ve onların gerektirdiği şeyi bilir; bunun neticesinde ise, hükmünde isabetli olur ve hata etmez.

***

Bu ve benzeri sebeplerden dolayı, bir "huzûr"a muhtaç olunur. Huzûr, gerçeği tam olarak kavramaktan ibârettir; bu ise, "hâzır" olunan şeyi bildikten sonra gerçekleşir. Bununla beraber işin bütünü ile "hâzır" olmanın da mümkün olmadığını da kesin olarak bilmek gerekir; her şeyden bütünüyle gafil ve habersiz olmak da böyledir.

Binaenaleyh, her hâzır gaiptir, her gaip de hâzırdır. Huzûr ve gaybetin hükmü, vakit, hal, mevtın, mizaç ve mertebeye ait ilmin belirlemesi ve iktizâsına göre taayyün eder; şu var ki, zikredilenlerden her birisi için “şunla huzûr, şundan gaybet” diye tercih etmek şarttır.

Huzûr, kendisini içermek sayesinde malûmu ortaya çıkartmak ve müşâhede edileni her yönüyle kapsamaktan ibârettir; bu içermeyi, bilinen ve görülen şey ile bilen ve gören arasındaki rabıtaya göre bilenin ve görenin ilminde gerçekleşen eser gerektirir.

***

İşittiğin şeyi düşün, teemmül ve tahkik et! Çünkü bu en nefis ilim ve sırlardandır!

Dikkat çekilen bu asılların zikrettiklerimizin dışında bir takım lâzımları ve tafsilleri vardır. Âriflerden her bir fert için bu lâzımlar tafsilleşir.

Bu tafsilleşme, ilâhî asılla tahakkuk ettikleri ölçüde, aslî-küllî ve cüzî istidâtlarının gereğine göredir. Bu istidâtlar, rûhânî hükümlere ve tabiî yaratılışlara göre tafsilleşir ve taayyün ederler; ayrıca, zikrettiğimiz şeylerin feri ve onlara tabi başka bir takım şeylere göre hal ve vakitlerin hükmüyle tafsilleşir ve taayyün ederler.

Allah, bizi ve sizi, olabilecek en kâmil ve yetkin tarzda bununla rızıklandırsın. Çünkü O, her faziletin velisi, her hayrın vericisidir.

Allah, dilediğini hesapsız rızıklandırır.

Bölüm: Kıymetli Bir İlkeyi İçermektedir

Bu ilke, sülüğe yeni başlamış veya sülüğünü tamamlamış kimselere fayda verir:

Bilinmelidir ki:

İlâhî bir mertebe vardır ki, senin de bu mertebeye "zâtî" sahîh bir nispetin vardır; öte yandan "âlem" ve "siva/başka" olmaklığın itibariyle da başka bir merteben[54] daha vardır.

Senden sâdır olan veya bütün veya tekil olarak sana gelen her şeyin bu iki mertebeye bir nispetinin bulunması gerekir. Çünkü daha önce açıklandığı gibi, ulûhiyet mertebesi ve hükümleri, melûhların mertebelerinden ayrılmazlar.

Binaenaleyh, ilâhî mertebeye ait şeyi tam olarak anla ve onu o mertebeye hakkıyla nispet et! Diğer mertebeye izâfe edilen şeyi de düşün! Senden sâdır olan veya sana gelen şeyin o mertebeyle irtibâtını düşün!

Her hangi bir hükmü, o hükmün eseri dışarıda sirâyet etmesi itibariyle, ona isnat etmeye çalışma; hatta her durumda, halde, iyilik ve kötülükte her türlü zorlamadan sakın! Sadece şeriat ve tabiat mertebeleri açısından ve onların ifâde ve imkânları açısından nispet etmek mümkündür. Bununla beraber, mutlak birlik özelliğindeki-ilâhî mertebenden tahakkuk ettiğin aslî nispetini de unutma; aksi halde senin ile kendi iddiasına göre şeriatın zâhirini bilen arasında hiç bir fark kalmaz.

***

Hangi birleşim olursa olsun ve hangi makâmda zuhûr ederse etsin her türlü birleşim ve onun sûretine ait hükümlerden fer'i aslına cüzü küllüne tam bir ayrım ile ilhak etmek için kevnî ve ilâhî her hangi bir hakikate mahsûs hükmü çıkartan kimse, (: mertebeleri) karıştırmaz; bu birleşimin hükmü, ruhu ve sûreti söz konusu o hakikat ile zuhûr etmiştir.

Bu kişi, daha önce ifâde edilen, feri aslı olmayan şeye, cüzü ait olmadığı külle ilhak eden kişinin tam zıddıdır.

Binaenaleyh o, ihlası tam gerçekleştirmiş gerçek muhlistir, şeytanın bu kimse üzerinde hiçbir yetkisi yoktur. Hakikatler arasındaki hiçbir özel

birleşim veya belirli bir hakîkat, söz konusu mertebenin[55] hükmünün dışında kalmaz.

***

Bunu bil ve zikredilen şeyin hükmünü ve onun amellerde, amaçlarda yönelişlerdeki vb. neticesini dikkate al!

Her durumda mutlak birliğin hükmünü de ortaya çıkart! Çünkü mutlak birlik mertebesi, çokluk ile boyandığın anda, ismini çokluktan tespih etmek ve birliği cihetinden ibâdeti ona tahsis etmek ile emredildiğin en yüce Rabbinin mertebesidir. Bunun yanı sıra, kuşatıcı ve kapsayıcı ibâdet hallerine intikal ettiğinde de, tekbir sırrına dikkat et! Kuşatıcı ve kapsayıcı ibâdet, farklı tarzları ile ve içerdiği farklı mertebe ve durumlarına göre namazdır.

***

Bilinmelidir ki:

Tekbir, Rabbını cihetlerin sınırlamasından, ilmî ve itikadî taayyünlerin ve her türlü takyit hükümlerinin inhisarından tenzîh etmektir; bu sınırlamalar, bâtınî ya da zâhirî olabilir.

Bunları, sadece meşru ibâdetlerin ve Rabbanî mertebeye yönelik kevnî teveccühlerin sırrını bilen kimse hakkıyla bilebilir.

Fefhem!

***

Bilinmelidir ki:

Zâhir ve bâtın varlıklardan her bir fert, zâtı yönünden biriciktir ve sadece kendisi gibi yegane olana mukâbele eder ve şekli ile beraber sadece kendi aslına katılır ve izâfe olur.

Buna göre, bir niyet ile veya bir tek amel ile iki şeye yöneldiğinde; veya birliği açısından bir şey ile iki şeyi elde etmeye yöneldiğinde; veya her hangi bir feri iki asla veya bir tek tikeli iki küllîye izâfe ettiğinde şeytanın hükmü sana girmiştir. Bu durumda sahîh ilimden mahrum kalmış ve ilminin semeresini tam olarak elde edememiş olursun.

Hak sana yardım edip, belirtilen davranıştan sakınmanı ilham edip, daha önce zikredilen prensipleri de “zevk” olarak tam ve sağlam olarak

öğrendiğinde, selâmete ermiş ve şeytan senin elinde “müslüman” olmuş olur. Böylece hal ve durum, sana vârid olan her şeyi sahibinden alıncaya kadar, ellerine teslim edilir; bu şey, hangi tarzda, hangi mertebeden ve kimin eliyle varit olursa olsun böyledir.

Vârid, melek, şeytan ve cin gibi “vasıta” veya “şart” olanın vesilesiyle gelmiş olabilir. Bu getirici, rûhânî olabilir veya olmayabilir; taayyün etmiş düşünülen bir isim olabilir veya misâllenmiş veya temessül etmiş bir hakîkat veya gönderilmiş müessir bir himmet olabilir; veya rûhânî bir nispet ile cezbedilen semâvî bir kuvvet veya köken olarak senden çıkmış, fakat çıktığından daha farklı bir şekilde sana dönmüş başka bir şey olabilir; veya zikredilenlerin hepsinden veya bir kısmından oluşmuş ve kendisine taayyünü bilinmeyen başka bir şeyin katıldığı bir şey olabilir ki, bu bilinmeyen şey, özel tecellî tarzıdır.

Bu bağlamda, bu çerçevenin dışında kalacak bir şey yoktur. Çünkü, tenezzüller, vâridatlar, telakkiler ve ilkalar, çeşitli tarzlarına göre zikredilen kısımlar ile sınırlıdır.

***

Bu kapsayıcı zevkin önemini bilmelisin! Ayrıca, bunun kapsayıcılığını ve bu veciz bölüme sığışını düşünürsen, değerli bir ilim elde edersin.

Allah, hâdidir.

Bölüm: Muhabbet Teveccühü, Hükümleri, Sırları

İcmal Üzere Dikkat Çekme:

Bilinmelidir ki:

Teveccüh, teşvik, talep vb. muhabbetin sebepleri ve lakaplarıdır. Muhabbetin mertebeleri, hükmünün ve saltanatının kendisinde zuhûr ettiği ve kendisi ile kaim olduğu kişilerin farklılığına göre, taayyün eder ve hükümleri değişir. Kuşkusuz haller ile birlikte vakitler, cüzî istidâtların sûretlerini haricî varlıkta taayyün ettirir ve sahibinin mertebesine bazen belirleyici cüzî hali açısından, bazen ise küllî istidât hükmü ile zât açısından dikkat çeker.

Muhabbetin, başka isim ve sıfatları da vardır. Aşk, heva, irâde vb. gibi. Bunların hepsi, bir tek hakîkate racidir, farklılık da, izâfî itibarlara racidir. Onlar, muhabbetin sırlarıdır ve hepsi, sevenlerin hallerine ve istidâtlarına göre taayyün ederler, nitekim daha önce bunu ifâde etmiştik.

İsim, nispet, na’t ve hükümlerinin farklılığına göre muhabbetin herhangi bir var olana ilişmesi sahîh değildir, çünkü muhabbetin var olana ilişmesi, meydana gelmiş bir şeyi tekrar elde etmek olur ki, bu ise, daha önce de açıklandığı gibi, imkânsızdır. Şu halde muhabbet, ancak talep esnasında, kendisine nispet ile talep sahibinde bulunmayan bir şeye ilişir; bununla beraber söz konusu şey, kendiliğinde ya da talep sahibinden başkasına nispet ile var olabilir.

Binaenaleyh Hakkın insân-ı kâmil’den ve bu zevkte kâmillere ortak olan nadir kimselerden başkaları için “mahbub” ve “matlup” olması sahîh değildir. [56]

Zikrettiklerimizin dışında olan kimsenin muhabbeti ve talebi ise, Haktan olan şeye taalluk eder. Buna örnek olarak, şayet gerçekleşmemişse, seven ve talep edenin Hakkı müşâhede etmesi veya gerçekleşmişse müşâhedesinin devamını sevmesini verebiliriz; ya da O’na yakınlaşmak, O’nu tanımak ya da talep edenin mutluluğunun kendisinde bulunduğu şeyi sürekli elde etmesi gibi şeyleri istemesini ve sevmesini verebiliriz.

İnsân-ı kâmil’in Hak katından olan şeyleri istemesi ve talep etmesi, özel bir amaca ve belirli bir talebe nispetle istenilen bir şey de olabilir. Buna örnek olarak özel bir makâm elde etmek ya da mertebe ya da hal ya da

haller ya da işitmiş olduğu mertebeler veya bazı nispet ve vecihlerinden tanımış olduğu mertebeleri elde etmeyi istemeyi verebiliriz.

Talep eden, talep edilen ne olursa olsun, talebin bir takım fayda ve ürünleri olduğunu bilir; bunlar hal, istenilen şeyi elde eden kimse için makâm vb. neticeler olarak gerçekleşir. Bütün bunlar ya da bir kısmı, talep edende bir saadetin meydana gelmesine neden olurlar ya da bir takım gayelere ve çok kıymetli kazançlara ulaştırmayı gerektirirler; bu kazançlar, dünyevî ya da uhrevî olabilir.

Bu saadetin neticesi ise, ruha ya da mizâca ya da her ikisine birden uygun olan şeyin talep sahibinde tam ve sürekli meydana gelmesidir; ya da ruhuna ve mizâcına ya da ikisine birden uygun olmayan bir şeyin izâle edilmesidir. Söz konusu şey, geriye dönüşü tasavvur edilemeyecek şekilde bütünüyle izâle edilir. Bu durumda talep sahibi, bu istenilen talebinde çaba gösterir ya da söylediğimiz gibi onda var olan ya da yanında olan ya da kendisinden bir açıdan uzak olan şeyi yok etmeyi ister; bu uzaklık, mânevî bir uzaklık olabileceği gibi, görünür bir uzaklık da olabilir.

Özetle: Gerçekleşmesi esnasında var olan bir şeyin izâle edilmesi de, var olmayan bir şeydir.

Böylece, muhabbetin konusunun talep edende ve ona nispetle talep esnasında yok olan bir durum olduğu anlaşılmıştır.

***

Talepler, pek çok kısma ayrılmakla beraber, iki asıl altına girerler: Birincisi kevnî, diğeri ise Rabbânî taleplerdir.

Kevnî talepler, çeşitli kısımları içerir: Bu bağlamda, tabîi ve unsûrî talepler bu kısımdan olduğu gibi, unsûrî olmayan tabîi talep de bu kısma girer. Bu iki çeşit arasındaki farkı öğrenmiştik.

Bunların bir kısmı, bir sûrete bürünmüş ve bir kısmı ise sûrete bürünmemiş rûhânî taleplerdir; imkân mertebesine dahil olan mücerret mânâlar da, bu kısma girer. Rabbanî asıl ise, mazhârlardaki varlık taayyünlerini, ve isimlere ait icmâlî-küllî ve gaybî taayyünleri kapsar.

***

Bilinmelidir ki:

Arada bir “münâsebet” olmaksızın bir şey, bir başka şeyi talep edemez, çünkü böyle bir şey, keşif bilgisine göre imkânsızdır. Münâsebet, iki şeyi ya

da hüküm ve eserlerini kabul etmede birbirine benzeyen şeyleri birleştiren bir durumdur. Onlar, bu birleştirici şeyde ortaktırlar ve bu ortaklık, şeyler arasındaki farklılık ve başkalığı ortadan kaldırmayı gerektirir. Fakat farklılıklar, mutlak anlamda değil, kendilerini kapsayan bu şeydeki benzerlikleri ve bu şeyden onlarda bulunan özelliğe göre ortadan kalkar.

Söz konusu şeyleri birleştiren durumun hükmü ise, birleştirdiği eşyanın kendisiyle aynı olduğu ve hükümlerinin farklı olmayışı açısından, eşyanın hükmüyle aynıdır; buna göre eşya için sâbit olan şey, onun için de sâbittir, eşyadan nefyedilen şey, ondan da nefyedilmiştir.

Varlıklar arasındaki tezat ve farklılıklar, her birisinin diğerinden ayrı olduğu özel vasıfları açısından meydana gelmektedir.

***

Bu durum bilindikten sonra deriz ki:

Talep eden ve edilen arasındaki münâsebet, ikisinin arasında bulunan ince bir “rabıta”ya sahiptir, bu rabıta, münâsebet hükmünün ve sûretinin mecrasıdır. Rabıta, bazen, iki taraftan birisini cezbeder, bazen de ikisini birden cezb eder.

Cezbe, kulun Hak karşısındaki durumu açısından, seyir ve sülük ile Hakka “teveccüh” diye isimlendirilir; bu, salik’in ve talep edenin inancına göre, Hakka veya O’ndan olan bir şeye sülüktür. Cezbe Hak tarafından olursa, “icâbet” ve “tedellî” diye isimlendirilir.

Cezbe ve bâis, her iki taraftan da, karşı karşıya durma/muhâzât ve mânevî mukâbele sırrı ile gerçekleşir ki, bu karşı karşıya durma hali, münâsebet hükmünü tam izhâr eder. Talep eden ve edilenin karşılaşması ise, ortada gerçekleşir.

Talep edenin matlubuna dönük teveccühü ile matlubun talibe karşı teveccühü aynı zamanda ortaya çıkarsa ve muhabbet her iki cihetten birden gerçekleşirse, onlardan her birisi seven ve sevilen olur. Muhakkiklere göre bu karşılaşma ve hal, “münazele” diye isimlendirilir.

Karşılaşma, ortada olmayıp, cihetlerden birisine daha yakın olursa, sahibi hakkında “sevilen” mertebesinde “evvellik”; “seven” mertebesinde ise “âhirlik” hükmü verilir. Burada öncelik, el-Bâtın, sonralık ise ez-Zâhir ismine aittir; bu durum, ister iki mahlûk arasında, ister Hak ve halk arasında olsun aynıdır.

***

İlim arttığında, talep de artar, çünkü talebin aslı olan muhabbet, ilme tabidir. Muhabbet, ilmin kuvveti ile güçlenir, böylece eseri de güçlü olur.

Bu durum, karşılaşma ortada gerçekleşmediği ve salik ortaya ulaşamadığı sürece salik'in mertebesinde "tenezzül" diye isimlendirilir. Eğer karşılaşma "münazele" diye ifâde edilen orta mertebeyi aştıktan sonra gerçekleşirse, sülük eden bu kulun mertebesinde "tedânî" diye isimlendirilir; Rab açısından ise "tedellî" diye isimlendirilir.

Menzilde karşılaşma ise, Hakk'ın kuluna bir tenezzülüdür, bu tenezzül, kulun miracına benzer.

Fefhem!

***

Söz konusu "karşılaşma", "içtima" ve bunların neticeleri ile kast edilen şey, gerçekleşmesi bu içtimaa bağlı olan "kemâl"in zuhûr etmesidir. Bu da, ancak mânevî ve bilinmek isteğiyle ilgili bir hareket ile gerçekleşir ve tamamlanır; böylece, fer'in aslına katılması ve küllün parçası ile tamamlanması için, talep edilenden talep edende ve talep edenden edilende bulunan gizli şey, ortaya çıkar.

***

Talipler iki kısımdır: alim ve cahil.

Buna göre cahil talibin maksadını elde etmedeki yardımcısı, münâsebet ve daha önce işâret edilen "zatî sır" ile irtibattır; alim talibin yardımcısı ise, engelleri ortadan kaldırmak ve münâsebetin sûretini tamamlamaya engel ilişkileri koparmaktır; o, farklılığa neden olan şeye karşı müşterekliğe neden olan şeyin hükmünü güçlendirir.

Bunun ardından alim talip, hakîkatlerden her bir fert cihetinden müşterek olan ölçüyü güçlendiren şey ile yardım ve imdat alır; bu hakîkatleri, talip ve matlubun zâtı içerir ya da bunlar, talip ve matlubun zâtının lâzımlarıdır.

Hz. Peygamber (a. s)'ın bir sahabesine söylediği şu söz bu kâbildendir. O sahabe, cennette Hz. Peygamber'e arkadaş olmak istediğini belirtince, Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: "Çok secde ederek, kendin için bana yardım et. "

***

Bu, pek yüce bir zevktir, bunun sırrına muttali olan kimse, mutlak anlamda amellerin sırrını bilir ve onların farklılıklarının, amellerin sûretlerini icra eden kimselerin hakîkatlerinin farklılığı olduğunu öğrenir.

Ayrıca öğrenir ki: Bütün amellerde, neticesi sahîh olsun ve maksat kemâle ersin diye, münâsebet sırrına riayet edilmiştir. Burada belirtilen meseleleri anlayan kimse, maksatların ve münâsebetlerin çeşitlenmesinin sırrını da bilir; bu münâsebetler, maksatlar ile bunları elde etmeye "vesile" diye benimsenen ameller arasında bulunmaktadır.

Bu kişi, amel ve amel sahiplerinin her bir mertebesinde ortaya çıkan neticeleri bilir. Bunlar, iyilik, çirkinlik, kemâl ve eksiklik gibi farklı sûretlerde ortaya çıkarlar. Ayrıca, muhabbet sırrını, onun inceliklerini, nispetlerini, hükümlerini ve Hakkın açıklamak istediği başka şeyleri öğrenir.

"Kuşkusuz Rabbin, fettah ve alimdir. "

Bölüm: Dua'nın Sırrı, Hükümleri ve Temel Şartları

Bilinmelidir ki:

İnsan, zât ve sıfatlarından kaynaklanan muhtaçlık ve fakirliğinden dolayı ihtiyaç duyduğu herhangi bir şeyi Haktan talep eder. İnsanın Haktan talep ettiği şeyin özelliği, kişinin (: dua etmesine neden olan) teveccühüne uygun olmasıdır; teveccüh ise, insanın ilmine, itikadına, mizacına; nefsânî, tabiî ve cismânî haline; talep esnasında bunlardan meydana gelen ve ortaya çıkan ürünlerden hükmü baskın olan şeye tabidir.

Duadaki aslî amaç ise, bilinsin ya da bilinmesin, talep edenin varlığında ve varlığının bekasını teminde muhtaç olduğu şeyin elde edilmesidir; bu sayede o, gerçekleşmesi mümkün kemâli elde eder.

İnsanın zâtının kapsadığı cüz ve hakîkatlerin sadece bir kısmının hükmünün baskın olmasıyla özel bir talebin belirlenmesi[57] duanın hakîkatidir; bu dua, hangi tarzda ve hangi dil ile ifâde edilirse edilsin aynıdır.

Hakkın ilim ve eserinin talep edene ait teveccühe göre ve talep eden için belirlenmesi ise, icâbettir; buna göre Haktan olan şey, senden olan şeye göre taayyün eder. Bununla beraber senden olan ve Haktan gelen şeyi kabul ettiğin şey de, O'nun zâtının gaybının şe'nlerinin sûretlerindendir. Bunlar, "isim ve sıfatların kisveleri" diye de ifâde edilmişlerdir.

Mertebeden sudûr edip, ilâhî gayb'den gözüken her şey, talep edenin talebine, dua ve istidâdına göre ortaya çıkar.

***

Dua, çeşitli tarzlardadır. Dua tarzları, talep edenin zâtının ve yaratılışının içermiş olduğu melekeler, hakîkatler ve mertebelerin hükümleri ölçüsüne göre değişir. Kuşkusuz insan, zâtı ve yaratılışı sayesinde, bu mertebelerin mazhârı; talebi, hakikatleri kendinde toplaması ve onlara mazhâr olması esnasında, bu kuvvet, sıfat ve hakîkatlerin toplanma mahalli olabilir.

Fefhem!

***

İnsan her şeyi/emir kapsayan bir nüsha, varlığının sûreti her sırrı içeren bir hazine, sûret ve mertebe açısından da ihata edici bir dâire olduğu için, ilâhî emir, insanın her mertebeye göre bir talebi ve her makâm açısından da bir duasının olmasını gerektirmiştir.

Şayet her hangi bir vakitte insanın kendi hakîkatini ve bu hakîkatin lâzımı olan hallerin a'yânını ezelde Allah'ın ilminde bulundukları ve ebedî olarak da bulunacakları hal üzere müşâhede etmesi takdir edilmiş olsa, bu durumda hakikati ve hakikatinin lâzımı olan hallerden insan için bu dünyada ve yaratılışta ve de Allah'ın dilediği âlemlerde ortaya çıkacak şeyleri öğrenirdi; insanın zikredilen hakikati, ezelde Rabbinin ilminde "malûm" oluşu nispetinden ibârettir. Bunun yanı sıra insan, zâtının içerdiği bir takım şeyleri de mücmel, hatta daha önce de işâret ettiğimiz gibi, bir ölçüde mufassal olarak bilirdi.

Bu öğrenme, pek yücedir ve bunu elde edenler ve anlayanlar, çok azdır. Buna rağmen, çok kısa bir zamanda gerçekleşir ve açıklanması ve keşfi imkânsız bir sırdan dolayı devam etmesi imkânsızdır.

Muhtemelen, daha sonra buna -Allah'ın izni ile- işâret edeceğim.

***

İşâret edilen bu özelliğe sahip kimse, işlerinin çoğunda halleri hakkında basiret üzerinde bulunur; onları, kesinleşmiş öncesel bir ilim ve müşâhede ile karşılar ve telakki eder. Söz konusu haller, talebine uygun olabileceği gibi buna uygun olmayabilir de; bunlar, iyi ya da insanlar katında ya da hakîkatte/nefsü'l-emr kötü de olabilirler. Çünkü o, bilir ki, bu hallerden kurtuluş söz konusu değildir.

Bu insanın, îcâbet edilen veya îcâbetin geciktiği dualarındaki tavrı da böyledir. Bu şekildeki duaların çoğu, farklı tarzlarına rağmen, icâbet edilmiş dualardır. Çünkü bu özellikteki bir insanın keşfi, kendisini sadece gerçekleşmesi zorunlu olarak dilek şartına bağlı olan veya bunun "imkân" dahilinde olduğu şeyi istemesine izin verir.

Burada "imkân"ı zikrettim, çünkü: İnsan, talep ettiği şeyi mufassal bilmiyordur, aksine talep ettiği şeyin sırrı, dua eden için "mücmel" olanda gizlenmiştir[58]; ya da dua edilen şey üzerinde reddedilme ve men sebepleri vardır. Buna rağmen, emre uyma, cem'[59] ve kulluğun düşüklüğü ve (: Rubûbiyetin) yüksekliği sırrına binaen (: duasının) reddedilecek şeyi insan talep etmiştir. Böylece dua eden kişi, karşılaştığı

hallerinde duasını da icâbet edilmemiş bir şekilde görür; bununla beraber, dua etmemeye veya men ve icâbetsizliği ortadan kaldırmaya gücü yetmez. Nitekim, bunun sebebi daha önce açıklanmış, kuralı izah edilmişti.

En kâmil “Muhammedî” makâmda ve onun en düzgün ve tam mîzânında, işâret ettiğim meseleyle ilgili bir sır vardır. [60]

***

Tekrar konumuza dönüp, deriz ki:

Dua edenin vakti, özel bir makâmın veya belirli bir mertebenin hükmü ile sınırlanmayı gerektirirse, bu gerektirme, daha devamlı, daha umûmî ve hüküm açısından da daha baskındır. Çünkü onun talep ve duası, bu mertebenin, halin, durumun, mertebenin ya da vaktin ya da diğer şartların, hatta bazen bunların içermiş oldukları bir takım vecih, sır ve nispetlerin hükmüne göre gerçekleşir.

Bütün bu zikredilenler, insanın onları bilmesi, farkında olması veya onlarla huzûru açısından sâbittir. Buna mukâbil insan, zâtı ve zikredilen şeyleri kendinde toplayan yaratılışı açısından, talebi esnasında yaratılışının ihtiva ettiği hakîkatler ile her nefeste Haktan bu hakîkatlerin hükümlerinin zuhûrunun bekâsının bağlı olduğu şeyi talep eder; ayrıca o, Hakkın bu hakîkatler açısından kendisiyle zuhûr ettiği şeyi talep eder.

***

Dua ve talep, bazen zâhir ve bâtın lisanı ile beraberce yapılır; bazen ise, bâtın lisanı, bazen de zâhir lisanı ile yapılır; bazen, bâtının sır ve lisanlarının bir kısmı ile beraber, zâhir lisanı ile yapılır.

Bâtın lisanı, zâhir lisanıyla sınırlanmaz[61]
, bununla beraber, sınırlılıktan bütünüyle de kurtulmaz, çünkü zâhir ile irtibâtı vardır ve zâhir onun tercümesidir. Bunun yanı sıra bâtın lisanı, hükmünün altında ya da kendisinde bulunduğu hal ya da makâm cihetinden de sınırlılıktan kurtulamaz.

Kısaca, küllî hali ve “insan” olması cihetinden insanın bir lisanı, hatta lisanlarının olduğu bilinmelidir. İnsanın aslî ve icmâlî istidâdı açısından da, lisanları vardır. İnsanın, içinde bulunduğu her yaratılışı, nefsinin zuhûr ettiği ve bezendiği her sûret açısından da bir lisanı vardır; insanın cüzî-varlık istidâtlarından her birisinin de bir lisanı vardır.

İnsan, her nefeste talep eder. Bazen, bu lisanların bir kısmı ile, bazen hepsi ile, bazen ilim, müşâhede, şuur ve huzûr ile, bazen bunların fazlası ya da bir kısmı ile talep eder. Bazen iki farklı talebi, iki farklı açıdan birleştirir; bunlardan birisi açısından alim, diğeri açısından ise cahildir.

Bazen insan, süratle duasına icâbeti gerektiren ya da bilinmeyen bir nedenle gecikmeyi gerektiren bir durumda olabilir. Bazen ise bulunduğu durum, duasına icâbeti gerektirmeyebilir ya da bilinen ve amaçlanmış belli bir açıdan gecikmeye neden olabilir.

Hemen kabul, acele ve icâbet, istidâdın lisanına ve talebine, baskınlık hükmüyle bu talebi teyit eden ve ona bitişen şeye bağlıdır; belirtilen şartların bulunmayışı ya da bunların hükümlerinin zuhûrunun gecikmesi, talebe îcâbetin gecikmesini ya da icâbet edilmeyişini gerektirir.

Bazı maksatlar ile ve -perdeli olmakla beraber- belirli makâmlar ile sınırlı kalmak, pek çok vakitte gerçekleşmeyecek veya gerçekleşmesi gecikecek şeyi talep etmeyi gerektirir; aynı şekilde, bilgi ve zikredilen şeylere dair basiret ise, daha önce de işâret ettiğimiz üzere, insana sadece gerçekleşecek şeyi talep ettirir. Bu durumda insanın talep ettiği şey, vakit ya da şart koşulan halin hükmü nedeniyle gecikse bile, çoğunlukla gerçekleşir.

Burada, açıklanması zor olan önemli tafsilat bulunmaktadır.

İstidât lisanı ile yapılan talebe ise, hemen îcâbet edilir. Bu talebi, hal lisanı takip eder, çünkü hal lisanı, istidât lisanının kısımlarından birisidir.

***

İnsan, Hakkı bilme ve O'nu müşâhedede "tam" olmadığı halde, kendisine Haktan bir tecellî, bir kelâm ya da bir emir veya yasak veya başka bir şey ile bir hitap geldiğinde, iki durum arasında bulunur: ya gelen vârit, ilminin ve talebinin lisanının istediği şeye uygundur veya değildir.

Şayet gelen ile istenilen arasında bir uyum ve münâsebet söz konusu ise, insan gelen şeyi kabul eder, onunla mutlu olur ve ondan yararlanır. Böylece duasına icâbet ve Hakkın nimetlendirmesi gerçekleşmiştir. Şayet bu münâsebet ve uyum ortaya çıkmaz ise, bu durumda insan, mahrum kaldığını zanneder, genellikle gelen şeyi kabul etmez, şaşırır, kuşkuya düşer ve mahzûn olur.

Temkin sahibi muhakkik ise, bütün hakîkatler, bunların lisanları ve duaları arasında bir tenasüp ve tezâdın olduğunu bilir; söz konusu tenasüp, uygunluğu, tezat ise, ayrılığı, farklılığı ve yoksunluğu gerektirir.

Buna göre, tenasüp gerçekleşirse, muhakkik bilir ki: Zâhir talep lisanı, zât ve istidâdına ait “hal” talebine uygundur. Bu nedenle talebine îcâbet, bilinen bir tarzda ve sebebi de anlaşılmış olarak gerçekleşmiştir. Dua ile gelen arasında herhangi bir uygunluk bulunmaz ise, araştırır; hakîkatlerini ve yaratılışının içerdiği şeyleri kontrol için zâtının hallerini ve durumlarını inceler. Çünkü dua ile gelen şeyin uyumsuzluğu, insanın bazen vasıflandığı, bazen de soyutlandığı birtakım araz ve lâzımlardan kaynaklanabilir.

***

Bu kişi bilir ki: Hak hikmet sahibidir; hiç kimseye müstahak olmadığı ya da talep lisanının herhangi bir talep türü ile istemediği bir şeyi vermez.

Şayet insan, gelen bu vâridi ya da tecellîyi ya da herhangi bir şeyi talep eden şeyin hangi hakikati ve cüzü olduğunu bilebilirse, vâridi kabul etmesi için talep eden cüzünü tecrit eder, onu vâridin geldiği mertebe cihetinden Hakka kulluk makâmına yerleştirir; bunu yaparken de, ilâhî hikmetin gereği ile ve o mertebeye layık edep ile varit veya tecellî ile amel eder.

Şayet, gerçek kendisine gizli kalır ve hangi cüzünün o vâridi talep ettiğini tam olarak belirleyemezse, Allah’tan doğruyu göstermesini niyaz ederek, vâridin hükmü ve özelliği ile onu talep eden cüzüne veya hakikatine istidlâl eder.

Temkin sahibi-muhakkikte bazı hakikatlerinin ve cüzlerinin Haktan talep ettikleri bu varit tahakkuk edip, bazı yönlerinden veya zikredilen yönlerin hepsiyle onu bilebilir; bu durumda muhakkik, ona nazar eder ve “rabbânî mîzân ve ilâhî kemâl miyârı” ile değerlendirir. Söz konusu rabbânî mizân ve ilâhî miyâr, muhakkin o vâridi talep eden hakikatine yardım etmeyi ve onu terbiyeyi gerektirebilir ve de o hakikatin “kemâl” derecesine ulaşmasına mâni şeylerin hükmü ortadan kalkabilir; bu durumda muhakkik, mertebede bu hakikate münasip ve onunla müşterek diğer hakîkatler ile ilâhî hikmetin gerektirdiği en uygun tarzda o hakikati kemâle[62] erdirmeyi Haktan talep eder, ona yardım eder ve destek olur. Böylece temkin sahibi-muhakkik, Rabbinin katında o hakîkat için “şefaatçi” ve şefaati kabul edilen olur.

Şayet söz konusu mîzânın hükmü, belirttiğimiz yardımı gerektirmezse, durum, insanın içinde bulunduğu vakit, hal, mârifet ve makâma bağlıdır.

İstidâtlara, bunların lisanlarına ve taleplerine küllî ve mücmel olarak itiraz edilemez; fakat insanın mufassal cüzî-varlık istidâtlarını kontrol

etmesi gerekir. Şayet insan, Hakka diğer hallerinde “salah” içinde yönelir ve bütün maslahatlarını gözetirse, Allah, Alim, Hakîm, Raûf ve Rahîm’dir; yaratılışının her bir cüzünün ve zâtının her bir hakîkatinin muhtaç olduğu maslahatı bilsin veya bilmesin veya talebinde dikkatli olsun veya olmasın ya da talebinin gerçekleşmesine arzu duysun veya duymasın, aynıdır.

Fakat bütün bunlar, insan henüz kemâle ulaşmadığında söz konusudur; kemâle ulaştığında ise, dua ve diğer işlerinde kendisine ait bir ölçüsü ve hiç kimsenin ortak olmadığı sadece kendisine mahsûs işleri vardır.

***

Dualar, çeşit çeşittir. Bunların bir kısmı tabiî, bir kısmı nefsânî, bir kısmı rûhânî, bir kısmı aklî, bir kısmı rabbanî dualardır; bu son kısım, madde ve ilâhî vâridatlar, emir ve yasaklar ve taayyün eden tecellîler gibi zikrettiğimiz tarzda talebinin gayesi olan şeylerden soyutlanmıştır.

***

Her şeyde, her şey bulunur[63]
, fakat bu durum, bazen bilinmez. Zıt olan/münafi, kendisine münasip olmayan şeyi kabul etmez ve onu bilinmeyen ve zıt yönünden bilemez; bunun nedeni, ikisini birleştiren bir şeyin yoksunluğudur. Buna şöyle bir örnek verebiliriz: Tabiî hal sahibine, kendisindeki gizli-rûhânî bir sırrın bilmediği yönden talep ettiği rûhânî bir tecellî/emir gelebilir; bu kişi, kendisine gelen bu vâridden ya da tecellîden ya da başka bir şeyden nefret edip, onu ret ve inkâr eder ve kabul etmez.

Aynı şey, tabiat mertebesinden ve bu mertebeye göre ya da akıl mertebesinden ve o mertebeye göre bir emir ya da tecellî rûhânî hal sahibine geldiğinde söz konusudur.

Zikrettiğimiz mertebelerden her insanın mukâbilinde Hak katından özel bir “nispet” vardır ki, bu nispetin hükmü, kula, kulun istidât ve aynî haline mahsûs özel bir “kabul” ile taayyün eder. Haktan taayyün eden bu nispet, bu şeye mahsûs “özel isim” diye ifâde edilir ki, hangi emir, hangi isim olur ise olsun böyledir.

Fefhem!

***

Tenzîh ve teşbih tecellîsi, âlemde gerçekleşen ret ve inkâr bu konuyla ilgilidir. Tecellîlerin umumi ve nispeten husûsi olanları, bu esastan bilinir. Bütün bunlar, dua edenlerin mertebelerine, talep sahiplerinin hal ve istidât farklılığına bağlıdır.

Bunu düşünüp, anlarsan, Allah hakkındaki şaşkınlıkların çoğunun neden kaynaklandığını; ret, inkâr ve inanç farklılıklarının ve uzlaşmaların sırrını anlarsın. Duanın, icâbetin ve icâbetin gecikmesinin sırrını; icâbetin hızla gerçekleşmesinin, dileğe nâil olmanın, mahrumiyetin, aczin, perdenin ve basiretin sırrını anlarsın.

Sebebi bilinmeden insana gelen bir takım olayların nasıl gerçekleştiği böylece anlaşılır. Bazı hakîkatlerin, zâtı bunları içeren ve yaratılışı kendilerini ihata eden kimsenin kastı olmaksızın, başka hakikatlere galip gelmesinin sırrını anlarsın. Bu hakikatler arasındaki hüküm ve eserlerdeki tezat ve farklılıkları öğrenirsin. Bunların yanı sıra, bu bölümde dile getirilen bahislerin gereklerinden olan başka sırları da öğrenirsin.

Allah hakkı söyler, dilediklerini doğru yola ulaştırır!

Bölüm: Önemli Konu

Bir Takım Önemli Sırları ve Bilgileri İçermektedir:

İlmin ile idrâk edip, o şeydeki düşüncenin o şeyin ardına ulaşamadığı her hangi bir şeyi, tam olarak ve hakkıyla idrâk etmiş sayılmazsın; ardında bulunan şey, ister idrâk ettiğin şeyden sûretin mânâsından ve ruhundan ya da varlığın kendisiyle vasıflanan hakîkatten farklı oluşu gibi farklı olsun ya da böyle olmasın, aynıdır. Binaenaleyh bir şeyi idrâk etmen ve onu görmen, onun ardına geçmeyi gerektirmişse, bu durumda onu idrâk ettiğin ya da tam olarak ihâta edip, gerçekte gördüğün söylenebilir. Çünkü zâhir ya da bâtın idrâk edilen her şeyde, düşünce, "müşâhede" veya "ilim" olarak o şeyin maverasına ulaşmış olmalıdır.

Söz konusu Hak olduğunda da durum böyledir. Buna göre Hakkı düşünen/nazar kimse, "tam düşünce" ya da "tam keşif" sahibi ise, o da, bu mesabededir.

Çünkü insan, düşüncesi bildiği şeyi aşmadığı ve Hakka dair bildiği şeyin ardına ulaşmadığı sürece "Allah'tan ötede ulaşılacak hiç bir hedef yoktur" sırrını öğrenemez; "hayır"dan ibâret olan mutlak varlığın dışında, sadece mevhum bir yokluk bulunduğunu da bilemez. Bu mevhum yokluk, "kötülük" ve "varlığın zıddı" diye kabul edilir.

Bunların yanı sıra insan, Hakkın "ilim" yönünden ihata edilemeyeceğini de bilemez; herhangi bir insan için taayyün eden bir nispetin, sonlunun sonsuza, mukayyet ve sınırlının hiçbir şekilde sınırlanamayan Mutlak'a nispeti gibi olduğunu da öğrenemez.

Bu, başlangıçta anlaşılması çok zor bir esastır, ancak Allah'ın tecellî nuru ile gözlerini parlattığı kimseler, bunu anlayabilirler. Çünkü bu esas, hiçbir şeyin hükmünün dışında kalmadığı "matla'" sırrına aittir.

***

Bu zevkten şu da öğrenilir ki:

Bir şahıs, her hangi bir sınırlı varlıktaki düşüncesini "keşif" ya da "akıl" açısından tahkik edip, tam idrâk sahibi olursa, bu durum, o şahsı, o şeyin sınırlılığından Hakkın mutlaklığını öğrenmeye götürür. Bununla beraber, o

şeyin Hakkın tecellîgâhlarından birisi ve bir mazhârı olduğunu Hakkın o şey ile zuhûr ettiğini de keşf eder.

Böyle bir kişi, Hakka ve Hak'tan perde olduğu söylenen her şeyin O'nu "açan" ve "izhâr eden" olduğunu da öğrenir. Perde, perdelenenden başka olmadığında, perde ile perdelenen arasında hiç bir vasıta yoktur; perdeler çok olduğu veya sadece bir perdesi olandan bahsedildiğinde ise, en yakın perde dikkate alınır. Çünkü perde, kendisini bildiğinde, kendisiyle perdelenen arasında hiç bir vasıta bulunmadığını da bilir.

Daha sonra, perdenin özelliğini izah edeceğim ve sırrını açıklayarak hükmünü ortadan kaldıracağım.

***

Şöyle derim:

"Hak üzerinde perde" olduğu söylenen herhangi bir şey iki durumdadır: ya "Hakkın kendisine perde olması" anlamında söz konusu perdenin aynıdır ya da ondan başkadır. Sadece (: perde olarak) mümkünler vardır ve "perde" diye isimlendirilen şey, ya bazı mümkünler ya da hepsidir.

Mümkünlerin, bütünüyle "perde" olması caiz değildir, böyle bir şey söz konusu olduğunda, artık geriye hiçbir şey kalmaz, çünkü sadece Allah ve mümkünler vardır.

Mümkünlerin bir kısmının "perde" olup, diğerlerinin olmaması da caiz değildir. Çünkü mümkünlerin bir kısmı için olan bu "perdelilik" hali, o şey "mümkün" olduğu için sahîh ve sâbit olabilir: bu durumda, bütün mümkünlerin bu özellikte müşterek olmaları gerekir, çünkü hepsi, "imkân" hakîkatinde ortaktırlar. Binaenaleyh her hangi bir mümkünün, imkân özelliğinden dolayı gerektirdiği bir durum, bütün mümkünler için sâbittir. "Perdelilik" özelliğine sahip bu mümkün, sadece mümkün olduğu için değil, hariçten başka bir kayıt kendisine eklendiği için perde olmuştur, diye iddia edilirse, buna şöyle cevap veririz:

Sadece bazı mümkünleri "perde" yapan söz konusu harîcî kayıt, ya selbî bir nispet ya da sübûtî bir emirdir. Bunun selbî bir nispet olması caiz değildir, aksi halde, varlığı olmayan bir şeyin, varlığı olan bir şeyde, hatta bizzat Vacibu'l-vücûd'da zorunlu olarak hüküm ve eser meydana getirmiş olurdu ki, böyle bir şey mümkün değildir.

Eğer bu kayıt, "sübûtî" bir emir ise, bu da, ya Haktır, ya da mümkünlerdir. Daha önce de ifâde ettiğimiz gibi, bu sübûtî şeyin

mümkünler olması mümkün değildir; artık, geriye sadece Hak kalmaktadır.

***

Sonra şöyle deriz:

Hak Teala’nın kendisine perde olması mümkün değildir. Çünkü Hakkın kendisine “perde” olması, mümkünden sarf-ı nazar ederek lizâtihî gerektirdiği bir şeydir ya da bu hüküm, mümkün ile zuhûr etmiştir. Hakkın zâtının mâhiyeti açısından böyle bir şeyi gerektirmesi mümkün değildir; aksi halde Hak, kendisinden de perdelenmiş olurdu.

Böylece Hak, iki durumdan meydana gelmiş olurdu: Birincisi perde olması, diğeri ise, perdeli olması. Çünkü bir şeyin “perde” diye kabul edilmesi, o şeyin “perdeli” diye kabul edilmesinden farklıdır. Bu durumda ise Hak, her açıdan bir olmamaktadır. Halbuki Hak, kuşkusuz, bütün açılardan birdir; o halde bu bir çelişkidir.

Ayrıca böyle bir şey geçerli olsa idi, Hak kendisini bilen ve her yönden idrâk eden olamazdı, çünkü meseleyi şöyle takdir etmiştik: Perde, mümkünden sarf-ı nazar ederek, Hakkın ezelde lizâtihî gerektirdiği bir şeydir.

Artık sadece şu söylenebilir: Perde, ilâhî bir hükümdür, zuhûru da mümkünlere bağlıdır.

***

Şöyle deriz:

Mümkün ile zuhûr eden bu hüküm, ya Hakka ya da mümküne râcidir. Bunun Hakka râci olması, mümkün değildir; aksi halde Hakkın, ezelde hüviyeti açısından gerekli kılmadığı bir hüküm, kendisi veya mümkün ile mümkünden Hakka dönmüş olurdu.

Bu hüküm de, mümkünün Hakta bir eseri ya da ona bağlı bir şey olurdu ki, bundan da Hakkın hâdisler için “mahal” olduğu sonucu çıkardı. Bütün bunlar ise imkânsızdır.

Hak ve mümkünlerin dışında, bu hükmün nispet edilebileceği üçüncü bir şeyin olmadığı da bilinmektedir; ayrıca bu hükmün eseri müşâhede edildiğine göre inkârı da mümkün değildir. Şu halde o, bazı mümkünlerin hükmüdür; bu mümkünlerin özelliği bu hükmü iktizâ etmişlerdir. Bu hüküm de, Hakta değil, Hak vasıtasıyla bazı mümkünlerde zuhûr etmiştir.

Hakka nispet edilen bütün isim ve sıfatlar da, böyledir: Binaenaleyh bu isim ve sıfatlara bakılır; Hakka izâfe edilmesi uygun ise, o, Hakkın ezelde zâtı için iktizâ ettiği bir şeydir, fakat bu durumdaki bir sıfatın hükmü, mümkün için daha sonra zuhûr eder.

Bu isim veya sıfat, Hakkın zâtı yönünden iktizâ etmediği bir şey ise, bu şey, bazı mümkünlerin başka bazı mümkünlerde gerekli kıldıkları bir emirdir, fakat o, Hak ile zuhûr etmiştir.

Böylece mümkün için ilim meydana gelmiş; bu şeyin kendisi ve benzerleri için ilim zuhûr ve tahakkuk etmiştir. Hak için veya mümkün için hüküm sâbit olmamıştır; aksine Hakka ait olan, ezelde kendisine ait olduğu gibi, mümküne ait olan da, ezelde aittir.

Şu halde hükümleri, sıfatları, nispetleri, mertebeleri ve bunların mümkünler için zuhûrlarını bilmek, mümkünlerin var olmasıyla gerçekleşir; yoksa bunlar, hakkında sâbit oldukları veya kendisinden nefy edildikleri kimse için sâbit olup olmalarıyla bilinmezler. [64]

Bunu bil ve ifâde edilen şeyi düşün; bu durumda çok değerli bir ilmi elde edersin.

Allah hâdidir.

Bölüm: Bu Konuyla İlgili İlâve

Başka Önemli Sırların Açıklanması:

Bunlar, bir açıdan daha önce zikredilen

meselenin ilâvesi gibidirler:

Bilinmelidir ki:

Parlatılmış bir cisimdeki parlaklık, bu cismin yüzeylerinin cüzlerinin eşitliği ve çokluğunun birleşmesidir/tevahhud. Yüzeyin cüzlerinin eşitliği ise, parlaklığın zıttı olan ihtilafın olmayışı demektir. İhtilaf, yüzeyin bazı kısımları sâbit iken, bazısının, bozulmuş ve oyulmuş olması demektir.

Bir şeyi "parlatmak" ile, eşitliğin meydana gelmesi ve "birlik" özelliğinin zuhûr etmesi için, parlatılan şeyin yüzeyindeki farklılığın ortadan kaldırılması kast edilir. Söz konusu birlik, çokluğu birleştiren varlığa mahsûstur. Çünkü farklılık, çokluğu gerektirir, ihtilafı ve zıtlığı ortadan kaldıran bir şeydeki eşitlik ise, birliğin farkına varır ve onun hükmünü izhar eder.

Bu durum, mahsûs sûretlerde son derece açıktır.

***

Bunu cisimler hakkında öğrenip, cisimlerin özellikle hükümlerde olmak üzere rûhlara ve mânâlara tabi olduğunu düşündüğünde, aynı şeyi nefisler ve rûhlar hakkında da düşünebilirsin. Mesela, kevnî sûretlerin insan ruhuna ve kalbine yansıması, bu aynadaki pürüz ve oyuklardan kaynaklanır; bunlar, belirtilen özellikteki bir mahalde amaçlanan tecellînin yansımasına engel teşkil eden farklılığı gerektirirler.

Mahallin her sûretten boşaltılması ise, "parlatma" ve ruhî, kalbî ya da parlatılan herhangi bir aynanın mukâbil olduğu şeyin mahalle yansımasını gerektiren ve onu davet eden "hazırlık"tır.

Cisimlerde bu hazırlanma, "mukabele"; rûhlarda ve mekânsızlarda ise, teveccüh ile "niyetlenmek" ve mânevî-gaybî bir münâsebet bağı ile "paralel olmak (muhazat)" diye isimlendirilir.

Genellikle, mahaldeki ihtilafın azlığı oranında paslanma eksilir, parlaklık hükmü güçlenir, neticesi ortaya çıkar.

Parlatılması istenilen mahalle yayılan farklı sûretler, bütün mahalli kuşatır ve hükmü de o mahalde derinleşirse, buna “kir” ve “perde” denilir; derinleşmeden yayılırsa, “örtü”, “pas” gibi vb. sıfatlar denilir; tam ihata etmeden ibâret olan yayılma ve derinleşme gerçekleşmez ise, sahibinin hali karışıktır. Bu durumda hüküm, hangisi baskın ise ona aittir.

Bunu bilmelisin!

***

Paslanmanın, bütün kalbe yayılmadan kalbin sadece bazı yönlerinde derinleşmesi, “nazarî itikat” mensupları ve belirli hal ve makâm sahibi “sınırlı zevk” mensupları hakkında gerçekleşir.

Onlar, tattıklarının dışındaki şeyleri inkâr eder ve içinde bulunduklarından başka hallere arzu duymazlar. Onlar, mevcut temizlik ve parlatma ile Hakkı mülahaza ederler ve bir ölçüde müşâhede ve mârifet elde ederler; fakat temizlik bütün kalbi kuşatmadığı için, kendilerinde kalan kir ve pas, onları kâmil müşâhede, sahîh ve tam mârifetten alıkoyar. Böylece de, elde ettikleriyle tatmin olurlar ve zannederler ki, elde ettiklerinin ötesinde hiç bir hedef yoktur.

Binaenaleyh söz konusu insanların sınırlı da olsa Hakka ulaşmalarının sebebi, taharetleridir; sınırlamak, sınırlanmak ve durmalarının sebebi ise, geride kalan kirin hükmüdür; bu hüküm, Mutlak Hakk’ı müşâhede ve O’nu tam bilmeye engel teşkil eder. Bu hüküm, bu insanlarda kalan “imkân” hükümleri ve kevnî sûretlerin eserlerindendir.

Bunu anla!

***

Bu bir kaidedir ki, bunu öğrenip, insana keşf olduğunda, yansımanın/intiba’ ne olduğu; tecellîyi, kabulü, telakki ve engel olan perdeleri öğrenir.

Bunların yanı sıra, Allah Teala’nın, “Her şey bütünü ile ona döner” (Hud, 123) âyetinin sırrını öğrenir. Bunun anlamı, her şeyin çokluktan birliğe dönmesidir, nitekim daha önce buna işâret edilmişti. Bu durumda, belirtilen zulmânî ve nurânî perdelerin mâhiyeti; onların, rûhânî ve cismânî kısımlarında sınırlı olan varlıkların sûretlerinden ibâret oldukları öğrenilir.

Bu perdelerin ortadan kalkmasının ne demek olduğu; perde ile perdelenen arasında vâsıta mesâbesinde sadece idrâk edilen “ihtilaf” nispeti

ve bunun hükmünün olduğunu; kalbin huzûr ve murâkabesinin faydasını öğrenir ve görürsün.

Kalp, hakîkati apaçık keşfedip, müşâhede ve bilmeyi gerektiren birlik ve de zikri uzayacak özellikler ile tahakkuk ettikten sonra, farklılıklar kalbe yerleşmez ve bir daha onu kirletemezler.

Bu meselenin sırrının açıklanması, mümkün değildir.

Allah, hâdidir.

Bölüm: İlmin Ameli Gerektirmesi Şarttır

Gayesi amel olan ve olmayan ilim:

İnsan için gerçekleşen her ilmin ya Hak ya da Haktan başkası ile ilgili olduğu bilinmelidir. Eğer ilim Hak ile ilgili olursa, bu, ya âlemin Hak ile irtibâtı açısından O'nu bilmektir ya da Hakkın âlem ile irtibâtı açısından O'nu bilmektir; söz konusu irtibat, ilâhın melûh ile melûhun ilâh ile irtibâtıdır.

Ehlullaha göre bu ilim, mümkünlerin a'yânında zuhûr eden "tecellîyi bilmek" diye isimlendirilir.

Ya da bu ilim, âlemin Hakka ve Hakkın da âleme taalluk edişinden sarf-ı nazar edilerek, mutlaklığı cihetinden Hakkı bilmektir; bu ise, bâtınî hüviyetin, başka bir ifâdeyle Hakkın zâtının ilmidir.

İlim, daha önce de belirttiğimiz üzere ez-Zâhir ismi cihetinden Hakka taalluk edebilir; bu durumda ilim, bu ilme sahip ve bunu talep eden kimsenin şöyle hareket etmesini gerektirir: Bu insanın eşyayı mülahazası ve her varlık ile ilişkisi, ilme ya da itikada ya da açık keşfe dayanan bu müşâhedenin gerçekleşmesinden önceki ilişki ve mülahazasından farklı olmalıdır; bu durum, söz konusu kişinin belirtilen hususları bilip, idrâk ettiğinde mümkün olabilir. Çünkü söz konusu ilim ya da itikat veya keşif, o kişiye özel bir fayda ve hüküm açısından da bir fazlalık kazandırır; bunun diğer nedenlerini ise, bu konunun ilâvesinde belirteceğiz.

Buna göre, eşya ile muamele ve onları müşâhedeye eşlik eden ve yenilenen şey, bu ilme mahsûs ameldir, çünkü amel, bazen bâtın, bazen zâhir, bazen de ikisi ile beraberce olabilir.

Zâhir, bâtına tabidir, çünkü ameller, niyetlere göredir ve niyet de, gerçekte huzûr ve düşünce hükümlerinden birisidir; bunlar ise, ilme tabidir, çünkü huzûr, malûmun ortaya çıkma talebinden ibârettir.

Bu konunun sırrı üzerinde daha sonra duracağız. İlmin bezendiği hüküm ve vasıflar, kendisine tabi ya da onun feri olan şeylere sirâyet ederler.

***

Sonra konumuza dönüp, deriz ki:

Gerçekleşen ilmin konusu, bâtını ve önceki yoruma göre hüviyeti açısından Allah ise, bu ilmin sahibi şu iki durumda olabilir: Bu kişi, ya ez-Zâhir isminin mertebesini, basiret sahiplerinin mezhebine göre, zikredildiği tarzda bilmektedir. Başka bir ifâdeyle bu kişi, Hakkı âlemin hakîkatlerine tecellîsi açısından bilir, bunun ardından ise ona idrâk ettiği zâhir tecellîlerin ardından başka bir şey keşf olunur; söz konusu tecellîlerin ve müşâhede ettiği sûretlerin hükümleri, o şeye racidir. Ya da bu kişi, bu esası bilmez.

Eğer kişi, bu mârifetin mensuplarından ise, keşif, tecellî ve yakîn halinde müşâhede ettiği varlıkların sûretlerinden her birisinin Allah'ın mazhâr ve tecellîgâhı olduğunu bilmelidir. Bunun yanı sıra, bu halde "huzûr" sahibi olması ya da zuhûr eden her şeyin kendisine istinat ettiği gaybî-ilâhî hakîkati aklında tutması gerekir; bununla beraber, yenilenen bu sınırlanma hükmünün de ona eşlik etmesi gerekir.

Bu huzûr ve belirtilen diğer şeyler, söz konusu ilmin gereği olan bir ameldir.

***

Sonra şöyle deriz:

İnsan, zikredildiği tarzda bu mârifetin ehli olmayıp, Hakkın bâtınına dair ilmi nazarî kuvvetinin verisine göre ise, elde ettiği bu ilim, daha önce de belirttiğimiz gibi, iki durumda olabilir: Bu ilim, Hakkın katında selbî veya îcâbî bir hüküm ifâde edebilir. Bunlardan hangisi olursa olsun, ilim sahibinin bazı ya da bütün vakitlerinde Hakka teveccüh etmesi ya da ibâdet etmesi, O'nunla hâzır olması ve O'nu düşünmesi gerekir.

Bunlardan hangisi gerçekleşirse gerçekleşsin, bu hal sahibinin Hakka teveccühü ve ibâdetinin bu ilim ile ortaya çıkmasından önceki teveccüh ve ibâdetinden farklı olması gerekir. Binaenaleyh bu kişinin Hak ile huzûru ve O'nu düşünmesi de öncekilerden farklı olmalıdır. Çünkü bu ilim, Hakka dair daha önce kişinin bilmediği bir bilgiyi kendisine vermiştir, bu bilgi de, ya var olduğuna inandığı bir şeyi nefyetmiş veya sâbit olmadığına inandığı bir şeyi var kılmıştır.

Böylece kişinin Hakka teveccühü, kulluğu ve O'nun ile huzûru, iki kayıt ile sınırlıdır: bunlar, selb ve îcâbdır; aksi halde bu ilmin gerçekleşmesi veya gerçekleşmemesi hüküm açısından eşit olurdu ki, bu da, imkânsızdır.

Buna göre ilimden sonraki teveccüh ve ibâdet gibi şeyler, yeni bir şeydir ki, daha önce bulunmayan bir hüküm kendisine eşlik etmiştir; bu hüküm

ise, bu ilmin lâzımı olan ameldir.

***

İnsanın Allah'a dair ilimden öğrendiği bütün meselelerde de durum böyledir. Çünkü elde edilen her ilim, bu iki kayıt, yani selb veya îcâp hükmünden birisine sahiptir; ilmin sahibi, ez-Zâhir isminin mertebesini belirtilen iki yorum ile, yani "nazar" ehlinin ve âriflerin tefsiri ile idrâk edip, ondaki ve kendisine nispetle olan hükmünü bilip bilmemesi durumu değiştirmez. Çünkü, yenilenen hüküm, kuşkusuz bulunmalı ve eşlik etmelidir. Bu hüküm için hariçte bir sûret zuhûr edebileceği gibi, bilenin zâtının dışında olmayan bir sûrete de taalluk edebilir ya da belirtilen taalluk ve taayyün ortadan kalkabilir.

Bu böyle bilinmelidir.

***

Eğer elde edilen ilim, Haktan başka bir şeye taalluk etmekte ise, bu da iki durumda olabilir: Bu ilim, ya kendisini elde edene taalluk etmez ya da ona taalluk eder ve onu aşmaz ya da taalluk ettiği halde onu aşar.

Bunlardan hangisi olursa olsun, kuşkusuz ki, ilmi elde edişinde ya da düşünce ve değerlendirmeyle ona bakışında insana yeni bir hüküm eşlik eder; bu da, ya selbî veya îcâbî bir hükümdür.

Çünkü bu ilim, ya daha önce sâbit olduğu bilinmeyen bir şeyi sâbit kılmıştır ya da o ana kadar sâbit olduğu zannedilen bir şeyi ortadan kaldırmış ya da sâbitliğini daha fazla açıklamıştır.

Buna şöyle bir örnek verebiliriz: Her hangi bir şey, bir delil ile sâbit iken, bu ilim sayesinde o şeyin varlığı hakkında başka bir delil ortaya çıkmıştır. Binaenaleyh yeni bir delil vasıtasıyla o şeye itimat etmek, tek delil ile o şeyin sâbit olmasından daha güçlüdür.

Bütün bu zikredilenler, geçişken hükümlüdür; insanın teveccühü, inancı, huzûru, aklında canlandırması ve görünür ve görünmez ilişkisi bu hüküm ile boyanır.

Burada amel ile, sadece belirttiğimiz şeyi kastediyoruz; o, apaçık bir şeydir ve insaflı basiret sahipleri hakkında hiçbir kuşkuya kapılmazlar.

***

Bu bölümde zikredilmesi vaat edilen bazı şeyleri açıkladıktan sonra, gayesi amel olan ve kendisi ameli gerektirse de böyle olmayan ilmin sırrını açıklayacağız. Fakat önce, gayenin mâhiyetine dikkat çekeceğiz.

Şöyle deriz:

Her şeyin gayesi, talebi cihetinden, kendi nihâyetidir; her şeyin kemâli de, o nihayete ulaşmaya bağlıdır. Bu son, o şey için tam olarak talep edilen ve bilinen bir şey olabileceği gibi, başka bir iş için talep edilen ve bilinen bir şey de olabilir; bu ikinci durumda talep edilen şey, talep edilme vb. konularda esas talep edilene tabi ve ona mahkumdur. Bazen de talep edilen şey, herhangi bir gayeye ulaşmak için bir "şart", "sebep" ve "araç" olabilir.

Gayeler, kemâllerin işâretleridir. Her gaye, bu gayeye ait kemâle işâret eder ve onu gösterir; bu da, bu gayenin nihayeti olduğu herhangi bir başlangıcın nispet edildiği özel mertebeye göredir. Yoksa, her gaye başka bir gayenin bidâyetidir. Çünkü, başlangıçlar ve gayeler, nispî şeylerdir; burada maksat, mertebelere riâyet etmek ve onların takdirî ve nispî hükümlerini dikkate almaktır.

***

Bu esas sâbit olunca deriz ki:

Bütün ilimlerin bu itibar ile bir takım gayeleri vardır: Buna göre bazı ilimlerin gayesi ameldir, çünkü onun kemâli amele bağlıdır; bazılarının kemâli, konusunu bilmeye ve hüküm ve nispetlerinin sadece ilim düzeyinde gerçekleşmesine bağlıdır. Fakat bu kısımdaki ilim, hükmü şâmil ve tesiri yaygın olduğu için, ameli gerekli kılar. Dolayısıyla böyle bir ilme amelin ilâve edilmesi, sadece hükmünün şâmil olması nedeniyledir, yoksa burada ameli gerektiren başka bir âmil yoktur. Bu şâmil hüküm ve sirâyet edici tesir, kemâl nispeti değil, zâta ait ekmellik nispetidir. [65]

Bu esası, bazı alt bölümlerinin diliyle açıklayacağız.

***

Şöyle deriz:

İlmin, bir konusu olmalıdır. İlmin konuları, daha önce zikredilen kısımlarla sınırlıdır. Buna göre ilim, ya bizim kendisinde gerçek bir eserimizin bulunmadığı bir şeyi bilmek olabilir veya bunun aksini bilmek olabilir. Birinci tür ilmin gayesi, amel değildir. Buna örnek olarak, Allah'ı, Onun birliğini, âlemin imkânını, cinsini, türünü, küllîliğini, cüzîliğini vb.

şeyleri bilmeyi verebiliriz. Bu, daha önce ifâde ettiğimiz gibi, “gayesi amel olmasa da, amel gerektirir” dediğimiz kısımdır.

Gayesi amel olan ise, ikinci kısımdır; bu kısım, bizâtihî maksat değildir. Buna örnek olarak, işlenmesi gereken vecibeler ile kaçınılması gereken yasaklar yerine gelsin diye, ilâhî hükümleri, şer’î amelleri, farklı sûret ve tarzlarına göre ahlakları bilmeyi verebiliriz. Bu kısım, daha şerefli bir şeye vesile oldukları için amaçlanırlar. Birinci kısım ise, böyle değildir, çünkü birinci kısımdaki ilim, daha şereflidir. Dolayısıyla birinci kısım, bizâtihi ve konusundan dolayı talep edilir.

Bu kısmın konusu, Hak ve O’nun zâtî isimleri ve yüce sıfatlarıdır. Binaenaleyh Hakkın şerefi, o ilimde bulunur, ikinci kısım ise, böyle değildir.

***

İlmin konularını yaptığımdan başka bir metot ile şöylece taksim edebiliriz ki, mutlak anlamda ilmin konusu, bütün durumlarda bu sınıflamanın dışına çıkmaz. Şöyle ki:

İlmin konusu, ya maddede gerçekleşmesi vâcip bir şeydir veya onun hakkında böyle bir hüküm imkânsızdır; ya da bazen maddede meydana gelir, bazen maddeden soyutlanır. Maddede gerçekleşmesi vâcip olan, ya genel anlamda herhangi bir maddede gerçekleşir; ya da belirli bir maddede gerçekleşmesi zorunludur.

Mutlak anlamda “madde” diye isimlendirilen şeye mahsûs ilim, ölçüler ile ilgili ilimdir; bu ilim, tanım bilginlerine göre, “riyâzî ilim” diye isimlendirilir.

Maddenin belirlenmesinin şart olduğu konularla ilgili ilim ise, “tabîi ilim” diye bilinir. Akıl açısından maddede gerçekleşmesi imkânsız şeylere dair ise, bir itibar ile, “ilm-i ilâhî”nin konusudur; bazen maddede, bazen de ondan soyut olarak idrâk edilen şeyler ise, ilâhî isimlerin ve küllî hakîkatlerin ilminin konusudur. Bu küllî hakikatlere örnek olarak, hayat, ilim, birlik, çokluk, basitlik, terkibi vb. verebiliriz. Çünkü bunlar, kendiliklerinde, bir takım mânâlar ve hakîkatlerdir; bunların bir özelliği, bazen mücerretlerde, bir diğer vakit ise cismânîlik ile nitelenen maddelerde bulunmalarıdır.

Bunu şöyle bir örnekle açıklayabiliriz: Birlik, bazen soyut olarak hakîkatlerde bulunur, bazen de cisimlerin zâtlarında bulunabilir. Böylece

mâhiyeti açısından birliğin cismânî maddelerden müstağni olduğu öğrenilir; aksi halde maddesiz, varlığı ve bir şeye ilişmesi imkânsız olurdu.

Binaenaleyh, madde olmaksızın birlik bulunabildiğine göre, birliğin maddeden müstağni olduğu anlaşılmıştır.

Bunu öğren, bu önemli bir açıklamadır ve pek çok faydaları kapsayan ince bir taksimdir.

Allah, hâdidir.

Bölüm: Ek

Bazı nihâyetlerin sırları ve buna bağlı bir

takım konuları içermektedir.

Bunun yanı sıra, asıldan ortaya çıkan tafsîlî meseleleri içermektedir ki, bu asıl, insân-ı kâmil ile zuhûr eder:

Bilinmelidir ki:

İnsan, sonuçta, başlangıçta tam olarak mazhârı olduğu esmaî ve kevnî hakîkatlerin neticesini devşirebilir. Bu durumda insanın işi ve hali, büyük ve aslî cem'iyet ile hükmü tashih edilen cem'iyyetine (: insanın kevnî ve esmâî hakikatleri içermesi) göre değişir; bu büyük aslî cem'iyet, "hakîkatü'l-hakaik" diye isimlendirilir ve kâmil insanların halleri, bunun sırları ve tafsilî hükümlerinin sûretlerinden ibârettir. İnsân-ı kâmil, bu hakîkatin mazhârıdır ve o hakîkat ile zuhûr eder.

"İnsan" olması cihetinden her insanın kendisine ait bil-kuvve ve bil-fiil cem'iyeti vardır. Bir şahsın cem'iyet hükmü umûmî; fiil, infial, tafsîl ve icmâl olarak bütün eşyayı tam olarak kapsar ise, o "insân-ı kâmil" diye isimlendirilen kimsedir. Daha sonra, bunların esaslarına işâret edeceğiz.

Bu dereceden aşağıda olanın mertebesi ise, kemâlin altında bulunur; fakat iş, kemâle yakınlık ve uzaklık oranına göre değişir. Bütün bunlardaki hüküm, isim ve hakîkatlerden hükmü baskın olarak zuhûr eden şeye göredir.

İnsân-ı kâmil'in dışındakilerde de, durum böyledir. Çünkü bu sırrın hükmü, geçişken ve kapsayıcıdır. Merci ve miyâr ise, insân-ı kâmil'in hakîkati ve mertebesidir ki, daha önce buna işâret edilmişti.

İnsân-ı kâmilin isimlerden nasibi, "Allah" ismidir. Onun dışındaki cem'iyetlerin ise, kendilerine münasip isimleri vardır. Çünkü insanın dışındaki varlıklardan her bir fert, öncelikle Haktan sudûr eder ve sonradan Allah'ın isimlerinden herhangi bir isim ile O'na istinat eder ve dayanır; bu isim, kendisine mahsûstur ve Allah'ın hükmü kendisine hakim bu isim açısından onda taayyün eder.

İsimler arasında ihata, taalluk ve hüküm açısından bir farklılık olduğu için, onların mazhârları olan eserlerinin sûretleri de farklı farklı zuhûr

etmiştir.

Bunu öğren ve anla! Bu, sırlarını çözen ve detaylarını bilen için, son derece değerli bir açıklamadır.

Allah, hakkı söyler, dilediğini sırât-ı müstakim’e ulaştırır.

Bölüm: Kelâm, Hükümleri, Ekleri ve Bunun ile İlgili Meseleler

Bilinmelidir ki:

Mutlaklığı ve asâleti cihetinden kelâm, kendi kendisiyle ya da başkası ile konuşanın ilminin sûretidir; bilinen şeyler ise, kelâmın harfleri ve kelimeleridir ve her birisinin mânevî bir mertebesi vardır.

Onlardan, yani malûmlardan ilmî varlıktan aynî varlığa çıkan her hangi bir şey, ister mertebe isterse de mertebe sahibi olsun, sadece taşıyıcı bir madde ve maddenin kendisi ile tahakkuk ettiği sûrette zuhûr eder. Burada “madde” ile kelâmın sûretinin kendisi ile zuhûr ederek, hariçte somutlaştığı şeyi kastediyorum; ortaya çıkan söz konusu şey, cismânî madde dâiresini taşabileceği gibi, taşmayabilir de. “Sûret” ile de, her hangi bir malûm hakîkatin zuhûrunun kendisiyle kemâle erdiği şeyi kast ediyorum. Şöyle ki, bütün idrâkler onu birleştirir ve onu idrâk edebilir.

Malûmlar, sadece kendilerini bilenin nefsinde şekillenmeleri açısından ele alındıklarında, “bâtın harfler” olurlar; fakat bunlardan her birisi, tekil olarak düşünülmelidir.

Eğer her bir hakîkati, kendisine tabi sıfat ve lâzımları ile birlikte dikkate alınırsa, bu bilinen hakîkat, bu itibar ile “bâtın kelime” olur. Eğer bu bilinen hakîkatin zuhûru, haricî varlıkta terkipsiz taayyün ederse, hatta bunları, varlık sûretlerini gaybî-ilmî ve ezelî taayyüne göre belirleyen mahreçlerde kelâm sahibinin nefsi ile zuhûru açısından ele alınır ise, bunlar “zâhir harfler” olur. Bunların arasında telif ve terkip meydana geldiğinde, bunlar, “kelime ve kelimeler” diye isimlendirilir. Telif ve terkip, lâzımların melzumlarına; tabi sıfatların metbu hakîkatlere bitişmelerinin zuhûrundan ibârettir ve o şeyi tam anlaşılır kılmak ve konuşanın derunundaki şeyi işitene ulaştırmayı temin için yapılır.

***

Bu sâbit olduğunda şöyle deriz:

Kelâm, mertebeleri ve sûretleri farklı olsa bile, iki asla racidir: ilâhî ve kevnî kelâm. Her birisine göre de kelâm, mutlaklığı açısından bilinemez.

Bu bilinemeyen kelâm, konuşanın bâtınından öncelikle taakkul edilen harfler ile taayyün eder; bunun ardından ise, tahayyül edilen harfler ile,

sonra da şehâdet âleminde zuhûr eden hissî harfler ile taayyün eder.

Harflerin "harf" oluşları da, gayeleri ile zuhûr eder. Harflerin gayeleri, hadleridir; hadler, mahreçlerdeki boğumlardır.

İşâret edilen maddeden ibâret olan nefes de, aynı şekilde, mutlaklığa sahiptir. Nefesin insanın konuşmasındaki genel sûreti, sestir; mertebelerin hükümlerinin gerektirdiği ilmî-bâtın ayrımı ortaya çıkartan zâhir ayraç ise, dildir.

Mahreçler, hakîkatte makûl mertebelerdir. Onların insan bedenindeki mazhârları, harflerin a'yânlarının kalbin bâtınından iki dudağa çıktığı göğüs, boğaz, hançere, dişler, dudaklar vs. gibi mahallerdir. Söz konusu mahreç mertebelerinden her birisinin bir mertebesi vardır:

Nutuk kuvveti, irâde ile kalbin bâtınından nefes ve onun sûreti olan ses vasıtasıyla ortaya çıkarak, daha önce işâret ettiğimiz mahreçlere uğrar ve lisan ve onların her birisindeki boğumlar ile taayyün eder; buna, konuşanın içindeki bazı şeyleri muhataba ulaştırmayı temin etmek için bazı harfleri tekil ve birleşik olarak ortaya çıkartmaya dair "irâde" hükmü de eşlik eder. Çünkü muhatap, bu şekilde bir kelâmı bilmeden ya da onun yerini alan şekiller, hareket ve işâretler olmaksızın konuşanın içindekini anlayamaz.

Buna göre konuşan, ses çıkartacak şekilde, teneffüs eder: Kuşkusuz ki dil de, ilmî tasavvura tabi zihnî düşüncenin gereğine göre, ayırım ve temyiz için hazırdır. Her hangi bir mahreçte nefes alış-verişleri sona erdiğinde -ki, bitiş mahreçtedir- sonunda nefesin ses ile amaçlı ve ayırt edici belirlenmesi ortaya çıkar.

Bu belirlenen nefes, "harf" diye isimlendirilir ve bu belirlenme de, söz konusu ilmî belirlenmenin mazhârıdır.

Her harfin haddi, yerleşik olduğu mekân ile bilinir; yerleşik olduğu yer de, zuhûrunun tamamlandığı ve talep edilen varlığının taayyün ettiği yerdir. Buna göre zuhûrun gerçekleştiği mahreç ile harf, diğer mahreçlerden müstağni kalır; nefes de, onda, yani mahreçte taayyün etmesi cihetinden istikrara kavuşur. Böylece o, taayyün ve zuhûr eder ve "vücûdî harf" diye isimlendirilir.

Buna göre telaffuz, taayyün ve yenilenmesi esnasında yerini bulması açısından, harfler ile gerçekleşir; bunun için de "harf" diye isimlendirilmiştir.

***

Bu öğrenilince, şu da bilinmelidir ki:

Mânevî kelâm, birbirleriyle olan hükümlerinin gereğine göre, isim ve hakîkatler ve de isim ve kevnî hakîkatler arasında gerçekleşen bir karşılaşma ve içtimadır. Bu, hakîkatlerin isimlerden olmadığını düşünen kimseye göredir.

Bu şekildeki kelâmın sûreti ve neticesi, içtimaın, karşılaşmanın ve kelâmı gerektiren durumun gerçekleştiği mertebeye göre zuhûr ve taayyün eder.

Buna göre kelâm, mertebeye izâfe edilir; bütün bunlardaki hüküm ise, isim ve sıfat cihetindendir. Netice ise, ilk çıkan ve zuhûru baskın olana aittir.

Yazılmış Kitap; bu ilk-yüce ve gaybî kelâmın kaynağından düzenlenmiş ve tabi kelimeler, rûhlardan ve Hakkın aralarındaki farklılığa göre onlara hitabından anlaşılan şeyden ibârettir; söz konusu bu farklılığı, mertebeler, vasıtalar, cem-halinin hükmü ve zikredilen diğer şeyler gerektirmiştir.

Bunu, rûhânî kelâm takip eder. Rûhânî kelâm, salt kuvvet olmaları açısından değil, rûhlar ile kaim olmaları açısından rûhânî kuvvetlerin karşılaşmasıdır. Çünkü rûhlar, salt kuvvet olmaları açısından, makûl-mücerret mânâlardır.

Söz konusu bu karşılaşma, bir mülakâttır ve bu, “cem ve vücûd” mertebesinin feri olan cüzî bir mertebede konuşan ruhun veya aralarında konuşma ruhların makâmına göre gerçekleşir. Bazılarının diğerlerini anlaması ise, ayrılık ve gizliliği gerektiren çokluğu ortadan kaldıran ve ortaklıklarını gerektiren münâsebete göre, içlerindeki şeyleri görmek ile gerçekleşir. Çünkü konuşmayı gerekli kılan şey, muhataplar arasındaki zıtlıktır; bu zıtlık, muhataplardan her birisinin, diğerinin içerdiği şeyi görmesine engel olur. Böylece, konuşanın nefsinde bulunup da muhatabın anlayamadığı şeyleri ona ulaştırmak için birtakım araçlar kullanmak gerekir. Bu araçlar ile anlama ve ifâde gerçekleşir; muhataplar arasındaki müştereklik ve birleşmeyi doğuran hüküm güçlenir; çokluk, zıtlık ve farklılığı doğuran şeyin hükmünün gerekli kıldığı perdeyi ortadan kaldırır.

Anlatmada kullanılan araçlar, konuşan ve dinleyenin arasındaki uzaklık ve yakınlığa göre artar ya da eksilir. Bu da, ifâde edildiği gibi münâsebet ve zıtlığın gücüne bağlıdır.

***

Şu da bilinmelidir ki:

Harfler ve zihnî kelimeler, ilmî harflerin; nutka ait-lafzî kelimeler de zihnî harflerin mazhârları olduğu gibi, harfler ve yazılı kelimeler ya da onların yerini tutan şeyler de, bir açıdan, nutka ait hissî lafızların mazhârlarıdır.

İmkân mertebesi ve içermiş olduğu mümkünler, mutlak zât mertebesine nispetle, izafî gayb mertebesidir. O, yani imkân mertebesi, zulmet sahibidir.

Mümkünler, zât gaybının sûretinden ibâret olan Genel Varlık/el-Vücûdu'l-âmm nûrunda taayyün ederler. Zât Gaybı, bilinemez, isimlendirilemez, kuşatılacak şekilde müşâhede edilemez ve nitelenemez.

Mümkünlerin hükümleri, birbirleri ile bitişiktir ve Hak ile ve "nûr" ve "varlık" olması itibariyle Hakta zuhûr ederler. Hak, daha önce de açıkladığımız gibi, sınırlanmaz ve temeyyüz etmez.

Ayrıca, varlıkların sûretleri tafsılî açıdan Hakkın ilminin nispetlerinin mazhârları ve Nefes-i Rahmânî'ye ait kelimelerinin sûretleridir; varlıkların mücmel sûretleri ise, Hakkın ilminin mertebesinin sûreti ve nefsinin hakîkatinin mazhârıdır.

İşte bütün bunlar öğrenildiğinde, varlıkta gerçekleşen misâlin, zikredilen ilâhî asla mutabık ve münasip olduğu da bilinmiş olur.

Buna göre okka ile mürekkep, Hakkın "varlık" ve "ilim" itibariyle kendilerini ihata etmesi açısından imkân mertebesi ve içermiş olduğu mümkünlerin bir benzeridir. Mümkünlerin hakîkatleri de, okkada ve konuşanın ilminde ve zihnindeki gizli harfler gibidir. Nitekim bu meseleye, çok ve çokluğun, bir ve birliğe dahil olması bahsinde işâret edilmişti.

Hz. Peygamber'in "Allah var idi, onun ile beraber başka bir şey yok idi" hâdisinde de buna bir işâret vardır; ayrıca peygamber ve kâmil velilerin ifâdelerinde de buna işâret vardır.

Sayfa ve ondaki yazı, nefes ve ses, Genel Varlık nûrunun zikredilen Nefes-i Rahmânî ile yayılmasının benzeridir; var olan, başka bir ifâdeyle varlığa giren malûmların sûretleri, bu Nefes-i Rahmânî'de taayyün etmiştir.

Yazmak ve söylemek, yaratmak ve izhâr etmenin benzeridir; yaratma ise, ya taayyünleri "Kün/Ol" ile zuhûr eden Nefes-i Rahmânî vasıtasıyla ya da Kalem-i a'lâ vasıtasıyla gerçekleşir. Yazının ve söylemenin yaratmanın ve izharın benzeri olması, Hakkın yazan, gerektiren, yaratan, tasvir eden, işini tedbir eden; isim ve sıfatlarına göre taayyün eden zâtının âyetlerini açıklayan olması cihetinden sâbit olan benzerliktir.

Bununla beraber, nefsin bâtınının hükmü bu kısımda da bulunur ve mertebeleri ihata etmesi ve eserinin yaygınlığı nedeniyle sirâyet eder.

İnsanın irâdesi, ilk-ilâhî irâdenin benzeridir.

Yazmayı ya da ifâde etmeyi amaçladığı şeyi düşünmesi ise, ilâhî irâdenin tahsis ve ilim mertebesinden "ayn" mertebesine izhâr etmek istediği şeyi çıkartmasının benzeridir.

***

Düşünce sahibi ya da yazan alim, yazmak ya da ifâde etmek istediği şeyde iki kaynaktan yararlanır: Birincisi öncesel-fıtrî ilimdir, ikincisi ise duyulardan elde ettiği ilimdir. Burada da durum, iki esasa racidir.

Buna göre fıtrî ilmin benzeri ve kaynağı, Hakkın zâtını bilmesi ve kendi zâtının bilgisinden de her şeyi bilmesidir. Histen elde edilen ilmin aslı ve benzeri ise, Hakkın ilminin ezelde mümkünlere taalluk etmesidir. Bu da, Hakkın eşyayı nefsinde müşâhede etmesi ve bilindikleri tarzda ve Hakkın Zât gaybında oldukları hale göre izhâr edilmelerinden kazanılmıştır.

***

Bu, kapsamlı bir asıldır, zevk ve müşâhede olarak bu aslı bilen ya da aklında tutan, feyiz veren varlık ve yaratmayı öğrenir. Bu kişi, ilmin malûma tabiliğinin sûretini; mahreçlerin benzerleri oldukları mertebelerin sırrını; sıfat ve fiillerinde beşerîliğin ilâhî mertebeye benzerliğini bilir.

Ayrıca, ilâhî ve zâtî ilim; insana ait öncesel ilim ile yaratmadan önce ve sonra bilinenlerden ve onlar ile ortaya çıkan ilim ve duyudan elde edilen ilmi birleştiren sır da buradan bilinir.

Bu kişi, sesin, lisanın, nefesin vb. gibi Allah'tan başka kimsenin tafsilini bilmediği şeylerin mertebesini öğrenir. Diğer rabbanî konuşmalar ise, onun ile olan varlıkları açısından muhatapların Hakkın katındaki hallerinin lisanları; Hakkın hallerinin onlardaki ve onlar ile olan lisanları; ve bunlar arasındaki nispet ve izâfetlerin lisanlarıdır.

İnsanların birbirleri ile ve Hak ile konuşmaları, birbirleri için gizli kalan bir takım hallerin ve Hakkın onlarda taayyün eden hükmü ve zâtî tecellîsinin tercümesidir. Bu zâtî tecellî, aslına dönmek ve zâtının içermiş olduğu bütün haller ile ve kendisine ve başkasına geçme özelliğindeki halleri ile zuhûr etmek istemektedir.

Dikkat çektiğim şeyi düşün ve anla ki, Allah'ın izni ile doğru yolu bulasın!

İnsân-ı Kâmil'in Özellikleri:

Bilinmelidir ki:

İlâhî tavırda insanın kemâlini ve insanî tavırda ilâhî kemâli talep eden ve bunu elde etmeye arzu duyan, çabayla veya çabasız bunu gerçekleştirme derecelerinde yükselen basiret sahibi kimsenin, öncelikle şunları bilmesi gerekir:

İnsanın hakîkati nedir?

Nereden var oldu?

Nerede var oldu?

Nasıl var oldu?

Onu kim var etti?

Niçin var oldu?

Var olmadaki gayesi nedir?

Dönüşü kendisinden sudûr ettiği şeye midir, ya da benzerlik sahîh ise benzerine midir?

Küllî irâdenin mutlaklığı açısından mutlak anlamda insan ile amaçlanan şey nedir ve her vakitte ondan istenilen nedir?

Mertebe ve hakîkati açısından zikredilen bazı şeylerde ya da hepsinde ona yardım edilmiş midir?

Ya da zikredilen iki hakîkatin hükmüne göre veya birisi ile o, yardım istemiş midir?

İki taraf birbirinden bağımsız mıdır yoksa, bağımsızlık sadece bazı şeylerde midir ya da bağımsızlık mutlak olarak imkânsız mıdır?

Ulvî ve süflî âlemin cinsleri bilindikten sonra, bunlar kaçla sınırlıdır?

Bunlardan her birisi, diğerine nasıl tesir eder? Bu cinsler, insanda nasıl tesir icra eder?

İnsan bunlarda hal ve mertebesi ile müessir olduğu halde, cinsler kendisinde nasıl müessir olur?

İnsan da, zât, irâdî fiil ve hal ile bu cinslerde bulunduktan sonra onlara nasıl tesir eder?

İnsanın bütün âlemin ulvî ve süflî hakîkatlerinin toplamı olduğu bilindiğinde, iki nüshanın karşılaşması ve kendisinde bulunan cins ve küllî türlerin mertebesi bilinir. Ayrıca, insanın mânâ olarak âlemden hangi şeyde bulunduğu ve sûret olarak hangisinden çıktığı ve bunun aksi bilinir.

Bunun gibi belirtmekten sarf-ı nazar ettiğim başka şeyler de bilinir, çünkü ben, sınırlamak istemiyorum. Amaç, insanın kemâl mertebesinin içermiş olduğu bazı sırlara dikkat çekmektir; bu sırlar, bir kap gibi olan insanın gaybına emânet edilmiştir ve Allah'ın dilediği kâmil kulları ile peş peşe gerçekleşirler.

***

Bunun ardından şöyle deriz:

İnsan, belirtilen şeylerden öğrenebileceklerini öğrendiğinde ve takdir edilen şeyleri müşâhede ettiğinde, kendi hakîkatinin kuşatıcı hakîkate benzerlik sûretini bilmiş olur. Bütün bu hakîkatler ve sûretleri, kuşatıcı hakîkatte, onunla ve ondan zuhûr etmiştir. Ayrıca, bütün bunların arasındaki küllî-aslî irtibâtın sûreti de bilinir. Mertebelerin, sûret ve mânâ, başka bir ifâde ile varlık ve mertebe, ruh ve cisim olarak âlemdeki öncelikleri bilinir.

Ayrıca, insanda ve âlemde ilk yaratılan mertebe bilinir; sonuncu mertebe de bilinir. Bunun ardından iki nüshanın karşılaşması bilinir ki, bu ilki gibi değildir; bunun zevki de, ilkinin zevki gibi değildir.

İnsan, âlemin hakîkatlerinin tesir mahalli olduğunu müşâhede ettiğinde veya bildiğinde, bu eserler arasındaki farkı ve kendisine gelen şeylerin -eğer özel bir mertebeden ve "cem ve vücûd" mertebesinden câmilik özelliğiyle gelmiş ise- hangi mertebe ve hazretten geldiğini öğrenir.

Bununla beraber söz konusu cem'iyetin hükmü, bütün mertebelerde, mevtınlerde, hazretlerde ve hakîkatlerde sürekli yaygın ve kapsamlıdır. Burada cemiyetin dışındaki ile kast edilen, baskınlığının belirli bir mertebe ve belirli bir makâma mensup olduğu varitlerdir.

Bunun yanı sıra insan, bir mertebeden ve kuşatıcı mertebeden kendisine varit olan ve gelen şeyi kabulündeki farklılığı ve bunların sebebini bilmeli; sebebi küllî istidât olan farklılık ile sebebi cüzî istidâtlar olan farklılığı ayırt etmelidir. Cüzî istidâtlar, küllî istidâdın hükümleri ve varlık halleri ile bezenen nispetlerinin tafsilleridir.

İnsan, her iki istidâdın, her türlü eserin ve varitlerin isnat ve izâfe edildiği şeylerdeki hükmünü; bunlarda meydana gelen farklılığı bilmelidir. İnsan, hal, zaman, mertebe ve makâm açısından tesir ile nitelenen bütün hakîkatlerin eserlerinin farklılığını bilmelidir; bunlardan zayıf olanın, kuvvet ve saltanatı halinde, güçlünün kuvvet ve saltanatı altına girdiğini bilmelidir.

İnsan çabuk veya yavaş yok olan saltanatı ve bunların müddetlerini de bilmelidir; hangi açıdan başkalaşma ve yenilenmenin bunlara nispet edildiğini, hangi açıdan ise süreklilik ile nitelendiklerini bilmelidir. Aynı zamanda, kendi vaktinin, belirtilen iki saltanat mensuplarının zamanlarına nispetini bilmelidir.

Perde halinin, bilme ve müşâhede halinden üstün olduğu vakit ve hali bilmelidir. Kemâle ehil olan hakkında perdenin hırsı ve arzuyu ne zaman arttırdığını ve ne zaman artırmadığını bilmelidir.

Ayrıca bunlar gibi makâm ve asıllarının zikri uzun sürecek sırları bilmelidir; detaylarıyla anlatılsa nasıl olurdu, hesap et!

***

İnsan sahîh bir zevk ve açık bir keşif ile bunu bilip, istidâdının gerektirdiği ehil olduğu ve elde edebileceği kemâl ile küllî ya da zamanlı –çünkü bundan başkasının gerçekleşmesi mümkün değildir- ve tafsîlî olarak tahakkuk edebilir ve bunun neticesinde bütün hallerinde veya pek çoğunda kendisine bir “huzûr” galip gelir; bu, huzur meselesinde belirtildiği tarzda sırrı zikredildiği tarzdadır ve özellikle hallerinin ilklerinde ve sonlarında kendisine hakim olur. Böylece insan, ilk hatıralarını kontrol eder hale gelir. Bunlardan her birisinin, sonda bir evveli ve evvelde bir sonu vardır. İnsan, onların hükümlerini bilir ve sahîh bir ölçü ile gerekleri ile amel eder. Böylece her hak sahibine, hakkını verir; el-Adl, el-Muktedir ve el-Muksit isimlerinden kaynaklanan adaletini ilâhî mîzân ile icra eder. Böylece o, “kâmil insan” ve kendisini gören kişi olur.

Şayet bu kişinin mârifeti tafsîlî olarak artıp, bütün ilâhî isim ve sıfatları kapsayacak hale gelir, fiil ve infial olarak hiçbir neş’et ve mertebe kendisinden gizli kalmayacak derecede ya da hiçbir mertebe, hal ve makâm onu sınırlamayacak şekilde bunlar ile tahakkuk ederse, bu durumda (: kemâlin üstündeki) “ekmellik” derecelerine yükselmiş olur.

Eğer iş, dilediği kimseyi kemâle erdirme mertebesine ulaşır; irâdesi de, küllî sûretin ve zâhir varlığın halinin ve onun ile kaim olan mânânın medârı olan ilk aslî irâde ile birleşirse, bu durumda en şerefli ve faziletli efendi, en büyük ve en kâmil imam olur; bu kişinin irâdesi belirtilen küllî irâde ile birleştiğinde, tabiatı cihetinden ya da şeriata göre kötü görse ve mârifetinin makâmı böyle görmeyi gerektirse bile, varlıkta ancak aklının irâde ettiği şey gerçekleşir.

Bu sağlam mertebeye ulaşan kimseler, kendi insanlıkları ve yaratılışları ile tam ve övülecek şekilde yararlanan kimselerdir; başkaları ise, bu kimselere yakınlık ve uzaklıkları ölçüsünde yararlanırlar.

Allah, bizi sûret olarak rızıklandırdığı gibi, mânâ açısından da ilâhî kemâl ve insânî kemâl ile beraberce rızık verdiklerinden eylesin.

Allah bizi ve diğer dostlarımızı, bu övülecek hal ve yüce makâma ulaştırsın!

Amîn!

***

Burada ifâde ettiğimiz konu, Türkmen bölgesinde 630 veya 631 yılında mücmel olarak bana açılmış bir sırdır. O gün, bu sırrın esaslarını ve kapalılıklarını kısmen-mufassal olarak öğrendim; şimdi vaktimin ifâdesine göre onu ifâde edeceğim ve bu sonuç bölümünün gerektirdiği şekilde ona dikkat çekeceğiz.

Tahkik ettiğim ve Allah’ın hamdı ve fazlı ile kısmen muttali olduğum küllî meseleden, bu yazıdaki hakîkat ve gizli sırları ve garip ilimleri bilen kimseler yararlanabilir; belirtilen her şey, bu kilidin açılması, bu kapalı konunun açıklanması için öncül ve ilkeler gibidir.

Şöyle ki: İnsan var-oluşun maksadı olan, gaye illettir; kilidin açılması, insanın elde edilmesidir. İnsanın bu gerçeği, karıştırmadan zâtında tam olarak yansıtması ise, mücmelin açıklanmasıdır.

Allah, cömertlik hazinelerinden ikrâm etmesiyle, başlanılan şeyin tamamlanması kendisinden ümit edilendir. O, zoru kolaylaştıran velidir, her ihsanı ikmal edendir.

Bölüm: İnsân-ı Kâmil İle İlgili Sorular ve Cevaplar

İnsanın hakîkati nedir?

Bilinmelidir ki:

İnsanın ve her varlığın hakîkati, Hakkın ilminin kendi zâtının aynı olması açısından, Hakkın ilminde temeyyüz eden nispetinden ibârettir. Buna göre insan, Hakkın bâtınında ezelî bir taayyün, küllî ve mânevî bir belirlenmedir. Başta mutlak ilim ve kuşatıcı gerçek varlığa mahsûs ihatası ve de insan dâiresinin kemâli açısından olmak üzere, insanın her mertebe ile zât, hal, nispet ve araz itibariyle bir irtibâtı vardır.

Buna göre söz konusu irtibâtın, el-Müdebbir ve Ümmü'l-kitab gibi mertebelerin esasları olan ilk aslî mertebelerde gerçekleşen kısmı, "münâsebetler", "mânevî ve rûhânî uzlaşmalar" ve "zati şe'nler" diye isimlendirilmiş ve nitelenmişlerdir.

Bunlardan "cem ve terkip" hükmünün artması için ez-Zâhir isminin alanında gerçekleşen ve Hakkın "el-Mufassıl" diye isimlendirilmesine neden olan "tafsil" nispetinin baskın olduğu irtibat ise "surî-cismânî-tabîi münâsebetler", "haller", "arazlar", ve "lâzımlar" diye isimlendirilmiştir.

Âlemden gizli kalan şeyler, el-Bâtın ve el-Müdebbir isimlerine dayandığı gibi, "şehâdet âlemi" diye ifâde edilen âlemin sûretleri de belirtilen bu iki isme, yani ez-Zâhir ve el-Mufassıl isimlerine dayanır.

Bu isimler, "cem" mertebesinin perdelerinin esaslarındandır. Her mertebedeki hüküm, nispetlerden ve mertebelerden hükmü ilk zuhûr edene aittir; sonunda ise, hükmü sâbit ve yerleşik olana aittir; sonradan yerleşen de, hangi mertebede olursa olsun hükmü ilk sâbit olandır.

İlk olanlar, başlangıç ve son arasında "tesir" ve "teessür" açısından kendilerine ortak olan şeylere karşı baskınlık özelliği kazanırlar. Bütün mertebelerde ve her hangi kevnî bir nispet ve hakîkat ile ilişkili olan ilâhî isimlerde de, durum böyledir.

Bâtınlık, zuhûr, kemâl ve eksiklik itibarı ile Hakkın âlem ile ve âlemin Hak ile irtibâtının sırrının çoğu, buradan bilinir.

Allah Teala'nın, "O gün mülk kime aittir, Kahhar ve Bir olan Allah'a" (Gafir, 16) âyetinin sırrı da, buradan bilinir.

Nereden var oldu?

İnsan, taayyün ile ilâhî-Mutlak Gayb’ten farklılaşan taraftan var olmuştur. Mutlak Gayb’te hiçbir şeyin taayyünü, Amâ’ mertebesinin dâiresindeki hiçbir hükmün ve ismin istinadı söz konusu değildir. Amâ’ mertebesi, ilâhî iktidarın nüfuz mahalli ve mümkünleri kendinde toplayan alandır. İnsanın söz konusu mertebe ve alanda var olması, hükmü her şeyde zuhûr eden “ahadiyet-i cem’i’l-cem” hükmüyle gerçekleşir; bu hükmün her şeyde zuhûr etmesi ise, mertebede değil, zikredilen zât’a ait hazretteki kadim taayyününe göre gerçekleşir.

Nitekim daha önce bu konuya dikkat çekmiştik ve Allah’ın izni ile bu konuda daha fazla açıklama yapacağız.

Nerede var oldu?

İnsan, Hak açısından “küllî vecih” ile var olmuştur, çünkü o, daha önce de belirttiğimiz gibi, Amâ’ mertebesinin dâiresinde var olmuştur; buna karşın her varlığın kendi özel yönü açısından ise, Amâ’ya nispeti açısından kendisine mahsûs mertebede var olmuştur.

Çünkü Amâ’nın özelliklerinden birisi, bütün kevnî mertebeleri ve ilâhî mertebeyi ihata etmektir. Söz konusu yaratma insan için ez-Zâhir, en-Nur, el-Halık vb. gibi küllî isimler cihetinden gerçekleşir; fakat bu, Hakkın yaratmayı irâde ettiği insan ya da başka herhangi bir şeyin malûmluk sûretlerinin kendisinde taayyün ettiği ilâhî-zâti şe’ne göre gerçekleşir.

Yaratılışın kendisine göre gerçekleştiği bu şe’n, taayyün edişinin hükmü vasıtasıyla var olanın istinat ettiği ilâhî isimdir.

Belirtilen her isim ve diğerleri arasında, benzer oldukları zannedilse bile, çeşitli farklar vardır.

Fefhem!

Nasıl var oldu?

Keyfiyetler, gözükmezler, fakat mertebelerde görünmek isterler; bunlar, her mertebede o mertebeye bakanın bakışı ve müşâhedesi esnasında mertebeye nispetine ve bu mertebeden payına ve mertebenin ondaki hükmüne göre tecellî ederler.

Şayet mertebeye bakan kişi, sadece çeşitlenmeyi görmekteyse, bu kişi, mertebenin nispetlerinin hükümlerinde, vecihlerinde ve sırlarında intikal halindedir. Bu çeşitlilik müşâhedesine nispî çokluk hükümlerinin râci olduğu birliği, başka bir ifâdeyle her türlü çokluğun birliğini idrâki ilâve edip, bu birliği 'bütün hükümlerin kaynağı', mertebe ve makâma mensup 'bütün vecihlerin menşei' diye görürse, bu durumda, kişinin söz gelişi bu mertebeyi veya makâmı hakkıyla idrâk etmiş olduğu söylenebilir.

"Keyfiyet" bahsinde işâret edilen insan varlığının zuhûr/isticla mertebeleri, "cem ve vücûd" mertebesinden Kalem'e; Kalem'den Arş'a; Arş'tan göklere; göklerden unsûrlara; sonra müvelledat-ı selase'ye/üç ürün; oradan meninin meydana gelip, rahme düşmesine uzanır; buna, konunun uzmanlarının bildiği tarzıyla, insanın zâhirde oluşumundaki tertip de ilâve edilir.

Bu konu, daha fazla açıklama ve izahı gerektiren önemli bir sırdır, fakat burada bana bildirilen ve öğretilen şeylerden, Hakkın zikrini nasip ettiklerinin bir kısmını belirttim.

***

Şöyle derim:

İnsan, ilk varlık sûretini kabul etmesinden itibâren, varlıkların sûretlerinde tavırdan tavra girer, bir sûretten başka bir sûrete intikal eder; insan, belirtilen ilk varlık sûretini zaman ve mekânın olmadığı yerde kabul etmiş, bu kabul, nispet ve izâfet ile Hakkın ezelî ilmî mertebesindeki taayyünü ile kendisini ilmi varlıktan harici varlığa çıkartan ayrılma ve mânevî intikal halidir.

Bu intikal ve değişmeler, insanın ilâhî gayb ve imkân mertebesinden ve ilâhî ilim makâmından sülük ve miracıdır; bu sülük ve miracın gayesi ise, insanın ehil kılındığı ve ayn-ı sâbite mertebesinin "küllî istidât" ile gerektirdiği kemâli elde etmektir.

Bütün varlıklar, ilmi-gaybî varlık mertebesinde, kendileri için taayyün etmemişlerdir; hatta Hakkın katında bile mutlak anlamda değil, sadece ilmî mertebede taayyün etmişlerdir.

Buna göre, her şeyin taayyününün başlangıcı, ilâhî irâdenin yaratmak için kendisine teveccüh nispetidir. Bu yaratma, söz konusu ilmi taayyünün kudret ile kendisi için “zâhir sûret” olarak zuhûr etmesidir.

Bu ilmî taayyünün zuhûru ise, Hakkın emrinin istenilen şey açısından ve ona göre ilmî ve irâdî taayyün ile nûrânî ve taalluk ile sâbit, bitişmeyle de gerçekleşmiş olarak boyanmasıdır. Nitekim bu meseleye işâret etmiştik.

***

Sonra şöyle deriz:

Var olması irâde edilen şey, Kalem mertebesinde, sonra Levh mertebesinde zuhûr eder. Bunun ardından her bir mertebeye uğrayıp, onun özelliğini kazanarak ve hükmü ile boyanarak tenezzüle devam eder; bununla beraber, ilk varlık ile kendisi için gerçekleşmiş zâtî-gaybî ve aynî özelliklerini de korur.

Böylece, belirtilen tarzda rahimdeki maddesinin sûreti taayyün edinceye kadar aşağıya doğru inmeye devam eder; ardından meydana gelir ve bütünüyle ayrışır. Böylece insan, yaratılışı kemâle erinceye ve istivası tamamlanıncaya kadar, sürekli hallerde başkalaşmaya devam eder.

Bunun ardından, “fetih”ten önce âriflerin seyirlerinde gerçekleşen ikinci mânevî terkip için (: daha önce kazanılmış özelliklerden) soyutlanmayla yükselişi geri döner. Bu, bütün fetih mensuplarının değil, sadece Ehlullah’ın büyüklerinin miracıdır ve ulvî âleme doğru seyir ettiği için “tahlîl mirâcı” diye isimlendirilir.

İnsan, herhangi bir unsûrî arza veya çeşitli mertebelere ya da feleklere uğradığında, ilk gelişinde onlardan aldığı uygun parçayı kendilerine terk eder. Böylece, “Allah size emanetlerini ehline vermenizi emreder” (Nisa, 58) âyetinin hükmü bilinir. Bu terk, ruhunun bu parçadan, onu idâre arzusundan yüz çevirmesi; zâtî irtibat hükmünün galip olmasıyla kendisi ile o şey arasındaki “münâsebet” hükmünün zayıflamasından ibârettir. Söz konusu zâtî irtibat, kendisine yükselmesi ve onu kabul etmesi açısından, Hak ile arasındaki münâsebettir, çünkü o, “kalp vechi” ile O’na yönelmiştir.

İnsan, belirtilen tarzda ve işâret edilen yol açısından bir mesafe kat etmeksizin, ilâhî zât mertebesine ulaştığında, artık kendisiyle birlikte sadece

özel “ilâhî sır” kalır; bu sır, ilâhî teveccühün kendisine ilk yönelişinde onun adına sâbit olmuş ve meydana gelmiştir.

Bu miracın hükmü sona erip, insanın ulaşması takdir edilmiş gayeye ve zikredildiği tarzda miraç ve sülük ile elde etmeye ehil kılındığı dereceye ulaştığında; Hak da, kendisini veya başkasını veya hem kendisini ve hem de başkasını kemâle erdirmek için şehâdet âlemine dönmesini dilediğinde, fetihten sonra terkiplenerek döner ki bu terkip, tahliline uygundur. Bunun ardından, bilinen ölümle bütün terkibi dağılır; ardından da uhrevî hayat gerçekleşir.

***

Kâmil, kırk ya da kırk birinci yaşının ilk gününde ya da ilk saatinde ya da ilk senesinde yaratılışının kemâline ulaşır. Bazen ise, bundan önce nispî bir kemâle ulaşabilir; şu anlamda ki o, belirtilen tarzdan farklı olarak yaratılışın veya yaratılışların kemâli olan veya başkalarına nispetle kemâl sayılan bir dereceye ulaşmıştır. Kâmilin yaratılışının ve istivasının kemâli ise, kırkın ya da daha önce belirtildiği gibi kırk bir yaşının başındadır.

Kâmilin seyri ise, çeşitli türlerde gerçekleşir: Bunlardan birisi, felek sûretinde olmaksızın, rûhânî seyirdir. Bu seyir, zât gaybı mertebesinden Amâ’ mertebesine, oradan Kalem-i a’lâ mertebesine, sonra Levh’e, sonra -bazı zevk mensuplarına göre- hükmünün cisimlerde zuhûru açısından Tabiat mertebesine ulaşan emre girmesi halidir; böylece gelen bu şey, rûhların mazhârlarının taayyün ettiği misâl âlemi ile bütünleşir. Misâl âlemi, orta âlemdir, mertebesi de, rûhlar âlemi ve mahsûs cisimler âlemidir.

Nitekim küllî varlık mertebeleri zikredilirken buna işâret edilmişti. Bu küllî mertebelerin ilki, mânâlar âlemi, sonra rûhlar, sonra zikredilen misâl âlemi, sonra zâhir his âlemidir. İnsanda ise, zikredilen bu dört mertebe birleşir.

Bu bilinmelidir.

***

Sonra bu gelen şey, Küllî Heyula’ya, sonra da ihata edici Arş’ın taayyün ettiği Küllî Cisim mertebesine ulaşır. İnsan, burada birinci ve ikinci nikahtan doğmuş olur. Nitekim bu bahisler daha önce açıklanmıştı.

Sonra Arş’tan, Kürsî’ye seyr eder ve ilâhî emre katılır. Bu, cüz’ün külle katılmasıdır; ardından bütün semâlara sirâyet eder ve orada bekler.

İnsanın yüce göklere nazil olan emre katılışı, ona eşlik etmesi ve onların mertebeleri ile irtibâtı, varlık ve mertebe önceliğinin derecesine göre değişir; bu öncelik, Hakkın ilminde mertebeler arasından kendisi için taayyün etmiştir ve irâde bu mertebelerden onu almış, yani onu tercih etmiştir, çünkü o, başkasına tercih edilmiştir. Böylece irâde, onu belirler ve kudret vasıtasıyla kendisine münasip ve gereken isim ile irtibâtını izhâr eder.

Bunun ardından unsûrlarda, onlara münasip şekilde sirâyet eder, ardından müvelledat (: cemad, nebat ve hayvan) âlemine girer. İnsan müvelledat âlemine ulaştığında kâmillerden ise, seyri yegane olur. Şöyle ki: Mesela, ilk bitkide zuhûr ettiğinde, bu bitki, yetişmesi tamamlanıp, kendi mertebesinde gelişmesi bitinceye kadar, kâmilin sûretini bozacak arazlardan salimdir; hatta kâmil, genellikle, bitki türlerinin en yetkininde zuhûr eder. Bu bitki, kâmilin rûhânîliğine ve makâmına ya da anne-babasının meskeni olan mahalle uygun varlıktır.

Hak, bu bitkiye dilediği kimseyi gönderir, o kimse de, söz gelişi, bu bitkiyi alır ve ebeveyne ya da onlardan birisine ulaştırır; ya da, anne-babası başlangıçta o bitkiyi alır; kâmilin ve ona dahil olarak gelen emrin mertebesine uygun ve geçiş esnasında uğradığı âlemlerde ed-Dehr isminin hükmünün gereğine göre, bir vakitte bu bitkinin sûreti ile beslenirler.

Sonra bu bitkiler, gıdaya dönüşür, sonra ebeveynin cesetlerine ulaşarak kana, sonra da meniye dönüşürler. Bitkilerin ebeveynin cesetlerine ulaşması, cemat ve nebat mertebesinden, hayvan mertebesine yükseliştir; böylece, sûretinin maddesi sulpten rahme intikal ve taayyün eder.

İnsanın anne rahminde taayyün ve zuhûr etmesi, kendisinden ortaya çıkan ilk “cem” özelliğindeki taayyün ve el-Cami’ isminin hükmünün baskınlık yoluyla kendisindeki ilk zuhûrudur.

İnsanın nebat mertebesinden, hayvan mertebesine süratle intikalinden, maden mertebesinden nebat mertebesine intikal sürati anlaşılır.

Mertebeler, birbirleriyle irtibatlıdırlar ve aralarında sadece “makûl” berzâhlar bulunmaktadır. Kur’ân-ı Kerîm’de bu konuya şöyle dikkat çekilmiştir: “Bir kısmı, yerleşik, bir kısmı bırakılmıştır. ” (En’am, 98).

Rahimdeki istikrarın başlangıcı ve rahmin kabul ettiği şey, “tevdi’” makâmına mahsûstur. Allah Teala bu konuda da şöyle buyurmuştur: “Rahimlerde dilediğimiz şeyi, dilediğimiz vakte kadar yerleştiririz. ” (Hac, 5)

Sonra meni, rahimde gelişir ve Tıp ilminde zikredildiği ve bilindiği tarza göre şehâdet âleminde gözükmek için buradan intikal edip, belirtilen tarzda kemâl derecesine ulaşıncaya kadar terakki eder.

Eğer mertebeler kendisini engellerse, bu insan nebat âlemine girdiğinde bir takım âfetlere marûz kalır ve söz konusu bitki tamamlanmadan ve yenilmeden fesada uğrar; böylece insan, bitkiden ayrılır. Sonra yakın veya uzak başka bir zamanda tekrar bitkiye döner.

Afet, bazen itidalden uzak kötü bitkilere ulaşmasından kaynaklanır. Bu gibi bitkileri hayvan asla yemez; hayvan onlardan yerse, fesada uğrar ve aynı tarzda de hayvandan ayrılır.

Afet bazen, nebat âlemine ulaştıktan sonra, hayvanın kendisini yemesiyle ona ulaşabilir: Bu hayvan, kendisini bir insan yemeden önce yok olur. Ya da, o şeyin hayvandan insana intikal etmesini her hangi bir şey engeller; ya da onu yiyen insan, o şeyde kendisi için bir madde belirmeden önce ölür, bunun üzerine o da, ayrışır ve çıkar. Sonra hayvan mertebesine geri döner; bir daha ya da defalarca böyle olur.

"İnsan" olması takdir edilmiş varlık emrinin belirtilen unsûrlara girmesinin ve çıkmasının fazlalığı, uğramış olduğu mertebelere ve bozulma ve tekrarlama ile bezendiği maddelere bırakılmış kuvvet ve özellikler ile karşılaşması ölçüsünde, zikrettiğimiz şeylere bırakılmış mânevî nitelikleri elde eder.

Eğer bütün bu nitelikler arasından baskın olan, övülmüş ve kendisine münasip nitelik ise, bunlardan yararlanır, fakat bu yararlanma, külfet ve gayretten sonra gerçekleşir; münasip ve övülen nitelik baskın olmazsa, insanın ilmi azalır, varlık mertebelerini ve bu mertebelerdeki intikallerini az hatırlar; hatta, belki de bütün bu mertebelerden bihaber kalır.

Aynı şekilde, insanın söz konusu mertebeleri ve bunlardaki intikallerini hatırlaması, (: unsûrlara girip çıkması anlamındaki) tekrarı ve kendisine zıt nitelikleri azaltan şey ölçüsünde hızlı olur, böylece kendisine fetih ve yol kolaylaşır.

"Kadem-ı sıdk", "ezelî inâyet" ve tecellînin parıldaması gibi ifâdelerle ifâde edilen ilâhî sır, daha önce dikkat çekildiği gibi, hızlı hatırlamada ve yolun açılmasındaki asıldır. Buna göre insan, mutlak birlik sırrının ve zikredilen açıklık hükmünün gizlenmesini gerektirecek şekilde mertebelerin hükümleri ile boyanmaz ise, baskınlık dikkat çekilen birlik sırrına ve açıklığa ait olur. Allah Teala'nın "Allah emri üzerinde galiptir" âyetinde buna işâret vardır. (Yusuf, 21)

Mertebe ve hazretlerin hükümleri ile boyanmak, söz konusu ilâhî sırrı ve bu sırrın hükmünü perdelediğinde, bu durumda eser, hüküm itibariyle bunların en baskın olanına aittir. Çünkü bilindiği gibi insan, çeşitli ve farklı cüzlerden ve uzlaşmış hakîkat ve kuvvetlerden meydana gelmiştir. İnsandaki en üstün şey ise, ilâhî sırdır; ilâhî sır, "özel vecih/vech-i has"[66] tecellîsidir. Tecellîlerin özelliği, bilindiği gibi, tecellî edilen kimseye, tecellînin gerçekleştiği mertebeye, vakte, hale ve mevtıne göre zuhûr etmeleri ve meydana gelmeleridir.

Bütün bu belirtilenlerden her birisinin, varlık emrinde bir hükmü vardır; yoksa, Hakkın Varlığı birdir ve ilim ondan farklı değildir. Çünkü, daha önce de belirttiğimiz gibi, Hakkın ilmi bir açıdan zâtının aynıdır ve irâde nispeti ile taayyün eden de Mutlak Varlık'tır. Bu mutlak varlık, parçalara ayrılmaz ve bölünemez; sadece, ayn-ı sâbite'nin hükmü vasıtasıyla ve onun mertebesinde taayyün ederek ve hususileşerek zuhûr etmiştir.

Harici hükümlerin baskınlığı bu belirtilen varlık üzerinde zuhûr etmezse, "mazhâr" mertebesinin hükümleriyle boyanmaz; mazhâr mertebesinin hükümleri ile boyanmak, varlığının birliği/ahadiyyetü'l-vücûd sırrını ve daha önce de belirttiğimiz gibi mutlaklığı cihetinden kendisine ait hükmünün sırrı gizlenir, ezelî ilâhî ilmin hükmü, kendi asaleti üzerinde kalır. Bu ilim için "mazhâr" olan ayn'a izâfe edilmekten ve ona göre taayyünden başka hiçbir vasıf ortaya çıkmaz.

İşte belirtilen bu kalma ve yenilenmenin olmayışı, ezelî ve aslî hal üzerine kalmaktır.

Aslî hali üzere kalan ilâhî hükme mahsûs mazhâr, Hakka tam yakınlık ve gerçek kulluk derecesinin sahibidir. Buna göre bu mazhârın ayn-ı sâbitesinden ilâhî sıfat ve tecellîlerde farklılık zannı veren hiçbir hüküm zuhûr etmez ya da onlarda ezelde kendileri için sâbit olmayan hiçbir durum meydana gelmez ve ortaya çıkmaz.

Ayn-ı sâbite'nin hükümlerinin ilâhî sıfatlarda ve bu ayn'ın mazhârı olduğu tecellîlerde az olması ölçüsünde, bu "ayn" için yakınlık sahîh olur ve hakiki kulluk gerçekleşir; bu azlık, varlık emrini tecellîgâhta idrâk kimseye nispetle olsa da böyledir.

Bu ifâde ettiğimiz durumun zıddı söz konusu olduğunda ise, kulun aynasına yansıyan şeyi değiştirmeyi gerektiren "ârızî rablık", tecellî edilenin mutlak anlamda değil, kendisinde idrâk edilmesi cihetinden tecellîgahtaki hükmüyle zuhûr eder; bununla beraber tecellî eden, hakîkati açısından, ezelî hali üzerinde kalır.

Fefhem!

***

Bu sırrı anlarsan tecellîgâhı, tecellî edeni, bunlardan her birisinin hükmünü, zât ve ârızî hal açısından özeliğini bilirsin; her iki taraftaki zâtî ve arazi ubudiyet ve rubûbiyet sırrını da öğrenirsin.

Burada, açıklanması yasak bir takım sırlar vardır, bunları ancak “Allah’ın eminleri” ihtisas kulları elde edebilir.

Mazhâr bahsinde sırrına dikkat çekilen bu ilmin önemli özellikleri vardır. Bunlardan birisi, cesedinin cüzlerinin dağılışı halinde, bir takım şeyleri Allah ile bilmesidir; bunlar sayesinde, şerefi, Allah’a yakınlığı; bedeninin cüzlerinin birleşmesinden ve muhakkiklerin mezhebine göre bu mizaç ile ve ona göre ruhun taayyün etmesinden önce cismânî cüzlerini idâresi mümkün olur.

***

Henüz taayyün etmemiş olan bir şey “ilim” ile nasıl nitelenebilir? diye iddia edilebilir. Bu iddiaya, şöyle cevap veririz:

Bilinmelidir ki:

Kâmillerin rûhları, genel ve müşterek değerlendirmeyle, “cüzî” diye isimlendirilseler bile, bir kısmının vasfı ve zâtı küllîdir; bu nedenle, aslî-ilâhî ruhun taayyününün aynısı ile ve Küllî Nefs mertebesinde taayyün etmesi açısından, bu unsûrî mizaç ile taayyün etmeden önce ilim veya başka bir şey ile vasıflanabilirler. Böylece, ilâhî ruhun kutsî mazhâr ile taayyünü, onların da taayyünü; Allah’ın bilmesini dilediği ilimleri bilmede mertebesinin dâiresinin genişliği oranında ilâhî ruha ortak olur.

Sonra bu unsûrî âleme ulaşıncaya kadar, uğradığı bütün mertebe ve âlemlerde, ilâhî-aslî ruhun hükmünün bu âlem ve mertebelerde gerektirdiği gibi taayyün eder. Bu durumda, ilâhî ruhun bildiklerinden Allah’ın dilediklerini öğrenir.

***

Bunu anla, bu en önemli sırlardan birisidir. Bunu keşfettiğinde Hz. Peygamber’in “Âdem toprak ve su arasında iken ben peygamber idim” hâdisini; Zünnûn’un “Elest misâkını hatırlıyor musun?” diye sorduklarında

“Misâk, adeta şimdi bile kulaklarımdadır” deyişini anlarsın. Başka bir muhakkike de “Elest” misâkından sorulduğunda şöyle demiştir: “Bu Elest misâkının vakti, dün gibi idi. ” Bu ifâdesiyle de, “Elest”ten önceki misâkleri ve diğer mertebeleri bildiğine işâret etmiştir.

Elest misâkından önce başka altı misâk mertebesi hatırlayan bir kimse gördüm, bunu şeyhimize söylediğimde, şöyle buyurdu: “Elest misâkından önce altı mertebe daha bildiğini söyleyen kimse bununla küllî misâk mertebelerini kast etmişse, bu doğrudur. Eğer bunun ile Elest’ten önceki bütün misâk mertebelerini kast etmişse, bu mertebeler altıdan fazladır. ”

Böylece Şeyhimiz, bu ve bunun dışındaki bahislerde, bu ve başka ifâdeleri ile, Elest’ten önce pek çok mertebeleri bildiğine dikkat çekmiş, bunların doğrusunu göstermiştir.

Bunu anlarsan, insana mahsûs kemâl sırlarının pek çoğu aydınlanır.

***

Bilinmelidir ki:

İnsan ruhu, bedene ilişmesi vasıtasıyla unsûrî bedenden ayrıldıktan sonra bile devam eden huy ve özellikler elde ettiği gibi, bu kitabın bazı yerlerinde ve bu fen ile ilgili başka kitaplarda “ilâhî sır” diye isimlendirilen aslî-ilmi hakîkat de böyledir; ruh bedenden ayrılmış olsa bile, ehl-i nazar sonraki filozofların aksine, muhakkiklere göre kendisinde zuhûr ettiği âleme münasip bir mazhâr ve neş’etten hali kalmaz.

“İlâhî sır”, ilâhî irâdeye bağlı taayyün ve “cem’” mertebesinden sudûr eden teveccüh emri cihetinden ele alındığında, daha önce de söylediğimiz gibi, her mertebede bu mertebenin hakîkatinin gereğine göre nitelik kazanır; her felekte de, yaratılış halinde kendisiyle feleğe ilham edilmiş aslî-sâbit emrin hükmüyle bu özel hal ve vakte nispetle taayyün etmiş hükme göre boyanır.

İlâhî sır bu âleme girdiğinde, uğramış olduğu her şeyin vasıf ve hükmünü elde etmiş olarak ulaşır. Bununla beraber o, hüviyeti açısından ilk mertebesinde heyulanî özellikte idi; hiçbir sıfat ile taayyün etmemiş, hiç bir mertebenin boyası ile boyanmamıştı.

Bu, bir açıdan insân-ı kâmilin işinin sonunda ve kemâlinde ulaşacağı küllî hale benzemektedir ki, bu kitabın sonunda bu meseleye değinilecektir.

***

Bu sır kime keşf olunursa, ilâhî fıtrat sırrını ve bazı gıdaların haram, bazılarının helâl kılınmasının sebebini; üç ürünün Yaratıcısının kendilerine tevdi ettiği şeye göre, bunları yiyen kimsenin bedeninde ve nefsinde birtakım sır ve özelliklerinin olduğunu öğrenir.

Bu, bu özetin taşıyamayacağı açıklamaya ihtiyacı olan kapalı ifâdelerdir, Fatiha Tefsiri'nde, "Rab" ismini açıklarken, gıdaya ve mânevî, rûhânî, mürekkep ve basît cismânî gıdalarla beslenenlerin makâmlarının küllî sırlarına dikkat çekmiştim; orada gıdalananların mertebelerinin farklılığını ve gıdaların mertebelerini özetle açıklamıştık. Oradaki açıklamamıza vakıf olan ve onları anlayan kimse, Allah'ın izni ile burada işâret ettiğimiz meseleyi de anlar.

***

Şöyle deriz:

İlâhî sır, daha önce de belirttiğimiz gibi, uğradığı mertebelerin hükümleri ile boyandığında, bir açıdan üç kısma ayrılır. Bunlardan birincisi, keyfiyet ve kisvelerin kendisine nispetinin, arızî sıfatların bunlarla nitelenenlere nispeti gibi olan emirdir. Bunun nedeni, Hakkın katındaki öncelikli mertebesinin ve gücünün şerefidir; bu güç, "kadem-i sıdk" ve "inâyet" vb. diye isimlendirilmiştir.

Bu kimse için, belirtilen inâyetin gereğine göre, semavi kuvvetlerin ve rûhların bu sırra teveccühleri mutedil, mütenasip, ifrat ve tefrit hükümlerinden salim olarak gerçekleşmesi ile, uğradığı şeylerin halleri, rûhânî mertebelerin ve feleki makâmların hükümleri mütenasip olursa, bu sırrın sûreti ve mazhârı olan şahıs, meczuplardan ve amel ve zor riyazetlerin çoğuna ihtiyaç duymayan kimselerden olur; amel ve riyazetlere muhtaç olmayan kimselere örnek olarak, Hz. Peygamber (sav.) Ali (ra.) ve Allah'ın dilediği yakınları ve seçkin velileri verebiliriz.

İkinci kısım ise, işâret edilen bu keyfiyetlerin sahibine nispetinin sâbit araz ve zâtî sıfatlar gibi olduğu kısımdır. Bunun nedeni, birincinin zıddına, sirâyet esnasında Rab isminin hükmünün bu emre baskınlığıdır; bu emrin Hakkın katındaki evvellik mertebesi, tam şeref ve güçlü sultan sahibidir.

Ayrıca, haller ve zikredilen hükümlerde, belirli bir tenasüp vardır. Bu nedenle bu kısımdaki şahsa ilâhî vakit ve takdir hükmü yardım ederse, sahibi muhtemelen kâmillerden de olabilir; aksi halde, pek çok çalışma ve yorucu riyazetlerden sonra Allah'ın izni ile orta sınıftan olabilir.

Üçüncü kısım ise, keyfiyet ve kisve hükümlerinin kendisinde derinleştiği kısımdır. Bu kısım, Hakkın katında mertebesinin ilk taayyününde -daha önce zikredilen ve daha sonra her varlığın gayesinin sırrı ve nihayeti konusunda zikredilecek yorum ile- “inâyet hükmü” ile boyanmaz. Çünkü onu telakki etmesi ve uğradığı mertebelerin hükümleri ile boyanması, eksik bir telakki olur; rûhlardan ve feleklerden bu hükümler kendisine münasip olmaksızın gelirdi. Çünkü vakit, sülük hususunda ona yardım etmez ve engelleyici sıfatlardan ve münasip olmayan özelliklerden temizlenmek için çalışmasını zayıflatır. Böylece bu şahıs, inâyet mensuplarının dâiresinin dışında kalan perdelenmişlerden ve şakilerden olur.

Şayet ilk iki kısımdan birisi gücüne ulaşır ve onlardan birisi itidale kavuşursa, tahlîl mirâcında ve ikinci terkibin başlamasında bu özelliklerden soyutlanarak, ârifler için fetihten sonra gerçekleşen miracı geri döner.

İnsan bu birinci hali aştığında, miraçlardan birisinden zikredilen diğer uruca intikal eder; bu miracın zâhiri, “ahsen-i takvim”den anlaşılan mânâya nispetle, düşme ve aşağıya inme vehmi verir. Böylelikle, Rabbi vasıtasıyla kendisi için başka bir takım yaradılışlar meydana gelir.

Bunların ilki, küllîlerden olan berzâh âlemidir; berzâhı, iki yaratılış daha takip eder ki bunlar, haşır ve ebedi cennet yaratılışlarıdır. Bu dört yaratılıştan her birisi, bir açıdan kendisinden öncekinin neticesidir. Allah Teala, “Tabakadan, tabakaya bindirilirsiniz” (İnşikak, 30) âyeti ile buna işâret etmiştir; yani bir önceki halden meydana gelen hale bindirilirsiniz.

“Bu dört yaratılıştan her birisi, bir açıdan” deyişimin sebebi, yaradılışların hepsinde bu değişmelerin mihveri olan sâbit bir şeyin bulunmasıdır. O da, insanın hakîkati, yaradılışının maddesi, onun hamuru, Hakkın sâbit varlığının ve işâret edilen ilâhî sırrın mazhârıdır.

***

Yaratıklar, bazen tavırdan tavra girdikleri yaratılışlar ile; bazen de kendileriyle irtibatlı iken vehbî veya müktesep olarak elde ettikleri şeylerle bu yaratılışlarda seyir ve terakkilerinde kısım kısımdır:

Bazıları, istidâtlarının kusurundan dolayı dikkat çekilen varlık dâiresini tamamlamadan keser, bunlar hakkında şöyle denilmiştir: “Sonra onu esfel-i safiline gönderdik. ” (Tin, 5) Çünkü bu kişiler, dâirenin yarısını ya da sadece bir kısmını yürümüşlerdir.

Söz konusu dâireyi tamamlayan birinci kısım ise, “onun ecri sınırsızdır” diye nitelenenlerdir, çünkü bu kısmın görünürde düşüş zehabı uyandıran mânevî yükselişinin sonu, bu dünyadan ve dünya içinde ikinci yaratılışını inşa için ikinci tahlil urucu ile birleşmiştir. Çünkü berzâh yaradılışı, daha önce de işâret ettiğimiz gibi, dünyevi hallerin neticesidir; halleri ile bu yaradılışı inşa eden şahıs, bunun keyfiyetini bilse de bilmese de böyledir.

Muhakkik ve müşâhede sahibi ârif, tam ve sahîh huzûr ile rızıklandığında, hayat sahibi ve intikal ettiği ve tavırdan tavra girdiği mertebeleri bilen âriftir; bu ârif, mertebelerin hükümlerini ve Hakkın kendisi için ve kendisi vasıtasıyla âlemlerde inşa ettiği neşetleri bilir.

Nefsi kendisini “insan” olması açısından ulaşabileceği kemâle varmaktan engelleyecek şekilde bedeni ile ilişkili olan ve ne vehbî olarak ve ne de -çabanın geçerli olduğu kısımda- çaba ile o kemâli elde edemeyen kimse, esfel-i safilinde kalır. Bu kısmın, geçmesi takdir edilmiş mertebelerdeki seyri ve intikali, sıfat ve haller ile bezenmesi, Allah’ın bu mertebe ve âlemlere bıraktığı özelliklere, kendi yaratılışının özelliklerine ve bu mertebe ve âlemlerin ondaki eserlerine göre gerçekleşir. O insan, bütün bunlarda neye dönüştüğünü ve işinin neticesinin nasıl olacağını bilemez. Bu dünya mertebesinde kendisinin kemâli, ölüm esnasında nefsinin ulaştığı şeydir.

Bunun bazı sırlarını, Allah’ın izni ile daha sonra açıklayacağız.

***

Emir dâiredir, seyir ise çizgisel, dâirevidir. Bu dâireyi tamamlaması mukadder olanın süluğu tamamlanır ve kemâle erer, seyri ile başka bir ilâhî devri meydana getirmeye girişir.

Bunun başlangıcı, eşyayı Allah ile görmesi ve müşâhedenin ardından bir olan Vücûd-ı Hakkı bilmesidir. Bu, velayet derecelerinin ilki ve iki nüshanın karşılaşması ile ikinci mârifet makâmının başlangıcıdır.

***

Sülük edenler, bu konuda, seyir ve makâmlarına ve değişimler yaşadıkları hallerde Hakkın inâyetine göre, çeşitli tabakalardadırlar: Çünkü her mertebenin başı, ortası ve sonu vardır; bu zikredilenlerin her birisinin de, bir ehli vardır. Sülük edenlerin makâmların sonu, burada hükümlerini,

özelliklerini ve mensuplarını açıklamak istediğimiz kemâl makâmının başı ile birleşir.

Kemâl makâmının ilk derecesinin mensupları, Hz. Peygamberin haber verdiği gibi, Hakkın işitmesi ve görmesi olduğu kimselerdir. Ortası ise, Hakkın vasıtasıyla işittiği, gördüğü ve konuştuğu kimsedir. Buna da şu hâdis ile işâret edilmiştir: “Allah kulunun lisanı üzerine, ‘Allah kendisine hamd edeni işitti’ buyurmuştur. ”

Taayyün eden ve zikredilebilecek kemâl derecelerinin sonuncusu ise, mutlaklaşmak ve (: iki taraf arasında) tereddüttür. Bu da, itidal ve vasat noktasına ait “cem” sırrı ve taayyün hükmünden ve işâret ile tembih edilmekten çıkmaktan dolayıdır. Söz konusu mutlaklık makâmı, “Sana bey’at edenler, Allah’a bey’at etmişlerdir” (Fetih, 10) âyeti ile ifâde edilmiştir; “Bu Allah’ın, bu da Osman’ın elidir” ifâdesi de bu makâmı dile getirmektedir.

Halka veya Hakka ait hükümlerin baskın olmasını gerektiren orta halden sapmaktan münezzeh “cem” halinin lisanı, şu âyet-ı kerîmedir: “Attığında sen atmadın, Allah attı. ” (Enfal, 17)

***

Sonra şöyle deriz:

İşâret edilen veli-ârifin müşâhedesinin hükmü, başlangıçta “emir” mertebesinde ve perdelenmiş iken uğramış olduğu bütün makâm ve tavırları kapsayıp, kâmiller sınıfına katıldıktan sonra ilminin ve müşâhedesinin hükmü, bütün ulvî ve süfli varlık mertebelerine, aynî ve esmaî makâmlara sirâyet ederse, “kemâl” mertebesi ile tahakkuk edenlerden olur. Bu kimse, dâireyi tamamlamamış ve seyrini gerçekleştirmeyip, bir kısmında kesilmiş olabilir; bu durumda belirtilen kemâlden payı, kat ettiği yolun kalan yola nispeti kadardır.

Buna göre ilk dâire “Her şeye yaradılışını vermiştir” (Taha, 50) sırrı ile, insana mahsûs kemâl açısından “tamamlık” dâiresidir; ikincisi ise, bir olan Vücûd-ı Hakkı müşâhede etmesi, eşyayı Allah ile ve işâret edildiği tarzda ve derecelerinde görmesi açısından gerçekleşir. Bu, yani ikincisi, beşerî tavırdaki ilâhî kemâl mertebesidir.

Söz konusu tereddüt ve mutlaklığı içeren “cem” ile, işâret edilen kapsamlılık meydana gelir, zâtının ve mertebesinin hükmü bütün mertebe, isim, mevtin, neş’et ve hallere sirâyet eder ve adeta Rabbinin onun ile

olması gibi, her nerede olursa -mekân ve beraberlik ile Hakkı sınırlamaksızın- Hak ile olursa, ulûhiyet mertebesinin tavrında onun için insana mahsûs kemâl gerçekleşir.

Bu sırrın bir ilâvesi vardır ki, açıklanması ancak kemâl şartlarını yerine getiren kâmil kimseler için olabilir.

***

Sonra izahını amaçladığımız şeyi tamamlamaya dönüyoruz ve şöyle deriz:

İfade ettiğimiz bahisteki “eksik sülük”, iki kısımdır:

İlk eksiklik, birinci dâiredeki seyrin tamamlanmasından ve kemâlinden öncedir; bu eksiklik, “hayvan insan”a mahsûstur.

İkinci eksiklik ise, kemâlden herhangi bir paya nail olan “orta” kimselere aittir; fakat henüz onlar için emir tamamlanmamıştır, daha önce de dikkat çekildiği üzere, arada farklı dereceler vardır: Kâmil-ârif, (: aydınlatıcı anlamındaki) “şemsî” ve (: aydınlanan anlamındaki) “kamerî” özellik ile nitelenen bu ilâhî ve beşerî felek karşısındaki nispet ve durumlarını, onlara ait iki rabbanî ismi bilip, bunları ve diğerlerini birleştiren “sır” ile tahakkuk ettiğinde, bu farklı dereceleri ve mensuplarının hükümlerini bilir.

Kâmil ârifin belirtilen derece ve mertebelerini söz konusu durumda bildiğinin alametlerinden birisi, muhakkiklere göre, cisimlerin ve sûretlerin seması olan Ay’ın devrinin neden küçük olduğunu bilmesidir. Ay’ın devrinin benzeri, unsûrî mizaca mensup beşerî ömür ile beden feleğidir. Beden feleği, istiva ve “cem’” özelliğiyle taayyün eden ilk şeydir; sekizinci feleğe kadar onun üzerinde kendisinden daha büyük felek yoktur.

Ay, kendi feleğini yirmi sekiz günde kat eder, sâbit yıldızlar ise, feleklerini yirmi sekiz bin küsur senede kat ederler. Bu, geç dönem gökbilimcilerin görüşüdür ki, keşfe göre de doğrudur. Buna göre Ay’ın dakîka ve küsurat ile hesap edilen yirmi sekiz gün üzerindeki fazla dönüşü, yıldızların kendilerine mahsûs nispet ve ölçü gereğine göre, yirmi sekiz binden fazla olan dönüşü oranına göredir.

Bunun gerçeğini ise, Allah ve dilediği kullarından başkası bilemez.

Fefhem!

***

Sekizinci felekte seyir[67]
, yavaşlık sûretine ulaşır; bu feleğin üzerindeki dokuzuncu felekte ise, bir tek yaratılışta "devamlılık" hükmüne ulaşır ve feleğin büyüklüğü ve ihatasıyla beraber süratin sırrı ortaya çıkar.

Aynı şekilde cennet ehlinin başkalaşmayı, değişmeyi ve oluşu kabul etmesinin sürati de, Arş'a mahsûs hareketin hükmüne göre gerçekleşir. Bu dokuzuncu felekten insan, cisimler âleminin kendisinden çıktıkları bir şeyin müşâhedesine ve onu bilme derecesine yükselir. Aynı zamanda âlemlerde, hallerde ve neşetlerdeki değişme ve gelişmeleri esnasında değişme ve başkalaşma kabul eden veya değişme, başkalaşma ve sonluluğu kabul etmeyen şeyleri öğrenir.

***

İşittiğini ve bu kelimelerde sana anlatılan meseleyi bilmelisin. Bunları, konunun dışından bir ilâve olarak düşünme, durum böyle değildir.

Bu, büyük bir haber ve önemli bir sırdır, açıklanması ve izahı uzun sürer, anlaşılması ve kavranması ancak gözü aydınlanan ve Allah'ın muhakkik kulları arasına katılan kimseler için mümkündür.

Hamd, âlemlerin Rabbi Allah'a mahsûstur!

Onu kim icât etmiştir?

İnsanı, bâtınının zâhirine tecellîsi açısından Hak yaratmıştır; bu tecellînin sebebi, Hakkın zâtının şe'nlerinin taayyünleridir. Bunlar, asılda bir, belirtilen şe'nlerin çokluğu açısından da çoğalan Hakkın Varlığı ile zuhûr etmişlerdir.

Bütün bunlar, irâdeye bağlı "muhabbet" âmili ve aslî-birleştirici nispet hükmüyle gerçekleşir.

Nitekim daha önce bunlara dikkat çekilmişti.

Niçin var olmuştur?

İnsan, zuhûra ve sirâyete bağlı kemâl ile “tahakkuk” etmek için var olmuştur. Bu sirâyet, her ferdin birbirleri vasıtasıyla bütünün hükmü ve sûreti ile boyanmasını ve nispetlerin, bâtında olduğu gibi, zâhirde de bu hüküm ile irtibâtını sağlar. Böylece, kemâl gerçekleşir, gayb ve şehâdeti birleştirerek, bunların içerdiği şeyler ve sûretleri zuhûr eder; ilmi itibarlar tamamlanır; haller ve varlık keyfiyetleri, (: bâtın cihetinden) fiilî-infialî, (: zâhir cihetinden ise) şuhûdî-meşhedî olarak zuhûr eder.

Bu, genel olarak yaradılışın sırrıdır ve büyük cem’iyetin[68] hükmüdür. Bunu bilen ve zikrettiğimiz sırrı anlayan kimse, kendisinin söz konusu bu ilâhî cem’iyete olan nispetini bilir. Ayrıca varlık nüshasında, mertebesinin dâiresinde ve bölünme kabul eden kısımlarındaki hüküm ve halin, mutlak küllî varlık sûretinde ve ilk ilmi mertebede olduğu şekilde gerçekleştiğini de bilir; hüküm de, onun hükmü gibidir.

Fefhem!

Burada ifâde edilen meseleyi anla ve işin aslından olan payına dikkat et. Acaba, payın onun bütünü mü yoksa bir kısmı mıdır? Böylece kadrini bilirsin, gaye ve mertebeni tanırsın; yaratılışın sırrını, hükmünü, neticesini, gayesini ve sebebini de öğrenirsin.

İnsanın bu âleme gelişindeki gaye nedir?

Her insanın küllî mertebesi ve hükmü âhirete geçen ameli açısından gayesi, bu unsûr âlemindeki ve onda gerçekleşecek kemâllerden ulaştığı şeylerdir.

İnsanın tafsilî ve âhirete sirâyet neticesi doğurmayan sadece “ilim” açısından ise, hiç bir sonu ve durağı yoktur.

İnsan bu âlemden kendisinden sudûr ve taayyün ettiği şeye mi gidecektir, yoksa –şayet benzerlik sahîh ise[69]- benzerine mi gidecektir?

İnsan, mertebe açısından, kendisinden taayyün ve sudûr ettiği şeye; bütünün hükmü itibarı ile de hem mertebe ve hem de varlık açısından da, onun benzerine gider. Çünkü emir, dâiredir, hal ise devrîdir. Buna göre, mânevî veya mahsûs her dâirenin sonu, talebe sevk eden sevgi hareketiyle başladığı noktadır. Söz konusu hareket, "mânevî-aklî" olarak düşünülebileceği gibi, rûhânî-mücerret ya da rûhânî-misâlî olarak da düşünülebilir.

Bu talep, belirtilen üç hareketin özelliklerini kendinde toplayan misâli ya da suri bir mahzârda gerçekleşir; fakat bu dâirenin hali, hükmü ve ismi, her vakitte ve her keyfiyete göre değişir. Buna göre başlangıçta sadece komşu noktalar vardır. İkincisinde ise bu noktalar, aralarına sirâyet eden "varlık" vasıtasıyla birleşirler; bu, "çevre" ve "dâire" diye isimlendirilir. Bunda, kendisinde bulunduğu farz edilen parça ve cihetler gibi daha önce görünmeyen şeyler meydana gelir.

Binaenaleyh her şey, "cem" ve "terkip" ile zuhûr etmiştir; terkip, "cem" hükmünün ve kitabın başında dikkat çektiğimiz üzere varlıkların hakîkatlerine yayılan varlığın sirâyetinin sûretidir.

İlk ve aslî ilâhî irâde açısından insan ile amaçlanan şey nedir?

“İnsan mertebesi” açısından ondan amaçlanan şey nedir?

Her vakitteki özelliği açısından ondan amaçlanan şey nedir?

“İnsan mertebesi” açısından insandan amaçlanan şey, bu kitabın pek çok yerinde işâret edildiği üzere, kemâlin gerektirdiği bir takım şartlar ve bütün makâm, neş’et ve mertebelerde kendisi için zorunlu ve sâbit olan özel ve genel haklar ile birlikteki kemâldir; bu hakları insan, ruhen veya bedenen, zamanlı veya zamana bağlı olmaksızın talep eder veya ifa eder.

İstidâdının hükmüne göre “bâtınî” olarak insandan amaçlanan şey ise, iki diyar ehlinin mahallerine yerleşip, intikal ettikleri her şeyde tafsilî hükmünün kendilerinde devam ettiği hal ile bezenmelerinin ardından ulaştıkları durumdur.

Her vakitte insandan amaçlanan şey ise, kendisi ile ve kendi üzerinde zuhûr eden haller, fiiller ve gerçekleştiği tarzda ondan sudûr eden şeylerdir; insan ile ve insan üzerinde gerçekleşen ve sâdır olan şey, mutlak kemâl mertebesinden insan için gerçekleşen ve belirlenen kemâlin ve halin hükmüdür. Bu kemâlin gerçekleşmesi ve belirlenmesi ise, ilâhî isme nispetine göredir; insan taayyünü ile o ilâhî ismin izhar edicisi haline gelmiştir. Çünkü isimler, a’yân ve onların istidât özellikleri ile taayyün ederler; aksi halde, ilim, varlık ve mertebe olarak başkasından nispetinin kesilmesi açısından Hakkın hiçbir ismi ve vasfı yoktur, nitekim, daha önce buna işâret edilmişti.

Acaba, ayn’ı ve mertebesi açısından zikredilen amaçların bir kısmında veya hepsinde insana yardım edilmiş midir?

Yoksa, insanın kendisi, ayn’ı ve mertebesi açısından yardım etmiş midir?

Acaba Hak ve insan için bağımsızlık

söz konusu olabilir mi, yoksa böyle bir şey, mutlak anlamda imkânsız veya bazı durumlarda mümkün, bazı durumlarda ise

imkânsız mıdır?

Hakikati açısından varlıkta bağımsızlık sadece Hakka aittir. Çünkü gerçekte O’ndan başkasının varlığı yoktur, O’ndan başka yaratıcı yoktur; başkası ise, sadece özel bir tarzda varlığı kabul edebilir ki, bu kabul de, istidâdına ve varlığın kendisiyle bu şekilde zuhûr etmesinde “şart” olmasına bağlıdır.

Fefhem!

***

Fakat burada açıklanması helâl olmayan bir sır vardır ki, daha önce o sırra değinmiştim, daha sonra -Allah’ın izni ile- o sırrı daha fazla açıklayacağım.

Eser ise, mertebe ve gayb hakîkatlerine aittir. Eser, kitabın başında zikretmiş olduğumuz nedenle, varlığı açısından Hakka izâfe edilemez; hüviyetinin çokluğunun birliği açısından Hakka izâfe edilebilir. Hakkın bu birliği, mâhiyetinin bilinmesinin ve kuşatılmasının imkânsızlığından dolayı, idrâklerden gizlidir; isimlerin ve sıfatlarının mertebelerinin kendisinden farklı olmayışları açısından da bu birlik bilinemez.

Eserin varlık ile ya da bütün mevcutlar açısından varlığın eser ile irtibâtı ise, ortaktır.

Burada ifâde ettiğimiz meseleyi anlayan kimse, “bağımsızlık” hükmünün nerede zuhûr ettiğini ve nerede gizlendiğini; hangi açıdan bağımsızlığın imkânsız olduğunu, hangi açıdan ise olmadığını bilir.

Hangi şey “mânâ” olarak insanda bulunur ve hangi şey, “sûret” olarak onun dışındadır?

Ya da hangi şey sûret olarak onda vardır ve hangi şey mânâ olarak onun dışındadır?

Melekler, âlemin kuvvetleridir, bize göre onlar, belirli bir sûretleri olmasa bile, herhangi bir sûretten de soyut değillerdir. Onlar, insanda, yaratılışının kuvvetleridir. İnsandaki her kuvvetin sûreti yoktur, fakat bu kuvvetler, eserleri ile fiil işlerler. Bunlara örnek olarak, beslenme, tutma, büyüme, hazmetme, çıkarma vb. gibi eserleri verebiliriz.

Bir şeyin insanda sûret, insanın dışında ise mânâ olarak bulunmasına gelince: Ulûhiyet ve sırları, makûl nispetlerdir; insan ise, bütün bunların ve diğer kevnî hakîkatlerin sûretidir. Bu sırlar ve diğerleri, onun yaradılışına yayılmış, varlığının nüshasına toparlanmıştır.

İlim de, mücerret bir mânâdır; insanın varlık nüshasında bazı âlemlerde ilmin süt, su vb. gibi bir sûreti vardır. İşte, diğer mücerret mânâlar da böyledir.

Bu sırrın ifşa edilmesi imkânsız tafsilatı ve kapalı nükteleri vardır.

Âlemin cinsleri kaçta sınırlıdır?

Âlemin cinsleri, varlıkların yaratılışının tertibinde zikredildiği gibi, silsile[70]
ve dâirenin kemâl noktasına ulaşırlar; bu cinslerin arasında on kategori de vardır, fakat bunların bu cinsler arasında bulunması, bilinen hükümleri ile değil, ilâhî mertebede taayyün ettikleri tarzdadır.

Cinslerin adedini, his ve misâl yoluyla da bilmek mümkündür. Bunlar, bir açıdan, kırk dokuz gaybî hakîkattir; mazhârları da, kırk dokuzdur. Böylece hepsi, doksan sekiz tanedir. Bunun ardından hepsini kapsayan hakîkat gelir; bununla "vücub" ve "imkân", "rubûbiyet" ve "merbûbiyet"in berzâhı olan Amâ'yı kast ediyorum. Bunu, ancak insân-ı kâmil ya da bazı nadir kullar müşâhede edebilir.

Yüzün tamamlanması ise, hüviyet çokluğunun birliği sayesinde mümkündür. Bu mertebenin üzerinde hiçbir vasıf ve isim ya da hiçbir taayyün ve hüküm yoktur.

***

Tesir meselesiyle ilgili sorunun cevabına gelince: Bu soru, bütün eşya insanın fiilinin mahalli ve onun değerli makâmının eserlerinin mazhârları iken, eşyanın birbirlerine ve hepsinin insanda tesir etmesiyle ilgilidir.

Bilinmelidir ki:

Ben bu konuda akıl sahibinin ve meşrepte (: bize) ortak sahîh-keşif sahibinin yetinebileceği işâretleri zikretmiştim; şimdi ise, ifâde ettiğimiz işâretleri, keşfin özünün ve mutlak-gerçek zevkin verdiği bilgi ile tamamlıyorum:

En kâmil ve eksiksiz müşâhede, şuna hükmetmiştir:

"Ayna", "mecla", "mahzâr", "ayn" vb. diye isimlendirilen her şey, aralarındaki hüküm farklılığına rağmen, Hakkın zâtına ait hallerin sûretlerinin taayyünlerinden ibârettir. Hak, hüviyetinin bâtını açısından, birbirinden farklı hallerinin her birisinin "ayn"ında tecellî eder; bu haller, Hak için ve birbirleri için "zuhûr" nispeti açısından Hak ile ve Haktan taayyün ve zuhûr etmişlerdir.

Taaddüt ettiği zannedilse bile Hak, hem zuhûr eden ve hem de tecellîgâhtır; kendisiyle bir olduğu zannedilse bile Hak, kendisinden zuhûr

eden şeyde tecellî eden el-Bâtın’dır.

Eser, işâret edilen hallerden birisidir ve gerçekte sadece, zuhûr edenin bâtınına nispet edilmesi gerekir.

Zuhûr ve bâtınlık nispeti, idrâk sahiplerinin idrâklerine ve hallerine bağlı ya da halleri farklı olduğunda bir idrâk ile sahibinin haline bağlı iki taayyündür.

İdrâk sahibinin zâtı ile değil, bir sıfat ya da belirli ve sınırlı bir hal veya araç ile idrâk ettiği her şeyin, kuşkusuz ki, bir çeşit taayyünü ve zuhûru ovardır; dolayısıyla o şey, bir açıdan, tecellîgâh ve mazhârdır, nitekim buna daha önce işâret edilmişti.

Fefhem!

***

İnsanın ilgili bir sıfat veya araç katmadan sadece mutlak hakîkati ile idrâk ettiği şey, bazen taayyün eder bazen ise sınırlanma ve taayyünden bağımsız olabilir; bunun taayyünsüz olması, o şeyin tam basitliği, mutlaklığı ve idrâk ve sonluluğun ihatasından münezzeh olmasıdır.

Bu şekildeki bir idrâkin insan için gerçekleşmiş olmasının yegane nedeni, “ilâhî” ve “kevnî” diye isimlendirilen iki mertebenin aynası olan hakîkatinin iki veçhesinden birisinin bu hüküm olmasıdır. Bu nedenle insan, sahîh bir paralellik (: muhazat) ve belirtilen özellikteki şey ile arasındaki perdenin ortadan kalkması sayesinde, kendisinde bulunan bu özellik ile o şeyi bilebilir.

Allah’ın izni ile buna daha sonra dikkat çekeceğiz.

***

Burada anladığın meseleyle beraber, zuhûr eden şeydeki eserin o şeyin bâtınına ait olduğunu da bildikten sonra şunu da bilmelisin ki:

Çoğalan her şey, Hakkın hallerinin hükmünün tafsilidir; bu haller, O’nun varlığında zuhûr etmiştir. Bununla beraber birliği açısından bâtın olan şey de, belli bir mazhâr ile taayyün etmeksizin varlığın aynıdır.

***

Burada ifâde edilen hususu anla ve onu daha önce kitabın başında belirtilen meselelere ilâve et. Bu durumda, eseri ve eserin sırrını; müessiri

ve müteessiri; eserin kime nispet edilebileceğini ve bu nispetin ne zaman sahîh olduğunu; bu nispetin hangi açıdan mümkün olup olmadığını öğrenirsin.

Ayrıca “Hak, zâtı ile kadirdir ve kudreti zâtının aynıdır” ifâdesinin sırrını; kudretin zait ve Haktan başka olduğunu iddia edenleri; kulların fiilleri olduğunu kabul eden ve etmeyenlerin kim olduklarını bilirsin.

Zikredilen şeyleri hakkıyla öğrenince, her gurubun bir açıdan doğru düşündüğünü de bilirsin. Bununla beraber, işin hakîkatini kaçırmış olduklarını, sebep ve illetini bilemediklerini görürsün.

Ayrıca, çokluğu inkâr eden “hal müşâhedesi” mensuplarının ve varlıktaki çokluğu kabul eden perdelilerin niçin böyle düşündüklerini de bilir, Allah’ın temkin mensuplarına tahsis ettiği nimeti anlarsın. Onlar, isabet ettikleri şeylerde bütün guruplara muvafakat ederler; bununla beraber, kesin delilin Allah’a ait olması için, hepsinin kaçırmış oldukları şeyde ve gerekçelerini ortaya koymada onlardan ayrılırlar.

İlâhi ve Kevnî Nüshaların Mütekabiliyeti:

Bilinmesi ve akılda tutulması gereken ilk şey, pek çok bölümün kapalılığını açan ve meseleyi izah eden bir mukaddimedir. Bu mukaddimenin çoğu, zikredilmişti, burada onu tamamlayacağız.

Bilinmelidir ki:

İşitmiş olduğun iki nüsha arasındaki mütekâbiliyet, insanın ilâhî ve kevnî mertebeleri birleştirmesi, aynı zamanda Amâ'nın da söz konusu mertebeler arasında bir "berzâh" olması, kapalı ifâdelerdir. Bunlarla neyin kast edildiği anlaşılmadan, işin gerçeği kapalı kalır ve Allah hakkında birtakım zanlar doğar. Bunun yanı sıra, Allah ehli ve onların sırları hakkında da bir takım zanlar beslenir; halbuki durum zannedildiği gibi değildir.

Bilmek gerekir ki, "kevnî derya" ve "kevn hazreti" vb. gibi isimler ile isimlendirilen imkân, gerçekte zâtına mahsûs nûru ile zuhûr eden Hakkın varlığının gölgesidir; bu gölgenin uzatılmasının sebebi ise, insân-ı kâmil'in benzeri olduğu sûret cihetinden hüviyet mertebesinden Amâ'ya doğru özel bir teveccühtür. Amâ', insân-ı kâmil'in mertebesi, kevnî dâirenin taayyün ettiği ve birleştirici "Âdemî" sûretin kendisinde yerleştiği merkezdir. Bu teveccüh, zikredilen gölge ile kendisinden uzayan ve ondan ortaya çıkan şey arasındadır.

Bu gölge, (: ezelî şe'nlerin boyasıyla) kadim boyanışı ve sadece "gölge" olarak ayrıldığı şeyden kendisine eşlik eden hüküm sayesinde "zuhûr" ile vasıflanmıştır. O, mutlaklığı ve el-Bâtın ismi ile isimlendirilmesi cihetinden mutlak hüviyet gaybının tecellîgâhıdır; böylece Hakkın zâhiri, bâtını için tecellîgâh olmuştur.

Bir tane olan bu tecellîgâhın çoğalmasının sebebi, tecellî edenin şe'nlerinin tertip ve vakte göre düzenlenmesi itibariyle çoğalmasıdır; bu iki durum ise, eserlerin izâfe edildiği belirtilen hallerden olduğu gibi, tecellîgâh da söz konusu hallerdendir.

***

Bu durum sâbit olunca, şu da bilinmelidir:

Söz konusu ilâhî ve kevnî mertebelerde zuhûr ve bâtınlık nispetleriyle varlık birliği/ahadiyyetü'l-vücûdiyye dikkate alındığında, "Haktır" denilir;

bu iki mertebede, çoğul veya tekil ve vücûdî[71]
olarak çokluk dikkate alınırsa, "halk" ve "sivâ" ya da "zâhir ve mazhârlar" ya da "şe'nlerin ve isimlerin sûretleri" denilir. Çokluk belirtilen haricî çokluk anlamında alınmayıp, tek ayn'a râci "nispet" diye düşünüldüğünde, 'çokluk, Hakkın isimleri, halleri, nispetleri vb. gibi bilinen isimlerdir' denilir; nitekim, âriften ve onun zevkinden üstün olan muhakkikin zevki böyle demeyi gerektirir.

Çokluk, hepsini kuşatan "emir" açısından dikkate alınıp, varlık boyasından mücerret olarak ve birleşik/mütevahhit iken düşünüldüğünde, bu durumda o, "imkân" diye isimlendirilmiş "gölge" diye işâret edilen şeydir; bu anlamda o, âlemin hakîkati ve âlem olması cihetinden âlemin ayn-ı sâbite'sidir.

"Cem" gözü ile baktığında, halkta Hakkı ya da Hakta halkı Hak ile zuhûr etmiş görürsün; ya da, ikisini beraberce görüp, isimlendirme ve mertebedeki farklılığın belirtilen iki mertebede zâhirlik ve mazhârlık ile zuhûr ve bâtınlık nispetlerine raci olduğunu anlarsın. Binaenaleyh Hakkın varlığı, bu makâmın zevkinde kainata izâfe edilmiş hallerin aynasıdır; âlemin a'yan'ı diye ifâde edilmiş taaddütler ise, Hakkın varlığının aynası ve O'nun çoğalmasını gerektiren şeylerdir.

***

Amâ'da taayyün etmiş insan mertebesi, iki mertebenin hükmünü kuşatarak, birleştirir; o, bu iki mertebenin, onlara izâfe edilmiş şeylerin ve kapsadıkları her şeyin aynasıdır, nitekim daha önce buna dikkat çekilmişti.

Bu iki mertebeden birisini müşâhede halinin hakim olduğu ve bu müşâhede ile boyanan kişi, insanların geneli gibi, sadece halkı görür; ya da, tevhit ve hal müşâhedesi mensupları gibi, sadece Hakkı görür.

Bunların hepsi, zâhir ve bâtın hükmündendir. Zâhir, hüküm açısından bâtından daha güçlü ve daha umûmîdir. Çünkü zâhir mertebesi, başka her şeyin sadece kendisiyle hüküm sahibi olabildiği "cem" mertebesine mensuptur. Onun kendisi ile olan mutlak hükmü ise, daha kâmildir. Bâtın, zâhir gibi kuşatıcı değildir, bu mertebede sadece Hak vardır; zâhir ise, Hak ve halkı cem' eder.

Hakkın kendisinden bâtın olamayacağı sahih olduğuna göre, O'nun kendisi için zuhûru, daha önceki bir bâtınlıktan değildir. O halde, bâtınlık ve zuhûr neredendir?

Bâtınlık ve zuhûr, bir tek kaynağa ait iki nispettir. Bu iki nispet, Hakka nispetle değil, zuhûru ve idrâki yenilenen kimseye nispetle taayyün ederler.

Bâtından ortaya çıkan şeyi, zâhir alır, aynı şekilde, zuhûr eden şeyden gaip olan şey de, bâtın olana aittir. Birleşen şeylerden ayrılan şey, bu ilk birleşikten fazla olan birleşme dâiresinde kaybolur; çoğalmış şeyden silinen, Bir'de fânî ve mağlup olur. "Varış ancak Rabbinedir" (Necm, 42) "İşlerin sonu Allah'adır." (Lokman, 22) "Bizim katımızda fazlası vardır" (Kaf, 35).

Âyetteki "fazla" ile, gelişte varlığın sirâyeti ile ve dönüşte de kemâlin gerçekleşmesi esnasında Hakkın davetine icâbet etmekle varlık boyasının ve sirâyetinin temas ettikleri her şeye verdiklerinden fazlasının Allah katında bulunduğu kast edilmiştir; söz konusu kemâl, davet edilen ve icâbet eden herkesin ehil kılındığı kemâldir, yoksa, Allah'ın kâmillerin en kâmiline hitap ettiği, "Allah'ın yardımı ve fetih geldiği zaman" (Nasr, 1) âyetindeki Hakkın ilâhî emrinin ifâde ettiği kemâl değildir.

***

Bilinmelidir ki:

Gerçekleşen telakkiler[72]
, daha önce de belirttiğimiz üzere, gizlenme ve zuhûrun hükmüdür. Bu da, ya bir gizlenmeden zuhûr veya zuhûrdan gizlenmedir; her ikisi de, birleşme veya ayrılma sûretiyle gerçekleşir ki, bu iki kavram, "kabz ve bast" diye de ifâde edilebilir.

Zâti ve aslî, ahadiyet-i cem/çokluğun birliği hükmüyle sâbit irtibatlar; zamana bağlı münâsebet ve irtibatlar; göz ardı edilmesi imkânsız ahadiyet-i cem hükmünün sirâyeti ile birlikte münâsebetlere, hükümlerdeki denklik ve eşitliğe ve de "cem" ve terkibin kendisinde, kendisinden ve ona göre meydana geldiği şeydeki ortaklığa göre gerçekleşen paralellikler, "benzerlikler" vb. şekilde isimlendirilen durumlardır. [73]
Buna karşın, "cem" ve "münâsebet"te şart koşulan bazı şeylerde zıtlık ve tezat nispetleriyle meydana gelen mütekabiliyet ise, "mübayenet", "uzaklık", suri veya mânevî "zıtlık" diye isimlendirilir.

Bizzat eşya arasında ortaya çıkan irtibat da, belirtilen bu "cem" ve münâsebetin hükmüdür; aynı şekilde ayrılma ve farklılaşma da, farklılığa neden olan özellik ile, bu özelliğin birlik ve ortaklığa neden olan özelliğe baskın olmasıyla meydana gelen mübâyenetin hükmünden başka bir şey

değildir. Binaenaleyh birisi zuhûr eder, diğeri de zuhûr eder; birisi, “münâsebet” diye isimlendirilir, diğeri ise “farklılık” diye isimlendirilir; bâtınlığı ve mânâsı veya aslı açısından taakkul edildiğinde, başka bir şekilde isimlendirilir; vakit ve halin isimlendirilendeki hükmüne göre ise, başka bir şekilde isimlendirilir.

Müsemma, zuhûr, bâtınlık, irtibat, ayrılma ve zikrettiğimiz diğer şeyler, söz konusu ilâhî ve kevnî mertebeler ile bu mertebelerin içinde veya aralarında bulunan şeyler için zâtîdir. Burada belirtilen zuhûr, bâtınlık gibi şeyler, ebedî olabileceği gibi, şartlı-zamana bağlı da olabilir; varlık ile, her iki mertebede bulunan gizli farklılık ortaya çıkmıştır.

Varlıkların adedi, isim, sıfat ve onların hükümlerinin sırlarının adedi kadardır. Bunların mâhiyetini daha önce ifâde etmiştim.

Her nispet, bir hüküm, her hüküm, bir sûret; her sûret, bütün tecellîgâhları kendinde toplayan ve onların kökeni olan tecellîgâhtan hususîleşmiş özel bir tecellîgâhtır.

Tecellî eden Haktır; Hak, kendisi ile kendisinden ve belirtilen küllî tecellîgâhtan farklılaşan zâtî halleri ile tecellî eder.

Varlık, hüviyet gaybının tecellîlerinden bir tecellî ve diğer zâtî haller gibi bir hal taayyünüdür; bu haller, Zât’a mensup “ahadiyet-i cem” ile bir oldukları dikkate alınırsa, Hak olurlar; zuhûr ve farklılaşma hükmü ile taaddütleri dikkate alınır ise, Hak onlar olur; bu durumda Hak, haller açısından ve onlara göre zuhûr eder.

Fefhem!

***

Kalem, Levh vb. her küllî varlık, küllî bir halin sûretidir; şahsî varlıklar da, cüzî hallerin sûretleridir.

Daha önce, zâtî olsalar bile hallerin farklı olduklarına dikkat çekmiştim. Eğer bunu anlayamazsan -ki mazûrsun- bu durumda insanların geneli tarafından anlaşılan isim ve sıfatların mütekâbiliyetini düşün.

Ezcümle, önceden dikkat çekip, açıkladığım hususlarla beraber, bu muamma da çözülürse, âriflerin üzerinde bulundukları ve remiz sahiplerinin açıklamaktan kaçındıkları şeylerin çoğunu bilirsin.

Ayrıca, varlıkların çoğalmasını ve farklılığını; birleşmelerinin, terkiplerinin, ölümlerinin, dağılmalarının sebebini; zâhirliklerini,

mazhârlıklarını, tecellîyi, gaybı ve şehâdeti gibi açıklaması uzun sürecek hususları öğrenirsin.

Mürşit ve hâdi, Allah'tır.

Mertebelerin önceliği nedir?

Önceliğin iki hükmü vardır: Birincisi “varlık”, diğeri ise, “mânevî” mertebe açısından olan hükümdür.

Varlık açısından olan hükümde öncelik, Amâ’nın sûretine aittir, çünkü o varlığın başlangıcı ve kaynağıdır; mânâ açısından öncelik ise, Amâ’nın ruhuna ve hakîkatine aittir. Bu mertebenin üzerinde sadece hüviyet çokluğunun birliği vardır/ahadiyyet-i cem’-i hüviyet.

***

“İnsan” oluşu cihetinden insana mahsûs önceliğe gelince: şayet insan, kâmillerden ise, belirtilen çokluğun birliğinin sahibi olmakla beraber, önceliği ortadan kaldıran ezelliğin de sahibidir. Çünkü insanın hakîkatinin hüviyetin çokluğunun birliği cihetinden olan bir yönü, her türlü vasıftan mutlaklık özelliğine sahiptir; bu yön, hiçbir şekilde taayyün etmez, işâreti ve hükmü yoktur. İnsanın hakikatinin diğer yönü ise, Amâ’ya ait “cem” mertebesine sirâyet ederek, böylece isimlerin, sıfatların, nispetlerin, izâfetlerin, mümkün a’yân’ın ve idrâk edilen varlıkların zuhûrunu gerektirir.

İnsan kâmillerden değilse, ilk varlık mertebesi, Amâ’nın sûretinden “nispet” açısından kendisi için belirlenen şeydir; insanın işi ve hali, daha önce de dikkat çekildiği gibi, iki diyar mensuplarının kendi mertebelerine yerleşmesinden sonra, bu “nispet”e ulaşır.

***

Bu bağlamda (: mertebedeki) sonralık, öncelikten bilinir, çünkü son, öncekinin aynıdır: Buna göre her son, gerçekte, evvelinin aynıdır. Binaenaleyh yaratıkların son ayrışmanın ardından iki diyarda yerleşmiş oldukları dereceler, ilk mertebelerinden başka bir şey değildir; onlar, irâdeye bağlı taayyün ve teveccüh esnasında ve de her birisinin ilâhî ismin hükmü altına girmesi halinde, bu mertebelere mensup olmuşlardır. Yaratıkların hükmü altına girdikleri söz konusu isim, kendileri ile zuhûr ettiği için, onları idâre etmektedir; çünkü her varlık için “merbûbiyet” nispeti ve mutlak Rubûbiyetten kendisine ait pay isimler ile taayyün ettiği gibi, isimler de varlıklar ile taayyün eder.

Binaenaleyh, her insanın cehennemde veya cennetteki derece ve mertebesi, Rubûbiyet nispetinin hükümlerinden birisi ile irtibatlı “merbûbiyet” nispetinin aynıdır.

***

Burada kâmillere ait bir sır vardır ki:

Kâmillerden cennetlere ancak ona münasip kısımları girebilir, çünkü cennet, insân-ı kâmili sığdıramayacağı gibi, cennetten başka âlemler de onu sığdıramaz. Bilakis kâmilin cennete yerleşen yönü, cennet mertebelerine uygun yönüdür. Çünkü kâmil, mertebenin kaynağındandır: Dolayısıyla kulun efendisinin ahlakı üzerinde olması şaşılacak bir durum değildir.

Efendi, mekân sahibi ve herhangi bir mekân ile sınırlı değildir. Nasıl olabilir ki? O, her şey ile beraberdir, her şeyi ihata eder ve her şeyi “rahmet” ve “ilim” yönünden kuşatmıştır. O’nun rahmeti, varlığı, ilmi ve ihatası, mutlak birliği mertebesinde çoğalmaz.

Fefhem!

***

İnsân-ı kâmil cennete münasip olmayan hakîkatlere sahip olduğu gibi, ateşe ya da bizzat her hangi bir mertebeye uygun olmayan hakîkatleri de vardır; bununla beraber, her sûretten, neş’etten, makâmdan, mertebeden mutlak ve münezzeh iken, bizzat bu mutlaklık ve münezzehlikte her şey ile zâtî münâsebeti ve irtibatı vardır.

Hiç bir âlem, mertebe ve makâm, Kâmil’e ait mazhârdan hali kalmaz; ona bitişen bu kemâl mazhârı sayesinde kâmilin kuşatıcı mertebesiyle tasarruf hükmü, bu âleme sirâyet ettiği gibi, Hakkın eseri ve kâmil vasıtasıyla olan yardımı da, bu mazhâr açısından mertebede, hazrette, âlemde, makâmda sirâyet eder; böylece insân-ı kâmilin Hakkın sûreti olması geçerli olur.

Bu bağlamda, Rahman’ın Arş’a istiva tecellîsini ve Hz. Peygamberin “Adn” cennetinde Hakkın meskun olduğu yerde huzûruna gireceğini belirttiği hâdisi hatırlanmalıdır; Hz. Peygamber, bu ifâdesiyle Adn Cennetinin Hakkın meskeni olduğuna işâret etmiştir ki, bu, meşhur bir hâdistir.

Ayrıca, kulların amellerinin görüleceği” fasıl ve kaza günü”nde yedinci kat melekleriyle birlikte bulutlar içinde gelişini; “fasıl ve kaza” Arş’ında

istiva ettiği halde ümmetler için sûretten sûrete gireceğini; Hz. Peygamber'in cehennem hakkında buyurduğu el-Cebbâr'ın ayağını üzerine koymasını; mekândan, zamandan, değişmeden, hulûlden, başkalaşmadan münezzeh olduğu halde Hakkın her gece yakın semaya inmesiyle ilgili hâdisi hatırlamak gerekir.

Zikredilen bu hususları düşündüğünde, Hakkın her şey ile beraber olması sırrıyla ilgili hakikat parıldar; bu beraberlik, her mekânda, mertebede, mevtınde ve makâmda gerçekleşir; bununla beraber Hak, bütün bunlardan uzaktır.

***

Kâmillerin dışındaki insanlar ise, cennette yerleşmiş ve mekân tutmuşlardır; cennetin dışında bir şeyleri kalmaz, kalmış olsa bile bu kalan şey, ârızî ya da bunun farkında olmadıkları halde ruhlarının mekânsız oluşlarıyla ilgilidir.

Kâmiller ise, cennetin dışında kalan ve dahil olan kısımlarını bilirler. Onlar, her şeyde, her mertebede ve âlemde –ârızî olarak değil- kendi hakîkatleri ile bulunurlar. Bu durum, Efendileri gibi, onların da her şeyden kâmil anlamda farklı, uzak, münezzeh ve mutlak oluşlarına zarar vermez.

Şayet kâmillerin hakkında "gaflet" hükmü verilse, bunun anlamı, onların âlemden kendilerinde bulunan veya kendilerinden âlemde bulunan bazı şeylerden ya da kendilerine mahsûs bazı kemâllerden habersiz oldukları demektir ki, bu da, kemâllerine zarar vermez. Çünkü gaflet, âlemin, yaratılışın, vaktin ve mevtinin bir hükmü olsa bile, kâmiller söz konusu olduğunda gaflette de son derece kapalı bir takım sırlar vardır.

Bunlardan birisi, şudur: Şayet insân-ı kâmil, her zaman her şeyin farkında olmuş olsaydı/istihdar, hiçbir şey yok olmaz, hiçbir hal fesada uğramazdı. Çünkü insân-ı kâmilin bilmesi ve farkında olması, düşünülen şeylerin sürekliliğini ve nizâmlarının korunmuşluğunu gerektirir. Bu nedenle Allah, ortadan kalkmasını istediği bir şeyin farkında olmayı kâmile unutturur ve böylece ilâhî yardım kesilir, o şeyin sûreti zâil olur ve varlığı gider.

Aynı şekilde, insân-ı kâmilin "her şeyde her şey vardır" hakikatinin zevkiyle kuşatıcı mertebede kendisini düşünmesiyle âlem korunur ve nizâmı devâm eder.

Fefhem!

Kuşkusuz ki, gizli bir bilgiye dikkatini çektim, bu nedenle bilinmeyenden mahrûm etmemesi için Hakka şükret!

***

İlâhî ve Kevnî Nüshâların Mütekâbiliyetine Dâir İkinci Bilgi

Bu bilgi, eşyayı Allah ile ve “Hak” olarak bilmektir. Bu zevkin sahibi, kendisini ve “başka” diye isimlendirilen şeyi Hakkın aynısı diye görür. Bu zevk sahibinin bu zevkin ilk derecesindeki hükmü de, Rahmân’ın Arş’a istivasından sonra Âdem’in yaratılışın tamamlanıp, kemâl ile tahakkuk ettikten sonra hem kendini ve hem de Rabbini bilmesi halinde, insân-ı kâmil mertebesinden Hakkın kendisini varlıkta müşâhede etmesi hükmünün aynısıdır.

Bu mârifet ile diğer mârifet[74] arasında büyük fark vardır; bu farkı sadece kendisini, halini, Rabbini bilen anlayabilir. Ayrıca bu kişi, “tahlîl” mirâcından önce Hakka sülük etmeye niyetlenmeden ve sülükten önce idrâk ettiği şeyleri de bilmelidir. Bu kişi, Hakta fânî olup, insanları irşat ve kemâle erdirmek veya irşat gayesi yoksa daha üst kemâl mertebelerine tek başına terakki için geri döndükten sonra, nefsini, Rabbini ve her şeyi bilir.

Eser açısından müessir ve müteessir hakîkatler arasındaki farkın mâhiyeti nedir?

Bunların arasındaki farkı anlamak için, eser hakkında daha önce zikredilen şeyleri hatırladıktan sonra, şunu öğrenmen gerekir:

Bu farkı bilmenin şartı, insanın müessir-ulvî babalardan ve müteessir-süflî analardan olan her hakikatin kendisine nispetini zâtından bilmesidir. Bunlara örnek olarak, ilk asıllar, bunların mertebeleri ve dört ana hakikati verebiliriz; bu dört ana hakikatten, insanın yaratılışının rükünleri, küllî kuvvetleri, temel uzuvları ve yaratılışının kaideleri ortaya çıkmıştır. İnsanın yaratılışının kaidelerine örnek olarak, deri, et, kan, sinir, kemik, saç, mafsallar, uzuvlar, bunlardan daima hareketli veya sâkin olan ya da bir veya birden fazla şart ile hareket ve sükûn ile nitelenen kısımlarını verebiliriz.

Söz konusu şeylerden her birisinin aslı ve bu uzvun veya kuvvetin veya zikredilen diğer şeylerin kendi asılları olan bir hakikatin mazhâr ve fer’i oldukları; mazhâr ve ferin de başka bir açıdan kendi aslının aslı olduğu bilindiğinde; mazhârın hakikatinin bütün asıllara ve onlardan oluşan şeylere yardım ettiği öğrenildiğinde; bir şeyin kendisinden başka bir şeye tesir etmesinin mümkün olmadığıyla ilgili daha önce ifâde edilen hususu bilmekle beraber, bütün bunları tam olarak öğrendiğinde, insan kendi nefsini murâkabe etmelidir.

Buna göre insan, varlık nüshasının herhangi bir hakikatinde veya bir kuvvetinde veya uzuvlarından birisinde veya kendisinden olan bir şeyde bir eser zuhûr ettiğinde, bu eseri hemen aslına nispet eder, çünkü bu durumda o, bu eserin kökenini ve kaynağını bilmektedir.

İşte, insanın tesir etmek istediği her şey karşısındaki tavrı da budur; bu tesirin kendi varlık nüshasındaki yansıma yerine ve mahalline bakar, bunun ardından da, tesir etmek istediği şey ile arasındaki rabıta sırrı açısından ve bir “cemiyet” ile özel tarzda tesiri gerçekleştirmeye teveccüh eder; bu “cemiyeti”, tesir ile istenilen şeyin rubûbiyeti gerektirir.

Böylece eserin muhatabı, teveccühün tesir sahibinden ve onun mertebesine göre kazandığı rengin hükmünün gereğiyle edilgen olur.

***

Burada bir sır vardır ki, bunu zikredip, bu bölümü bitiriyorum:

İsim ve hakîkatlerin eserleri, onların sûret ve mazhârlarının aynıdır; hissî ve misâlî sûretlerin ruhu, bu hakîkatlerdir. Her hakîkat ve hakikatin hükmü, Hakkın dilemesiyle, hakikatin sûretinden bilinir. İsim ve hakikatlerden her birisinin hükmü de, eserinin ortadan kalkması ile ortadan kalkar.

Fefhem!

Allah’a hamd olsun!

***

“Cem” makâmından gelen eser ile bu makâmın altındaki makâmlardan gelen eserlerin arasındaki fark şöyle bilinebilir:

Böyle bir durumda, insanın kendisine gelen eserden ya da başka bir şeyden etkilenişine bakması gerekir. Şayet, bu etkilenme sadece zâhir sûretle sınırlı ise, bu gelen şeyin veya eserin kaynağı, ez-Zâhir isminin ve kardeşlerinin mertebesidir ki, bunları daha önce belirtmiştik.

Gelen eser ile insanın sadece bâtını münfail olursa ya da bunlardan birisinin infiali diğerine tabi ve ikinci derecede gerçekleşirse, bu durumda hüküm, önceliği zuhûr edene aittir; bununla beraber, bunun cüzî ve küllî mertebeleri ve de rûhânî, misâlî, hissî ve tabiî mazhârları arasında farklar vardır.

Buna göre eser bâtına ait ise ve bunun hükmü rûhânî dâireyi kuşatırsa, hiç kuşkusuz, bayılma gerçekleşir; bu durumda, zâhir başkalaşır. Zâhirin başkalaşmasının nedeni, bâtın ile arasındaki irtibat ve gücü nedeniyle ruh halinin bedene sirâyet etmesidir; belirtilen gücün nedeni ise, bedenin ve sûretin cevherleşmesi ve nurânîleşmesi sayesinde aradaki uygunluğun şiddetidir. Bu bağlamda, zâhirin başkalaşmasının başka bir nedeni ise, ruhun bedeni yönetmekten yüz çevirmesidir.

***

Ruhun bedeni yönetmekten yüz çevirmesinde başka bir ikaz bulunmaktadır ki, buna göre, bayılmak gerçekte ruhun kendisinden geçmesi ve gaip olmasından ibaret ise, bu durumda yönetme görevi de işlevsiz kalmıştır.

Bazen yüz çevirme, kendinden geçmenin dışında başka bir nedenle olabilir. Buna örnek olarak ruhun yönetmek için yöneldiği şeyden yüz çevirip, başka bir şeye dönmesini verebiliriz.

***

Sonra şöyle deriz:

“İnfial”, zâhirde ve bâtında umûmîleşip, tam bir fenâ gerçekleşirse, bu durumda eser, “cem’” mertebesine aittir; çünkü insanın bütünü, sadece bu mertebe ya da bu mertebenin benzeri bir mazhârdan münfail olabilir; böylelikle, eserin kemâl ve yaygınlığını gerektiren benzeşme ve paralellik gerçekleşir.

Bir şeyin kendisine zıt oluşu cihetinden başka bir şeyden etkilenmeyeceğini belirtmiş, bunun sebebini açıklamıştık, hatırlayınız!

***

Bilinmelidir ki:

Burada bu tarzda ifâde etmediğimiz tesirler, cüzî şeylerdeki cüzî tesirlerdir. İnsân-ı kâmil’in dışında “insan” diye isimlendirilen herkes, sûretinin zâhir mertebesi cihetinden vasıflandığında “küllîlik” ile isimlendirilebilir; aksi halde, insân-ı kâmilin dışındakiler mertebe ve mânâ açısından cüzîdir.

Cüzî bir şey kendisinden etkilenirse, böyle bir şey yadırganamaz. Zâhir ve bâtın eserin birleşiminden meydana gelen şey ise, baskınlık ve mağlupluk sayesinde bilinir. Bütün bunlarda, ilk tesir eden ve ilk tesire konu olan dikkate alınır; geri kalanların tedricî tabilikleri ve ikinci durumda etkilenişleri ise, aradaki irtibata, içinde tesire konu olan şeyin de bulunduğu eşyaya sirâyet eden birleştirici aslın hükmüne bağlıdır. Bu birleştirici ve eşyaya sirâyet eden asıl cihetinden her şey bir olur, dolayısıyla hiçbir şekilde çoğalma söz konusu değildir. Nitekim bu mesele daha önce ifâde edilmişti.

***

Küllî istidât ile cüzî istidâtlar arasındaki farkı şöyle ifâde edebiliriz: Küllî istidât, insanın kendisiyle Haktan varlığını kabul ettiği şeydir; bu kabul, ilâhî irâdenin bütün mümkünler arasından insanı belirlemesi ve Hakkın onu ve daha sonra bezeneceği varlık hallerini “yaratmak” için insana teveccühü esnasındadır.

Buna göre insanın bezendiği varlık hallerinden her birisi, kendisini diğerine hazırlar. Nitekim Allah Teala şöyle buyurmuştur: “Tabakadan

tabakaya bindirilirsiniz. ” (İnşikak, 19) Başka bir ifâdeyle, bir halden meydana gelmiş diğer bir hale intikal edersiniz.

***

İlk varlığı kabul eden “küllî istidât” vücûdî bir şey değildir; o, ayn-ı sâbite’ye ait bir gayb halidir. Bunun dışındaki belirtilen cüzî istidâtlar ise, bilindiği gibi, vücûdi şeylerdir.

Bunu başka bir ifâdeyle daha fazla açıklayacağım, şöyle ki:

İnsan kendisi için gerçekleşen şeylere bakar: Şayet gerçekleşmiş şeyin hükmünün insana ilişmesi, bir tarzda; veya herhangi bir vakitte ve halde insandan ayrılabilecek ve zâil olabilecek bir nispet yönünden ise; ya da bu hükmün insana ilişmesi, sadece herhangi bir mevtinde ve belirli bir neş’ette veya bir şart ile ya da şartsız gerçekleşmişse, bu durumda, bu eserin konusu cüzî istidâttır ve o yaratılmış bir şeydir.

Bu özelliklere sahip olmayan şey ise, gayba ait küllî istidâda taalluk eder. Aynı şekilde, gerçekleşmesi Hakkın mutlak varlığından başka bir varlık emrine bağlı her şey, yaratılmıştır ve sadece cüzî istidât ile kabul edilebilir. İnsanın belirtilen tarzın dışında kabul ettiği her şey ise, bunun dışındadır; onda yaradılışın ve cüzî istidâdın hiçbir hükmü yoktur.

Bu esası kendi nefsinde, kendi dışında, kendinin veya başkasının zâhirde veya bâtında eserinin bulunduğu şeylerde düşün! senin dışında ve senden başkasında ya da senin o şeyde zâhir veya bâtın eserin vardır. Bu tesir, bizzat olabileceği gibi, irâdî-cüzî bir fiil ile veya hal veya mertebeye bağlı olabilir.

Bütün bu meselelerdeki farklılık ve çeşitlilik ise, eşya arasında sâbit tenasüp ve tenâfüre bağlıdır; bunlar, birlik hükmünün baskınlığına neden olan veya ayrılık ve farklılığa neden olan şeyden ortaya çıkarlar.

Söz konusu birlik ve farklılık, ayrılan veya birleşen şeylerde herhangi birisinin yaratması olmaksızın sâbittirler; aksine Allah kabz eder, böylece toplanma hükmü ve birliğin saltanatı görülür; bast eder, böylece daha önce bütünün birliğinde gizlenmiş zâtî farklılık ve tafsîl ortaya çıkar.

Fefhem!

Allah’a yemin ederim ki, ne demek istediğimi anlamadığını zannederim, bu konuda da mazûrsun.

***

İşâret edilen birliğin saltanatı ise, bütünün büyüklüğüne bağlıdır; bütünün büyüklüğü ise, ihataya ve dâirenin hüküm, istiap ve taalluktaki genişliğine bağlıdır. Buna göre ihatası ile beraber içermesi daha tamam ve birliği daha güçlü olan her bütünün saltanatı daha güçlüdür ve hükmü daha hızla gerçekleşir. Buna mukabil, içerdiği şeyler daha az olan ve tafsîle daha çok benzeyen bütünün ise, saltanatı daha zayıf, eseri daha yavaştır.

Bu bahiste gerekli edep ise, şahsın halinin ve vaktinin rabbini; vakti ve hali cihetinden üzerinde saltanatı bulunanın kim olduğunu bilmesidir. Böylece kul, ona hakkını verir ve Hakkın kendisine taayyün ettiği bu açıdan Mutlak Hakka ibâdet eder; "sırrı" ile hüviyetin ahadiyet-i cem'ine yönelir. Bu mertebe, bütün hükümlerin, mertebelerin, isimlerin, isimlendirilenlerin, nispetlerin, sıfat ve izâfetlerin kaynağı olan "cem" ve "vücûd" makâmının sahibidir.

İfade ettiğimiz konuda insân-ı kâmil'in hali, diğer mârifet ve müşâhede ehlinin halinden farklıdır, nitekim daha önce zikredilen ve insân-ı kâmilin halini açıklarken –Allah'ın izni ile- zikredeceğimiz şeylerle bunu öğreneceksin.

***

Müşâhedenin olmayışı ne zaman

talep sahibinin hırsını artıran ve

kemâle ehil olan kimsenin şevkini pekiştiren bir sebep olur,

ne zaman böyle olmaz?

Bilinmelidir ki:

İnsan, hakîkatinin gerektirdiği ve işinin varacağı mertebeyi -Allah'ın kendisine dair irâdesine göre- tam ve gerçek bir bilgi ve müşâhede ile bilmediği sürece; mutlak varlıktan hissesinin ve Hakkın nefsindeki mertebesinin mâhiyetini; hüviyet mertebesinin sûretine benzeyenlerden olup olmadığını –ki bu durumda, insan bu mertebenin tam bir gölgesi ve onunla zuhûr edendir-; yoksa insanın bu mertebeden nasibi kısmî bir şey ise, bu payın bütüne nispetinin ne kadar olduğunu bilmeden -acaba kendi payı, bütünün çeyreği, üçte biri, yarısı ya da bundan fazla veya azı mıdır?-; mârifet ve müşâhedesi, şimdiki haline göre kendinden olmayıp, aksine işin sonunda iki diyar ayrıştığında gerçekleşmişse; işte bütün bunlar olmuşsa, insan, hırslıdır, talep eder ve arzu duyar, emel ve kuruntular kendisine hakim olur.

Şayet insan, söz konusu sûretten kendisi için gerçekleşenin belirli bir pay olsa bile, bunun hali hazırda böyle olduğunu kesin olarak öğrenmiş ve varacağı yeri, son makâmını ve halini bilmezse, bu kişi, daha önce ifâde ettiğimiz gibi, arzu duyar ve talep eder.

Şayet insan, "sûret" üzerinde bulunduğunu ve onun mertebelerinde tam olarak zuhûr ettiğini; sûretin diğer hükümlerini içerdiğini ve ayn-ı sâbite'sine muttali olduğunu kesinleşmiş müşâhedeye dayanan bir ilim ile bilir ve varlığa ait "haller" ile bezenme sûretini müşâhede ederse, belirli bir şeye dönük belirli bir arzusu ve hırsı kalmaz. Söz konusu varlık halleri, insanın küllî nispet açısından yerleşeceği nihâî mertebesidir; "küllî nispet" dememin sebebi, yerleşmenin sadece bu itibarla mümkün olmasıdır.

Şu var ki insan, şevk ve talebi bezeneceği hallerden birisi olarak görürse, bu durumda onları bilerek ve sonuçlarını görerek arzu ve talep sahibi olabilir. Böylelikle bu şahsın, falan vakitte, falan şeye ve falan tarzda arzu duyduğu görülür ve o şeyi müşâhede, mârifet veya vasıtalı veya

vasıtasız ilâhî bildirme ile, fakat karışıklıkları ortadan kaldıracak tarzda kesin olarak öğrenir. Bu bilginin ardından da, söz konusu şeye arzu ve talep duyar.

Binaenaleyh belirtilen durumdaki insan, başka talep ve şevk sahiplerinin aksine, talep ve arzudan adeta soyutlanmıştır. Kâmillerde ve kendi ayn-ı sâbite'sini ve hallerini görenlerde, daha önce de ifâde ettiğimiz gibi, zâtî muhtaçlık nedeniyle belirsiz bir şevk kalır; bu şevk, daha sonra –Allah'ın izni ile- kısmen işâret edeceğimiz üzere, belirli bir konuya yönelik değildir.

***

Bilinmelidir ki:

Bu sırrı[75]
bilmenin iki yolu vardır: Bunlardan birisi, vasıta ile diğeri ise vasıtasız bu sırrı bilmektir.

Vasıtalı olan iki kısımdır: vehbî ve müktesep. Vasıtasız olan ise, bazı insanlara nispetle, bazen çabaya açık olabilir; bu çaba da, başta talep, ardından (: Hakkın feyzini hazırlayan) mertebenin kapısına sülüktür.

Bu sırrı, hatta Hakkı bilmek, O'nu tam olarak müşâhede etmek, Hakkın mertebesinin kapısını kendisine yönelen kuluna açtığı şeyleri bilmek söz konusu olduğunda ise, çabanın burada hiçbir şekilde katkısı yoktur.

Meseleyi şöyle özetleyebiliriz: "Sûret" ile zuhûrdan amaçlanın şeyin kendisi olduğunu ve Hakkın onu başka bir şey için değil, sadece kendisi için seçtiğini tam olarak bilen kimse, hiçbir hükme konu olmaz, hakkında hiçbir nitelik ortaya çıkmaz; aksine bu kişi, Hakkın bu sûret cihetinden dilediği tarzda, sûret ile ve sûretin sahibi ile beraberdir.

Buna göre, bu sûretten herhangi bir şeyin hükmü insana galip gelirse, bu hüküm bu insana izâfe edilir ve o vakitte bu özellik ile nitelenir. Şayet kişi, ömrünün sonuna kadar bizzat bir iş üzerinde devamlı olup, o iş kendisine galip gelirse, bu durumda onun "sûret" üzere olması mümkün değildir.

***

Burada büyük bir sır ve önemli bir ilke vardır ki, buna dikkatini çekip, insân-ı kâmilin bazı hal ve alametlerini bildireceğim! Bununla da konuyu tamamlayacağım. Dâire, insan ile sona ermiş, insan zuhûr edenlerin sonuncusu, en tamamı ve en kapsamlısı olmuştur.

Ey arzulu insan!

Gerçek-ilâhî bir insan ve tam ezelî-ebedî bir kul olabilmen için şunu bilmen gerekir:

İster kendinden ve isterse de hariçten ilminin ihata alanında gerçekleşsin, herhangi bir hüküm iki zamanda bir tek tarzda senin üzerinde sâbit olup, sen de insanların verdiği hükmü bu şey hakkında vermişsen; eşya ile irtibat ve irtibat esnasında zât ile onlardan ayrılmak bahsinde belirtildiği üzere, senin o şey ile irtibâtın ve o şeyin seninle ilişkisi ortaya çıkmamışsa, bu durumda sen, âleme yenilmiş ve "âlem" oluşu cihetinden onun mahkumusun.

Senin gayen Hakkı kendinde ve her şeyde görmeyi iddia etmek olabilir veya gerçekte böyle olabilirsin. Şayet bu durumda sana galip olan şey, hüviyeti veya defalarca belirtilen ahadiyet-i cem makâmı açısından değil de, sende, senin ile ve sana göre zuhûr etmiş özel bir isim nispeti cihetinden Hakkın hükmü ise; sen de söz konusu özel ismi, hiçbir şeyin kendisinde taayyün etmediği ve onun da kendisi için taayyün etmediği hüviyet deryasından izhâr eden olduğunda; bütün bu durumlarda sen, gerçekte kendi nefsinin hükmü altında ve onun mağlubusun. Fakat, en kıymetli nispeti açısından nefsinin mağlubu olmuşsundur.

Bu, büyük adamların hali ve onların himmetlerinin arzuladığı bir şey değildir.

***

Her hangi bir şeyin hükmü, iki anda bir sûret ile insanın üzerinde devam etmez, aksine her vakitte ve nefeste ilkinden ve bir sonrakinden farklı bir sûret ile zuhûr ederse; hariçte ikincinin birinci gibi olması nedeniyle "benzerlik" perdesiyle ayrım zor olsa bile, bâtında bunların arasındaki farkı hissederse; nefeslere, anlara, hallere, mevtinlere vb. şeylere bölünen çokluğun raci olduğu işin birliğini tam olarak öğrenirse; daha önce belirtildiği tarzda kendinde ve her şeyde Hak ile "huzûr" nimetiyle rızıklandırılırsa, bu durumda insan Hak ile beraberdir. Bu durumda insanın üzerinde egemen olan, sadece Haktır.

***

İnsanın bu hale ulaştığının bir delili, Hakka göre çeşitlenmesi; veya Hakkın insan ile ve insana göre olan zuhûrlarının çeşitliliğini görmesi; veya kemâle erip, bir tek anda her iki şeyi birden müşâhede etmesidir. Fakat bu

müşâhedenin gerçekleşmesi, Hak ve âlem hakkında daha önce dikkat çekilmiş iki teveccühe[76]
bağlıdır; bununla beraber her iki teveccüh de, bir açıdan, birbirlerinin tecellîgâhıdır.

Bunun yanı sıra insanın bu hale ulaştığının başka bir delili de, daha önce de ifâde ettiğimiz gibi, rûhânî ve tabiî meyillerin boyunduruğundan kurtuluncaya kadar geri dönmemesi; eşyanın tek başına veya bütün olarak insanı "orta"dan "kenarlara" çekmemesidir. Bunlara örnek olarak, inançlar, faydalı ilimler, adetler, haller, iyi mertebeleri verebiliriz.

İnsanın aşırılıktan sakınması ve kenarlara çekilmemesinde, (: rûhânî şeyler gibi) üstün ya da (: tabii şeyler gibi) düşük konular arasında fark yoktur.

Söz konusu hale ulaşmak ise, herhangi bir şeye karşı gönülde bir arzu duyup, onunla sınırlanmaktan kurtuluncaya kadar mümkün değildir; arzu duyulan şey, Haktan müşâhede edilmiş ve öğrenilmiş ve hali hazırda sahip olduklarından daha değerli, büyük ve yüce şeyler olabilir. Fakat insanın ilâhî-kevnî, makûl ve meşru eşya ve mertebeler ile sınırlanması, yönelinen şeyin ilâhî bir isim veya bir mertebede herhangi bir kemâl nispetiyle hükmî olarak zuhûr etmiş zât'ın mutlaklığından özel bir taayyün olmasıdır; bu taayyün "hükmî" olarak zuhûr ettiğinde, bu durumda insanın varlık nüshasından bu şeye münasip ve onu davet eden yönüyle tam karşısında durarak/mukâbele o şeyin hükmünü tashih etmesi gerekir. [77]

İnsan bu ilâhî isme veya taayyüne, kendisine tevdi edilmiş hakkı ona vererek veya ondaki hakkını alarak hakkını ifa eder. İnsanın ondaki hakkını alması ise, mertebe ve ilâhî-kemâl hikmeti eliyle gerçekleşir; yoksa, arzuyla yönelerek ve belirli bir talep ile hakkını almaz. Bunun yanı sıra insan hakkını alırken ve aldıktan sonra, artık beklemez; aksine başka bir şeye geçer. Bunu yaparken de, daha önce belirtilmiş olan iki çeşitlenmeyi (: Hakka göre çeşitlenmesi ve Hakkın zuhûrunun kula göre çeşitlenmesi) de aklında tutar. Bunlara da, ed-Dehr ismi ve ilâhî şe'n, eşlik eder.

***

Şayet insan, belirttiğimiz bu hale ulaştığında, bu esnada veya bundan sonra belirli bir halin veya makâmın altında kalmaz; aksine o, artık küllî-mutlak hal ile beraberdir. Bu küllî-mutlak hale bütün hallerin nispeti, farklı renklerin (: veya var olanların) mutlak renge (: veya renge) nispeti gibidir.

Bu küllî halin bu esnada insandaki hükmü ise, bütün mevcutların ve malûmların sûretlerini insana göstermesidir; ki insan bütün bunların "aynası" haline gelmiştir. Bunun ardından ise, insanda bulunan şeyleri bir açıdan insanın dışında kalan şeylere göstermesidir.

Mevcutların ve malûmların sûretlerinin yansımasıyla beraber insan, daha önce de ifâde ettiğimiz gibi, isim, sıfat, mertebe, nispet ve izâfetleri aşan "zâtî tecellî" ile tahakkuk ederse, "mutlak makâmı" cihetinden hükmü Rabbinin zâtının gaybında zuhûr eder; bununla beraber insanın varlığı zuhûr etmez. [78]

Böylelikle insan, bulunduğu hale tabi olarak, onun aynası olur; başka bir ifâdeyle söz konusu ilâhî ve kevnî mertebelerin aynası haline gelir.

Hak, her şeyde insan vasıtasıyla hüküm verir, insanın hükmü de Hakta Hak ile ve kendisiyle zuhûr eder; bu zuhûr, insan açından ve insana göre değil, Hakka göre ve Hak açısından gerçekleşir.

Çünkü bu durumda insanın kendisini belirleyen bir durumu; ya da kendisini sınırlayan bir sıfatı ya da bütünleştiği bir işi yoktur. Bununla beraber insan, bu halde iken, her türlü emir, vasıf ve ismi kabul eder; her çeşit sıfat, hal, resim ve hüküm ile zuhûr eder; saltanatının hükmü, bütün bilinenlerde, hâdis veya kadîm, mevcut veya madûm ilimde ortaya çıkar; bazı mertebelerinde veya hepsinde varlık ile zuhûr eder veya kabul etmez.

***

İnsan bu şekilde geri döndüğünde, "gizli-açık", "ulvî-süflî", "hadis-ezelî", "isteyen-gizleyen", "azîz-ganî" olur. Bu durumda insan, gaybî ve mukaddes "ilâhî sûret" üzerinde bulunur; kevn mertebesi dâiresinde zâhirî efendiliği cihetinden Allah'a kul olur; mutlak gayb mertebesinde izzet dalgalarının ardından zâtî halifelikten sonra Rabbi ile O'ndan perdelenir, bu gayb mertebesinin hakîkati ve özelliği bilinmez. Burada, neredelik ve kula egemen olan yakıcı dalgalar yoktur.

Bu durumda insan, iki âlemin efendisi, iki kıble[79] ehlinin kiblegâhı haline gelir. Onlar, bu insan ile her türlü şerefi kazanırlar; her çeşit celâl ve cemâl sahipleri bu insan karşısında heybete kapılır; her makâm ve hal bu insan vasıtasıyla kemâline ulaşır; gerçekleşmesini istediği her hangi bir şey gerçekleşir ve sâbit olur; dilediği her şey, dilediğinden zâil olur veya dilediğinde sâbit olur ve gerçekleşir.

Varlıktaki her şey, bu insana teveccüh eder; onların bu teveccühleri, herhangi bir bilgiye dayanmaz, sadece aradaki bağlantı nispetleri ve bizâtihî muhtaçlıklarından kaynaklanır. Her şey, her ihtiyaç halinde, bu insanı “vesile” edinir; bununla beraber vesile edinen vesile ettiğini bilmez ve anlamaz.

Bu insan, her şeye her şey ile başa kakmadan ve kesmeden ikrâm eder ve nimet verir; bu verme, kuşatıcı bir ilim ve müşâhedeye dayanır ki, bu ilim, bazen tafsilîdir, bazen mücmeldir, bazen mahsûs, bazen rûhânî, bazen misâlî, bazen zâtî, bazen fiilî, bazen halî olabilir. Bu durumlar, insanın keşfinin açık veya perdeli olmasına , cemâlinin ve celâlinin zuhûruna bağlıdır.

***

Perdeli insan, kendisine yönelmişken ondan yüz çevirir; başkasına yönelmişken, onda şaşırmış olarak, onu amaçlar. O kişi, adeta, haberdar gibidir; bu kişinin kendisine ve o insana dair hatası, bir vakitte söz, hal ve fiil olarak ortaya çıkmıştır. Bunun nedeni, söz konusu insanın mertebe ve hallerin boyasıyla renklenmesidir; halbuki bu mertebe ve haller, kendisini amaçlayan kimseye münasip değildir ve o bunları bilmez.

Böylece perdeli kişi zanneder ki, o insana dair hatası, ortaya konulan meseledeki bilgisi veya o insana karşı basireti artmıştır. Bazen bu insan, kemâl nispetlerinden müteessir olduğu bir vakitte perdeliye kendisinin onun inandığı gibi olduğunu bildirir. Böylece perdeli, o insanı tam olarak tanıdığından kuşku duymaz ve onu bir “emânet” edinir.

Ayrıca perdeli kişi, özellikle bu insanın kendisine hükmünü bildirmiş, onaylamış ve hükmünü kendisinde geçerli kıldığı için, onu kesin bir ilim ve rabbânî bir burhan ile sevdiğinde de kuşku duymaz.

Şayet perdeli-miskine bu insanın Rabbi ile halinin nihâî mertebesinden ve bizzat kutsiyet mertebelerinin ardından kendisindeki mertebesinden bir parıltı zuhûr etmiş olsaydı, aklı gider, lübbü dağılırdı; hatta aklının bütünü giderdi ve ellerine düşerdi, varlık dâiresindeki hiçbir şeyden faydalanamaz, bu insana inanıp, tasdik etmekten aciz kalırdı. Perdeli kimse, söz konusu insana şükreder veya kendisinden yüz çevirir; böylece bu insana nankörlük eder ve onu tekfir eder. Bu insan, perdeliyi kendi saltanatı için kullanır, fakat perdeli bunun niteliğini bilemez. Bildiğini ve sevdiğini zannettiği şeyi inkâr eder ve fakat bunun nedenini bilemez; ayrıca, bu durumun kalp

aynasına niçin ve hangi özellikle o insanın nûrlarından parlamış olarak yansıdığını bilemez. Bu nûrun onun kalbine yansıması, mertebenin ve kadim-bilinmeyen nispetlerle, söz konusu kâmil insanın perdeliye bir nimetidir. Perdeli insan da, kâmilin nurlarından kendisine yansımış şeyi, kendisine ulaşmış kâmilin sırrının bağıyla kabul eder ki, perdelinin hayatı bu sırra bağlıdır.

Bunun ardından perdeli kimse, kendisine ulaşmış bu nur parıltısıyla kâmile karşı edepsizlik yapar; kâmilin istidâdı vasıtasıyla böyle bir şeyi veya bir kısmını Haktan kabul edebileceğini imkânsız görür. Bunun nedeni bir yandan kendisini kâmil görürken, öte yandan gerçek kâmili nakıs görmesidir.

Perdeli kişi, kâmil vasıtasıyla elde ettiği az şey ile, kâmilin mülk hazinelerinin büyüklüğünü ve gücü altında bulunan şeylerin kıymetini küçümser; çünkü kâmil, kendisine çok yakın iken, aynı zamanda ulvî mertebesinde ondan son derece uzak olmasıdır. Ayrıca perdeli, kendisine bahşettiği ve verdiği ikrâmların pek azını bile kâmil için büyük görür.

Kâmil, bazen şefkatle perdeli için gizlice göz yaşı döker; halbuki perdeli, açıkça kâmil ile alay eder ve dalga geçer. Kâmil, perdeli insanın Allah ile ve kendisiyle arasındaki muhabbet ve maksatlarının gerçekleşmesi için gayret gösterir, buna karşın perdeli, onu düşman görür ve böyle yaptığının farkına bile varmaz. Böylece hiç farkında olmadığı bir yerden ve bir vakitte perdeli insan, helâke marûz kalır veya kâmil, talep ettiği şey ile arasına girer ve perdeli kişi bunun farkında olmaz.

Perdeli insan, bazen vehim ürünü olarak, kâmile şükreder ve ona inanır; bazen onu sever, bazen hem varlığı ve hem de hakîkati açısından nankörlük eder. Böylece kâmile buğz eder, ona söver.

Kâmil, perdeliye göre, “hikâye” ve “vehim” açısından vâcip; “müşâhede” ve “hüküm” yönünden ise, imkânsız bir şeydir.

Perdeli, kâmil ile kâmile karşı mücadele eder ve zanneder ki, kâmile galip gelmiştir; varlığının kâmilin dâiresinde bulunması itibariyle de, kendisine kâmil ile yardım eder. Böylece zanneder ki, kâmile galip gelmiş, ona yardım ettiğini, ikrâmda bulunduğunu, cömertlik yaptığını ve kâmile karşı cimri olmadığını düşünür.

Bütün bu durumlarda kâmil, sâbit ve yerleşiktir; emin bir koruyucudur. O, gizlenme ve takva zırhıyla kendisini bezemiş; edep ve haya örtüsünü kuşanmış; Rabbi ile “tahakkuk” etmiş; Hakkı herhangi bir vasıf ile veya kendi vasfıyla sınırlamaktan uzak durmuş; temkin makâmında

derinleşmiştir. Kâmil, talep, kasıt, almak veya reddetmek veya bunlardan "gaip" kalarak veya "hâzır" olarak ya da bunlar sayesinde hüzünlenerek veya sevinerek değil, sadece çeşitlenerek ve renkten renge girerek Rabbini O'nun şe'nlerinde takip etmiştir.

Kâmil, bazen perdelinin haline ağlar, bazen de güler; bazen de büyük mertebesinin hükmüyle her iki halden, hatta zıt her türlü davranıştan uzak durur. Hz. Peygamber'in şu ifâdesini aklında tutar: "Hiçbir şahıs ezaya karşı Allah'tan daha sabırlı olamaz. " Böylece kâmil kendisini bu ulvî ve selim şahsın mazhârı diye görür. Aynı zamanda hiçbir insan kâmilden daha fazla lezzete nâil olamaz, çünkü kâmil, Rabbinin katında kerîm makâmının saltanatının izzetini müşâhede etmiştir.

***

Ey İnsan! İşte bütün bunlar, Rabbinin kemâllerinin hükümleridir, ben bu kemâlleri, senin kalbinin aynasına açtım. Kendine karşı haksızlık yapıp da, sana veya cinsine ait olmayan şeyleri kendine izâfe etmeye kalkışma! Çünkü sahip olmadığı bir şey ile böbürlenen kimse, yalan elbisesini giymiş gibidir.

"İşlerin sonu Allah'a varacaktır. " (Hac, 41).

***

Şimdi tekrar, söz konusu insân-ı kâmil'in alametlerini saymaya dönüyoruz. İnsân-ı kâmil, yalancıların yalanının, saygısızların sahtekarlıklarının ve başarıya ulaşanların doğruluklarının kendisiyle ortaya çıktığı kimsedir.

Şöyle deriz:

Söz konusu insân-ı kâmil'in alâmetlerinden birisi, her mevcudun kadrini bilmektir. O, her şeyi Allah katında hakkıyla idrâk eder ve böylelikle ona hakkını verir; her mevcuda öyle muamele eder ki, şayet Hak zâtıyla zuhûr edip, bütün varlıklara umûmî tecellî etmiş olsaydı, her mevcuda gerçek insanın yaptığı muamelenin aynısını yapar, her birisini insân-ı kâmil'in yerleştirdiği mertebeye koyardı.

İnsân-ı kâmil'in başka bir alâmeti de, hüküm verdiği konuda isabet etmesi ve kendiliğinden bir şeyi kendisine izâfe etmemesidir. Şayet Hak kendisine herhangi bir şeyi izâfe etmişse, o da Rabbinin kendisine izâfe

etmiş olduğu bu şeyi kendisine izâfe eder; bunu yaparken de, ne geri kalır ve izâfetten sarf-ı nazar eder ve ne de aceleci davranır ve haddi aşar.

İnsân-ı kâmil, Hakkın kendisine imkân verdiği konuda tasarruf eder; bu tasarruf ise, hak sahibi veya mâlik olarak değil, sadece Hakkın nâibi olarak ve edeplice yerine getirilir. Bunun yanı sıra, bu tasarrufta bütün himmeti Hakka yönelik olmalıdır; yoksa zihnî dağınık bir gayretle tasarrufta bulunmaz. O, tasarruf ederken, Haktan başkası olması itibariyle "mâsiva"dan yüz çevirir, yoksa nezihlik veya güzel görünmek için bunu yapmaz.

O, ilâhî hükümlerin ve kaderlerin mecrâlarının altında sükunetle durur, fakat güzel görünmek niyetiyle değil; her türlü belirli talebi terk eder, fakat tevekkül için değil; nefsini gayb'dan gözüken veya kendisine ulaşan şeylere karşı "rızâ" makâmına yerleştirir, fakat bunu yaparken cesâret veya kahramanlık gösterisi yapmaz. Bu cesaret ve kahramanlığa, mukâvemeti aşmak veya herhangi bir ıstırap ve düşkünlük taşımadan ilgisiz ve lakayt kalmak neden olur.

Bununla beraber insân-ı kâmil, mevcut olan veya umut edilen herhangi bir şeye karşı arzu ve güven duymaz; idrâk ettiği veya edeceği her şeye karşı "iyi" ve "kötü" diye hüküm vermeyi bırakır.

O, hallerin kisvelerinden soyutlanır; bütün bunları, idrâki güç ve değeri büyük ve de kendisine lâzım bilgileri tam olarak idrâk etmesine engel teşkil eden herhangi bir mânevî korku olmadan dağıtır. Bu bilgiler, ilmi bütün asli mertebeleri ve zâtî-küllî isim mertebelerini ihata ettiği için, insân-ı kâmile lâzım olan ilimlerdir.

İnsân-ı kâmil, zâhiri veya bâtını vasıtasıyla Allah'tan ilim alan herkesin ilim aldığı kaynağı; bu kaynağa nasıl istinat ettiğini; buradan elde ettiği ve elinde kalan şeyleri bilir.

Şayet insân-ı kâmil, kemâl ile tahakkuk ettikten sonra, daha üst kemâl derecelerine yükselip, taayyünü cihetinden kemâl mertebesini aştığında, Hak zâtıyla onu yaratıklarından perdeler, bütün görev ve işlerinde onun yerini alır. Böylece daha önce belirttiğimiz özelliklere sahip kimseye izâfe edilen ilim, amel vb. vasıf ve eserler, Hakka izâfe edilir. O da, zât gaybında yerleşir. Bu durumda onun bir eseri idrâk edilmez, hakikati ve haberi bilinmez; Rabbinin tecellîleri onun "ayna" olduğu mertebelerinde idrâk edilir.

Böylelikle bu kişi kendisinin görüldüğünü zanneder. Eserlerin, görünürde, daha önce kendisine izâfe edilmiş olan sûretten sudûr ettiği

müşâhede edilir ve bu sûretin o şahıs olduğu zannedilir. Böylece, o şahsın görüldüğü var sayılır. Halbuki, gayb'de perdelenmiş bir kimsenin göz ile herhangi bir kimse tarafından idrâk edilmesi mümkün müdür?

***

İnsân-ı kâmil'in işâret edilen alâmetlerinden birisi de, şudur:

İnsan bir şeyi bilir, adeta onu bilmiyor gibidir; bir şey işitir, adeta onu duymamış gibidir; bir şey olur, adeta o şey olmamış gibidir; bir şeyi görür, adeta o şeyi görmemiş gibidir.

Bu hali bir mısra ile şöyle ifâde edebiliriz:

Müşâhedem büyümüş, adeta,
Vehim ile görmeden "yakîn" meydana gelmiştir

Başka bir mısrada ise bu durum şöyle ifâde edilmiştir:

Nefsim onları inkâr etmiştir
Bu inkârın yegane nedeni ise, fazla aşinalıktır

***

Bu bağlamda, insan bir şeye sahip olur, fakat adeta o şeyi elde etmeye muhtaçtır; kudret eliyle bir şeyde hükümrandır, fakat adeta o şeyi talep eder ve ona muhtaç olur. Bunun bir nedeni, insanın câmiliği ve câmiliğin birliği sırrı ve de insanın aynasına yansıyan şeylerin sâbit olmayışlarıdır. Şöyle ki:

Eşya, dâirelerinin merkezi olan insanın hakikatinin etrafında döner. Buna göre insanın hakikati, küremsi, döngüsel, geniş bir alan üzerindeki bir aynadır. Bu ayna, bütün nakışları kuşatır.

Eşyanın bu aynaya nispetleri, dâirenin çevre noktalarının kendisinden ortaya çıktıkları noktaya nispetleri gibidir. Buna göre eşyanın her birisi, bir tek anda insanın hakikatine paralel olur, söz konusu paralellik ve yakınlığın ardından ikinci nefeste ise bu hakikatten uzaklaşırlar.

Varlığın hakikatlerinden veya nispetlerinden herhangi bir nokta insân-ı kâmilin hakikatine ve mertebesine paralellik ve benzerlik mertebesinde durursa, hemen bu noktayı başka bir hal ile başka bir nokta takip eder. Bu durum, böyle devam eder.

***

Şayet, her şeyde her şey bulunmamış olsaydı; veya insân-ı kâmil bizzat bütün sûretlere, âlemlere ve mertebelere sirâyet etmemiş olsaydı; daha önce de ifâde edildiği gibi, onları ihata etmemiş ve onlara muttali olmamış olmasaydı, cüzî bir şeyin açıklanması ya da özel bir sûret ile bir şey ile beraberlik veya belirli bir şey ile irtibat mümkün olmayacaktı. İnsanın merkezîliği onu sâbit kılmış; mertebesi, hükmünün şümulü nedeniyle, ona imkân vermiştir. Buna göre insân-ı kâmil, ne zaman isterse ikâmet eder; ne zaman isterse, başka bir hale geçer. İnsân-ı kâmilin içinde bulunduğu her şey güzeldir; bu güzele giydiği hiçbir kisve zarar vermez.

Yaratılan ne de güzeldir!

***

Bilinmelidir ki:

“Sebât” özelliğiyle nitelenen merkezîlikte ya da “cem”, “ihata” ve “devr” özelliğiyle nitelenen feleklikte bir takım sırlar vardır ki, bunlara dikkat çekmek gerekir. Her ne kadar bunlar ifşâ edilemezse de, “kelime gerçekleşmiş ve söz vâcip olmuştur. ” Artık değişiklik söz konusu değildir.

***

İnsanın zâhirinin nispî bir sebâtı vardır; bâtınının ise çeşitlenmesi söz konusudur. Hakkın zâhirinin ise çeşitlenme; bâtınının ise sebât özelliği vardır.

Buna göre Hakkın bâtını, insân-ı kâmilin zâhirinin aynı; Hakkın zâhiri ise, insanın bâtınının aynıdır.

Kuşkusuz ki Hak, kıyâmet günü zâhirde sûretten sûrete girecektir; bâtında ise, itikatlara dayanan zanlara, tasavvurlara ve –şayet ehli isen- mazhârlara ait tecellîlere göre bu hayatta halden hale girmektedir. Bununla beraber kesin ilim şunu ifâde etmiştir ki: Gaybî Hakikat, ne değişme ve ne de başkalaşma kabul eder.

İnsanın varlığı üzerinde bütün veya özetle verilmiş hüküm, tafsilî ve mücmel olarak, bütün âlem hakkında verilmiştir. Nitekim insân-ı kâmilin hakikati üzerinde verilmiş hüküm de, ilâhî mertebe hakkında verilmiş hükümdür.

Burada ifâde ettiğimiz meseleyi anlayınız ki, her nerede zikredilirlerse sebât ve hareketin sebebini öğrenirsiniz. Ayrıca, insanın hangi açıdan

“nokta” ve hangi açıdan sürekli dönen kuşatıcı Arş olduğu da bu açıklamalardan öğrenilir.

Allah, hidâyet edendir.

***

İnsân-ı kâmil’in başka bir alâmeti de, dilediği insanlarla bir araya gelebilmesidir. Bu insanlar, Allah böyle bir şeyi belirlemişse, ölü veya diri olabilirler.

İnsân-ı kâmil’in bu insanlarla bir araya gelmesi iki şekilde gerçekleşir: Bunlardan birincisi, insân-ı kâmil’in bir araya gelmek istediği kimsenin bulunmuş olduğu âleme bakıp, o âlem ve makâmda kendisine ait sûretiyle sûretlenmesiyle gerçekleşir. Çünkü insân-ı kâmilin her makâmda, mertebede ve mevtinde mertebe, makâm ve mevtine uygun bir sûreti vardır. Bunun ardından da insân-ı kâmil, dilediği kimseyle bir araya gelir.

İnsân-ı kâmil, maksat gerçekleşince, bu sûret ile kendi birleştirici sûreti arasındaki “rabıta” sırrına bağlı olarak, kendi sûretine iner.

İnsân-ı kâmil’in dilediği ölü veya dirilerle bir araya gelmesinin ikinci ve birinciden üstün tarzı ise, şöyledir: İnsân-ı kâmil, ölü bile olsa, birisiyle bir araya gelmek isterse, o şahsın kabz edildiği makâma ve yerleştiği berzâh’a bakar. Böylece, bâtınından rûhânî-misâlî bir sûret meydana getirir; bu sûreti, kendisiyle bu makâm ve mahal arasındaki rabıta münâsebetini ispat eden “sırr”a sevk eder. Bunun ardından da, talep edilen şahsın gelmesini talep eder.

Böylece o şahıs –şayet onun kemâlini bilen birisi ise- isteyerek, berzâh hapislerinden geçerek kendisine gelir. İnsân-ı kâmil’in bir araya gelmek istediği kimse, halinin gerektirdiği şekilde, rûhânî-misâli bir sûrette insân-ı kâmile gelir. Şayet gelmesi istenilen kimse berzâh hapislerinde ise, bu şahıs, kendisini isteyenin zorlaması ve talebiyle gelir.

Şayet bir araya gelme, iki kâmil arasında gerçekleşirse, burada iş, bunlardan hal açısından daha güçlü ve kâmil olana bağlıdır; bunun yanı sıra iki kâmilin bir araya gelişleri, bunların arasında riayet edilen edebe göre gerçekleşir.

***

Vaktin kâmili, hali hazırdaki saltanatı cihetinden, otoriteyi haizdir; çünkü o, mansıp sahibi, hali hazırda mutlak güç sahibidir.

Hz. Peygamber’e bu makâmdan “Senden önce gönderdiğimiz resullerimize sor” (Zuhruf, 45) diye hitap edilmiştir. Şayet Hz. Peygamber, sormakla memûr olunduğu kimselerle bir araya gelememiş olsaydı, böyle bir emir almazdı. Bu ifâdenin tevil edilmesi de doğru değildir.

Çünkü iş, zâhiri üzeredir. Başka bir ifâdeyle: Vallahi! Gördüğüm ve kesin bildiğim şeyden haber verdim, düşününüz!

***

Sonra konuya dönüp, deriz ki:

Berzâhlar’da sınırlı kalan kimselerde genellikle gerçekleşen şey, büyüklerimizin onlara karşı edebe riayet etmeleridir, çünkü onlar, mazur ve mahpusturlar. Bu nedenle büyüklerimiz, onlardan birisiyle –aciz olduğu için- tenezzül ederek onun mahpus olduğu yerde bir araya gelmeyi tercih eder. Çünkü bu özelliğe sahip bir insan, hiçbir mahalden veya makâmdan uzak kalmaz, hiçbir şey kendisine zor gelmez; çünkü o, “yaratma ve emrin ait olduğu” Hak ile tahakkuk etmiştir.

Şu var ki, daha fazla açıklamayı gerektiren gizli bir sebep bunlara engel olabilir. Buna göre, belirttiğimiz gibi değil ise, bir insan “kâmil” değildir; hatta o, sûretin ve sûret sahibinin bütün halleriyle zuhûr eden “naip” olamaz.

Herkes, kendi halini başkalarından daha iyi bilir.

Allah gizliyi ve açığı bilir.

***

Sonuç: Tavsiye ve Münâcât

Bilinmelidir ki:

Tavsiyeye benzeyen bu bölümden maksat, belirtilen özelliklere sahip insân-ı kâmile bunları işittirip, bunların gereğine göre amel etmesini sağlamak değildir. Çünkü insân-ı kâmil, tavırları, emirleri, yasakları, nasihatleri ve çabaları aşmıştır. Buradaki ifâdelerle maksat, insân-ı kâmilin halini târiftir, böylece bu da, insân-ı kâmilin alâmetlerinden birisi olur.

Bunun yanı sıra kemâle ehil olan, elde ettiği ve üzerinde kalan şeylerin mâhiyetini öğrenir. Böylelikle, kendisi hakkında hataya düşmez; gayret sarf eder ve ya gider veya maksadına ulaşır.

***

Bu durum sâbit olduğunda, deriz ki:

İnsanın görevi, ilk hatıralarını murâkabe edip, onlara yoğunlaşmaktır. Bunun yanı sıra, yeni gelmiş ve ortaya çıkmış olsa bile, ilk zuhûr eden şeylere karşı da böyle davranmalıdır.

Ey insan! Bu murâkabe, Rabbini murâkabe etmendir. Bu murâkabeyi sürekli yaptığın sürece, Hakkı murâkabe etmediğin hiçbir vaktin olmaz. Bu durumda Rabbinin sende ve bir itibarla da senin dışındaki şe'nlerini öğrenirsin; senin dışında olan şeyler ile, kevn'den gözünle idrâk ettiğin, fikrinin ve aklının kendisine ulaştığı, Hakkın sana müşâhede ettirdiği; senin de, nefsin ile veya Rabbin ile veya iki durumu birleştiren özellikle kendi varlığında bilinmeyenlerden muttali olduğun şeyleri kast etmekteyiz.

Buradan hatıraların "hakkıyet" ve "kevnî" oluşları bilinir. Bununla beraber sen, herhangi bir tarzda bâtınına gelen ve ortaya çıkan her şeyle, bu şeylerin nasıl ve hangi mertebeden geldikleriyle durup kalmamalısın; bu kalış, daha önce de ifâde edildiği gibi sana göre, hükmünün tek tarzda iki anda devam etmesini gerektiren arzu ve bağlılık kalışıdır.

Ey insan! Sen, her şeyinle, ulvî-süfli, hak-halk olarak bütün görülür ve makûl şeyleri iki itibarla da kabul edersin; bu iki itibar, perdelilerin ve muhakkiklerin itibarlarıdır. Bütün bunlara, harfi harfine, ölçüsü ölçüsüne, kelime-kelimesine mânâların ile benzer ve paralel olursun. Ayrıca taayyün edene, taayyün etmiş olarak; mufassala mufassal ile, mücmele mücmel ile, müpheme küllî ve cüzî olarak kendi benzeriyle mukabele edersin.

Bu benzerlik, belirtilen bütün kısımlar ile işâret edilenleri birleştirecek tarzda olmalıdır. Bunun yanı sıra kâmilin benzerliğinin başka bir özelliği de, ihata, sınırlanma ve sonluluk özelliğinden mutlaklıktır.

Ey insan! Sen, belirtilen özellikteki hakikatin ile Hakkın gayb'daki zâtî mertebesine benzersin; bu mertebe, sıfat ve isimlerin sınırlamasından münezzeh oluşu cihetinden özelliği bilinmeyen mertebedir. Senin hakikatin, bütün hükümlerinde, diğer niteliklerinde, ondan nefy edilen veya kendisine izâfe edilen bütün hükümlerinde ilâhî hüviyete benzer. Bununla beraber, kendinden fânî; "ayna" oluşunun yokluğunu düşünürsün. Bu fenâ, sana kemâl mertebesini kazandırır. Bunun nedeni, senin bu mertebeyi arzulamış olman veya gaye edinmişliğin değildir; böyle bir davranış, belirtilen özelliği sahip bir kimse için uygun değildir.

***

Bilinmeyen, ve taayyün etmemiş Mutlak'a mukabil oluşta bir nükte vardır ki, bunu öğrenirsin, bu nükte şudur:

Senin bu mertebeye benzerlik ve mukâbil oluşun, zâttî mertebeye mukabil oluşunun zımnında bulunan bir benzerlik ve mukabeledir. Böylelikle bilinmeyen mutlak'a mukâbele –tam olarak değil- gerçekleşir; bununla beraber, "orta"dan sapma ve sürçmeden de salim kalır. "Orta", çevrenin her bir cüzüne kendi zâtıyla paraleldir.

Şu halde hiçbir şey zâtî mertebe dâiresinin dışında olmadığına ve sen de o dâirenin noktası olunca, zâttınla her şeye paralel oldun, kendi özelliklerinden o şeyin mertebe ve halinin gerektirdiği şey ile o şeye dair hüküm verdin, her türlü sapmadan sâlim kaldın.

Bunun yanı sıra, kâmillerin yerine getirmek zorunda kaldıkları hiçbir şeyi kasıtlı olarak kaçırmamışsan, sözü edilen halin ve dikkat çekilen makâmın sahibi ve ehli, o kemâlin yolcusu olursun.

***

İşittiğin şeyi düşün ve belirtilen bu hal ve makâm ve de bunların sahiplerine nispetini öğren! Vakit ve hal hükmünün altında sâbit ol!

Zikredilen şeyin hükmünü ve bu hükmün ilâhî isimlere, mevtinlere, hazretlere, makâmlara, menzillere, ilâhî asıllara, ulvî ve süfli varlıklara nasıl sirâyet ettiğini düşün!

Burada sana hikaye edilen şeyleri; bunun hangi dil ile anlatıldığını, hüviyetini ve kim tarafından dile getirildiğini iyice düşün!

Bu örtülerin ardından sana parıldayacak ve bu işâretlerin içerdiği sırları düşün! Bu durumda, gariplerin garibini görürsün; akıl sahiplerini hayrete düşüren şeylerin mâhiyetini öğrenirsin.

Bu kadarı, "hikmeti ve hitâbı ayırt etme" bilgisini tadan, idrâk eden ve öğrenen kimse için yeterlidir.

***

Kitabı, daha önce işâret ettiğimiz bir münâcât ile bitiriyoruz:

Şöyle deriz:

Allah'ım! Bütün hamdler ve diğer kemâl özellikleri, celâl ve cemâl na'tleri sana racidir. Sana yönelmiş saitlerin gönüllü davranışlarından, kendi vehimlerince senden yüz çevirmiş şakilerin isteksizliklerine varıncaya kadar, âlemin hakikatlerinin lisanları, senin övgünü terennüm ederler!

Allah'ım! Sen, onları kendi nefsinde zikrettin, böylelikle onlar senin zikrini terennüm edici olarak zuhûr etmişlerdir.

Sen, onlara kendilerinden dilediğin şeyleri bizzat onların şuurlarıyla emretmişsindir. Böylece onlar da, boyun eğerek bu emre itaat etmişlerdir.

Sen, ilminin ve kudretinin ihata etmesiyle, onları kahrın altına almışsın; böylece onlar da senin hükmüne boyun eğmişlerdir.

Sen, onlardan dilediklerine istidâtlarının senden talep ettikleri şeye göre hükmünün onlara bağlı oluşunu gördün. Böylece onlar da senin adâletini itiraf etmişlerdir.

Sen, zâtına ait rahmet ve ihsanınla onları kuşattın; bu ihsan ve rahmetin istidâtlar cihetinden herhangi bir sebebi yoktur. Böylece bu hakikatler, senin iyilik ve ihsanını yaymaktan aciz kalmışlar, senin hamd ve şükrünün hakkını vermedeki eksikliklerini müşâhede etmişlerdir. Binaenaleyh bu hakikatlerin senin övgünün gereğini en iyi ifâdeleri, anlaşılmazlık; senin sırrının künhünü dile getirmeleri, müphemlik; onların sana dair ilimlerinin sonu, bütün makâm ve müşâhede mertebelerinde büyük hayretten ibarettir.

Bunun nedeni, acizlik ve eksikliğin onlara egemen olması; onların kalp ve baş gözlerinin güçlerinin, izzet ve bunların üzerindeki sûretlerin perdesini yırtmaktan aciz kalışlarıdır.

Buna göre herhangi bir insan, sözünde veya davranışında isabet ederse, onu başarıya ulaştıran ve doğruyu gösteren sensin; senin razı olduğun

yollarda hataya düşen kişiyi de, mahrum bırakan ve tard eden sensin.

Herhangi bir insan sende veya katındaki bir şeye rağbet ederse, bu rağbet senin ilham vermene ve o şeyi ona sevdirmene bağlıdır. Herhangi bir insan, kendine ve eşyaya dair ilminde sana muvafık olursa, senin açıklaman ve beyân etmen ile buna nâil olmuştur.

Allah'ım! Seni tenzih ederiz, seni tenzih ederiz. Senden sana kaçarız; senden sana sığınırız; her halde sana tevekkül ederiz.

Allah'ım! Her çağrıya icâbet edenlerden etme bizi! Kaçırdığımız her şeye karşı bize bedel ol. Bize izâfe ettiğin her işi kendi nefsinle üstlen.

Allah'ım! Bizi yerleştirdiğin makâmlarda senin mukaddes mertebelerinden, müşâhedenin tadından ve ünsiyetinden perdeleme!

Hamd Allah'a mahsûstur. Selâm, O'nun genel olarak seçmiş olduğu kullarının üzerine; özel olarak da peygamberimiz Hz. Muhammed, onun ailesi, vâris ve kardeşlerinden kâmillerin; imamımız, varlık neş'etimizin kilidinin anahtarının üzerine olsun!

Allah'ın rahmet ve bereketi hepsinin üzerine olsun.

[1] Parantezdeki ifâde Miftahü'l-gayb şarihi Kutbuddin İznikî'ye aittir. Burada, "Onu vekil ittihaz edin" âyetine telmih yapılmaktadır ve kast olunan kişi, hiç kuşkusuz Hz. Peygamberdir. Hz. Peygamberin Allah'ı hamd etmesi, yaratıkların yapabileceği en kâmil hamddir; çünkü O, yaratıklar içinde Rabbini en iyi bilendir.

[2] İfadede bir zorluk bulunmaktadır, ancak Atpazarî şerhinde benzetmenin Hakkın kendisinin dışındaki her şeyi ihata etmesiyle ilâhî ilmin bütün ilimleri ihata etmesi arasında kurulduğu görülmektedir.

[3] Bast ve cemâl kabzasının ârif ve keşif sahibinde; celâl ve kabz kabzasının da perdeli kimsede zuhûr etmesi. (Atpazarî.)alınmış, Osman Fazlı İlâhî'nin Şerhi ve kullandığı metin ile desteklenmiştir.

[4] Zuhûr'da kaide şudur: Zâhir'in taayyünü, mazhârın taayyününe tabidir; mazhârın zuhûru ise, Zâhir'in zuhûr etmesine tabidir (Atpazarî).

[5] Burada kast edilen iki durum, ârızî nispet ve cüzîlik nispetleridir.

[6] Yani tesir, ya varlığa veya mertebeye nispet ve izâfe edilir.

[7] "Ben bilinmez bir hazine idim, bilinmek istedim ve âlemi yarattım ki, onunla bilineyim" hâdisine telmih yapmaktadır.

[8] "Cela" ve "isticla"nin kemâli.

[9] İhtilaf, kayıt demektir. Çünkü kayıtlar, ihtilafın kaynağıdır.

[10] Atpazarî, idrâk fiilini sürekli varlığın idrâk edilmesi anlamında kullanmaktadır ki, onun yorumuna göre ifâde, "varlığın mutlaklığı itibariyle idrâk edilmesi mümkün değildir" olmaktadır. Halbuki, Konevî bunu daha önce belirtmiştir; burada ise, meselenin sadece varlık ile ilgili olmadığını, aksine içinde insanın idrâk eyleminin de bulunduğu her çeşit idrâkin asgari gerçekleşme şartları üzerinde durmaktadır. Dolayısıyla burada idrâk kelimesini insanın idrâkiyle ilgili görmek daha doğrudur.

[11] Harf, hüküm ve tabilerinden mücerret olarak düşünüldüğünde, tek başına "ayn"dır.

[12] Atpazarî'nin kullandığı metinde "kemâle erdirmek için" denilmektedir ki, doğru anlamın bu olduğu anlaşılmaktadır.

[13] Atpazarî, şerhinde izhâr etmek fiilinin mefulünün "var olan şeyler" anlamında kâinat olabileceğini belirtmektedir.

[14] "Vech-i has", her mümkünün ilâhî ilim mertebesinde varlığı kabul eden "ayn-ı sâbite'sidir. Çünkü, herhangi bir mutlak ile onun mukayyedi arasında kendi dışlarında bir nispet vasıta olmaz (Atpazarî.)

[15]Çünkü Kalem, Levh ile Hak arasında vasıtadır.

[16] Gerek esas aldığımız nüshada ve gerekse Atpazarî şerhinde tercih edilen kelime “hakikatlerin ihtilafı” şeklindedir. Ancak Atpazar, bazı nüshalarda “ihtilaf” kelimesi yerine “ictima” kelimesinin bulunduğunu belirtmektedir. Herhangi bir mevcudun varlığı çeşitli hakikatlerin birleşmesinden meydana geldiği için bu anlam daha doğru görülmektedir.

[17] Yani, varlık tecellîsinin mâhiyetine bitişmesi nedeniyle her mevcut için hasıl olan taayyün ve izafi varlık.

[18] Bunların birincisi, mevcudun Vücûd-ı Hakka nispeti açısından taayyünü; ikincisi ise, özel mâhiyetine nispeti açısından taayyünü.

[19] Kısaca ifâde etmek gerekirse, ilâhî isimler birbirlerinden farklı anlamlara sahip oldukları gibi, bir açıdan da aynı anlama sahiptirler. Konevî, bu durumu “isimler arasındaki tebayün ve tenasüb” yönü diye ifâde etmektedir. Her isim, bir yandan kendi özelliğiyle zuhûr ederken, ya da o ismin mazhârı olan şeyin sûretiyle zuhûr ederken, aynı zamanda diğer isimlerin özelliğini de kendinde mağlup olarak barındırır. Bunun yanı sıra isimler, bu isimlerin hükümlerinin ve eserlerinin birleşmesinin neticeleri olan ve farklı derecelerde ve mertebelerde bulunan mümkün varlıkların sûretleriyle de zuhûr ederler. Ancak Hakkın bütün bu zuhûrları kendi ilminde ve ilminin zâtından farklı olmayışı cihetinden müşâhede etmesinden söz edilmektedir. Bu müşâhede de, aynı zamanda bütün bu neticelerin ve ürünlerin de müşâhede edilmesi demektir.

[20] Zıddını ifâde edersek bu müşâhede, Hakkın görmesinden ibaret olduğu için kevnî değil; harici değil; Hakkın zâtından farklı olmayan ilminin mertebesinde gerçekleştiği için mertebeye ait bir müşâhede değildir (Atpazarî.).

[21] Üç kısma ayrılan ilâhî isimler, bunların tabileri, lâzımları, ilmi a’yandan ve kevnî hakikatlerden mazhârları.

[22] Bunların bir kısmı tabi, bir kısmı ise metbudur. (Atpazarî.)

[23] Görülen varlıklar iki kısma ayrılırlar: Birincisi Konevî’nin ifâdesiyle“imkân” hükmünün kendilerinde bulunmadığı kısımdır. Bu âlem, emir âlemi, gayb âlemi ve melekût âlemi diye isimlendirilir. İkincisi ise, halk âlemidir. (Atpazarî.)

[24] Bu mertebenin böyle isimlendirilmesinin nedeni, bütün hakikatleri kendinde toplayan vücûd mertebesi olmasıdır. (Atpazarî.).

[25] Çünkü o, bütün hakikatleri kendinde toplamıştır. Burası, ahadiyet ve taayyün-i evvel mertebesidir. (Atpazarî.).

[26] Yani, Vücûd-ı âmm isminin Vücûd-ı Mutlak'a verilmesi ve onun bu isimle isimlendirilmesi. (Atpazarî.).

[27] Yani, zâtî tecellînin zuhûrunun üzerinde döndüğü iş.

[28] Esas aldığımız metinde "hasr" kelimesi "hazret" diye yazılmıştır. Ancak, şerhteki "hasr" okunuşu, metnin genel bağlamıyla daha uyumlu göründüğü için onu benimsedik.

[29] Cela, mukaddes zât'ın kendisi için kendisinde ve kendisiyle zuhûr etmesi; isticla ise, zât'ın kendisi için kendisiyle taayyünlerinde zuhûr etmesidir.

[30] "Ben Rahman'ın nefesini Yemen canibinden duymaktayım. "

[31] Bu tecellî, "cela" ve "isticla"nin kemâline duyulan "bilinme isteği" tecellîsidir.

[32] Mutlaklığı açısından bilinmeyen ve mazhârları ve ulûhiyeti açısından ise bilinen mertebe.

[33] Tercümede esas alınan nüshada bu kelimenin düştüğü anlaşılmaktadır.

[34] Asıl nüshada "vücûd" kelimesi geçmektedir, ancak Atpazarî kelimeyi "vech" diye okumuştur. Buna göre ikinci anlam, "ilâhî vechin eseri" olmaktadır. Her ikisi de anlam açısından birbirine yakın olsa da, "vücûd" okuyuşu daha uygun görünmektedir.

[35]Başka bir ifâdeyle, söz konusu özel vecih ile farklılık kazanan fertler, kendisinden meydana geldikleri hakikatlerde ise, ortaktırlar.

[36] Vasıtalı ve "özel vecih" ile gelen emrin bilinmesi şuna bağlıdır (Atpazarî.)

[37] Daha önce, zuhûr eden her şeyde asıl olanın birleşme olduğu belirtilmişti. (Atpazarî.)

[38] Bu, nûrânî ruhların meydana geldiği mertebedir. Konevî "bir açıdan ve bir itibar ile" demiştir, çünkü, nûrânî ruhları meydana getiren ilk nikah, kevnî meydana getirmesi itibarıyladır. Mutlak anlamda meydana getirme ise, Vücûd-ı âmm'ı ve Nefes-i Rahmânî'yi meydana getiren zâtî isimlerin ikinci nikahına mahsûstur. Ki o, Ümmü'l-kitab ve varlıkları ve isimleri kuşatan koruyucu mertebedir. (Atpazarî).

[39] Araf, meşhur görüşe göre, Kürsî'dir. Kevkebler Feleği ise, İbnü'l-Arabî'nin el-Ukletu'l-müstevfiz'deki ifâdesine göre, sâbit feleklerin dördüncüsüdür (Atpazarî).

[40] Yaratma emri (Atpazarî).

[41]Bu, ilâhî teveccüh ve birlik özelliğindeki çokluktur.

[42] Nikah, isimler arasında meydana gelen ve itidale göre gerçekleşen birliktir.

[43] Bu intikal, “haricî” değildir, çünkü bunların kendiliklerinde ve zâtlarında varlıkları yoktur.

[44] Kadir, alim gibi.

[45] Kudret, ilim gibi.

[46] “İsticla” fiiline Atpazarî bu anlamı vermiştir.

[47] Yani, Hakkı zâhir, bütün hakikatleri ise, tecellîgah ve Mazhârlar olarak gördükleri müşâhede.

[48] “O gayb’a vakıf mı olmuş, yoksa Rahman’ın katında bir ahit mi almıştır” (Meryem, 19/78) âyetine telmih yapılmaktadır.

[49] Heba mertebesinin makûlluğu, Küllî Cisim’in mertebesinin makûlluğu, Tabiat mertebesinin makûlluğu ve Arş’ın sûretinin taayyün etmesinin ardından. (Atpazarî)

[50] “Rahman Arş’ı istiva etti. ”

[51] Bu ifâdenin tamamı şöyledir: “Ben de emzirenlerin hücrelerindeki küçük bir çocuğum. ” Burada “ana” ile kast edilen şey, Tabiat’tır. Çünkü Tabiat, misâl mertebesindeki mazhârları cihetinden basit cisimleri meydana getirmek üzere ruhların birleşmeleri nikahında “dişilik” mesabesinde bulunur. Ruhlar ise, müzekker mesabesindedirler. Bununla beraber, Heba Tabiatının taayyün ve zuhûr etmesi, Kalem ve Levh gibi, nûrânî ruhlardandır. Çünkü o, Levh-i mahfûz’dan taayyün etmiştir. Ayrıca o, Kalem’in Levh-i mahfûz’a teveccüh etmesinden Levh’te meydana gelmiş ilk sûrettir. Böylece Levh-i mahfûz, “anne”, Kalem-i a’lâ ise, onun için “baba” olmuştur (Atpazarî).

[52] Burada kast edilen istiva, varlık mertebelerinin istivası ve zuhûr mertebelerinin istikrara kavuşmasıdır.

[53] Atpazarî, “zevk” sahibi ifâdesiyle ilgili olarak, varlığa mutlak birlik gözüyle bakıp, ondaki temyizi göremeyen kimsenin zevkinin kast edildiğini belirtmektedir. Halbuki Konevî, burada kemâl sahibi ve onun zevkinden söz etmektedir. Binaenaleyh burada belirtilen özellikler, kemâl ve tahkikin özellikleridir.

[54] Söz konusu iki mertebe, ilâhî ve kevnî mertebelerdir (Atpazarî).

[55] İlâhî ve kevnî mertebeler.

[56]Çünkü: Sırf varlık, herkes için herkesin kendi inancına göre hatta bedihî olarak gerçekleşmiştir. Buna göre hiç kimse onu talep etmez. İnsân-ı kâmil ve bu zevkte kendisine ortak olan insanlar ise, mutlaklık ve en üstün

kemâl mertebesini mülahaza ederek, varlığı talep ederler. Bu mertebe de onlar için gerçekleşmiş değildir. İnsân-ı kâmil'in mertebesinde öncelikle gerçekleşmiş olan şey, taayyün kisvelerindeki "vücûd"dur. Böylece o, vücûdu mutlaklık kisvelerinde müşâhede etmek ister. Mutlaklığı müşâhede ve murâkabeyi istemek de, sadece kendisine ehil olan kimselerden beklenir. (Atpazarî.)

[57] Esas metinde "yeteayyenü" şeklinde muzari fiil kullanılmakla birlikte, Atpazarî'nin "ta'yîn" okuyuşu daha uygun görünmektedir.

[58] Bekli de, istenilen gerçekleşmeyecek bir şeydir.

[59] Burada kast edilen cem', kulun Hakkın vermesini ve men etmesini kabul etmesidir. (Atpazarî.)

[60] Kast edilen şey, âyette dile getirilen "Bana ve bize ne yapacağını bilmem" ifâdesidir. (Atpazarî.)

[61] Esas nüshada anlam bozukluğu olduğu anlaşılmaktadır, bu nedenle bu cümle Atpazarî'nin metnine göre tercüme edilmiştir.

[62] Atpazarî'de "bu hakikatin talebini kemâle erdirmeyi" denilmektedir.

[63] Yani, her şeyde vücûd ve cem birliği bulunur. Bu itibarla Vücûd, her şeyi ihata eder ve taayyün ve kayıtlarla da her şeyden ayrılır (Atpazarî).

[64]Çünkü, mümkünlerin hariçte var olmasıyla gerçekleşen şey, bu hükümleri, mertebeleri, sıfatları, nispetleri ve bütün bunların mümkünler için sâbit olmasını bilmektir; yoksa, bunlar kimin hakkında sâbit iseler veya kimden nefy edilmişlerse, sâbitlikleri veya nefiyleri mümkünlerin hariçte var olmasıyla meydana gelmez. Çünkü söz konusu sâbitlik ya da nefy edilmişlik, ezelîdir. Binaenaleyh ezelî, hâdis olmadığı gibi, aynı şekilde hâdis de ezelî değildir, çünkü bunlar birbiriyle çelişen şeylerdir (Atpazarî).

[65]Bunların arasındaki fark şudur: Zât'ın gerektirdiği şey, bir veya daha fazla şarta bağlı olsa bile, kemâlin üzerinde ekmellik tarzında olabilir. Bütün hayırlar Hakka nispetle böyledirler. Bunlar, yaratıklara nispetle ele alındıklarında, bunlardan talep teveccühüne bağlı olan ve bu teveccüh ile maksat olanlar, gayedir. Bu esastan şu öğrenilir ki: Allah'ın fiilleri, bir takım gayelerle illetli değillerdir. (Atpazarî)

[66] Bu, varlık ile Rabbi arasında herhangi bir vasıtanın bulunmadığı özel vecihtir.

[67] Esas metinde "seyir" yerine büyük anlamındaki "kebir" geçmektedir, ancak Atpazarî'nin tercihi daha doğru görünmektedir.

[68] Bu cem'iyet, gayb ve şehadeti birleştirmekle insanda gerçekleşen "cemiyet"tir. Buna göre "cem" veya "cemiyet" ifâdesiyle, zâhir ve bâtın, şehadet ve gayb, imkân ve vücub hükümlerini birleştirmek kast edilir.

[69] Çünkü madûm, ayniyle veya her açıdan benzeriyle yenilenmez; aksine tecellîde tekrar olmaması için, yenilenende belirli bir farklılığın bulunması gerekir, çünkü tecellî, asla tekrar etmez (Atpazarî).

[70] Müheymen melekler, Kalem, Levh, Heba, Tabiat, Misâl, Cisim, Arş, Kürsî, Yedi Gök, Dört Unsûr, Üç Ürün ve İnsân-ı kâmil.

[71] Vücûdî ile kast edilen, ilmî veya gaybî varlık değil de, görünür ve haricî varlığa ait olan demektir.

[72]Telakki, kulun kendisine Haktan gelen/vürûd şeyleri almasıdır. Burada kast edilen telakkiler, ilâhî tenezzüllerde ve Rahmanî tecellîlerde gerçekleşir.

[73] Bu gibi şeyler, benzerlik, ittihat, muhabbet vb. şekilde isimlendirilirler.

[74] Yani, eşyayı Hak ile ve Hak olarak bilmekle iki nüshanın mütekabiliyetini bilmek ile âlemin Hakkın varlığının aynası olduğu gibi, Hakkın da âlemin hallerinin aynası; buna karşın insan da âlemde olan her şeyin toplamı olduğunu bilmek arasında büyük fark vardır.

[75]Yani, ârifin işinin kendisine varacağı ve Hak katında varlıktan olan payı ve mertebesinin sırrı.

[76] Bu iki teveccüh, Hakkın yaratmak niyetiyle âleme yönelmesi; âlemin de Hakkın yaratma eylemini kabul etmesidir. Başka bir ifâdeyle Hakkın âleme "izhar" niyetiyle yönelmesi, âlemin de Hakkın şe'nleri ve halleriyle "zuhûr" için yönelmesidir (Atpazarî).

[77] İnsanın varlık nüshasından gelen vâride karşılık vermesi, nimete şükür, belaya sabır ile muamele etmektir (Atpazarî).

[78] Çünkü varlığı Allah'ta fânî olmuştur (Atpazarî).

[79] Burada kast edilen iki kıble, Mescid-i haram ve Mescid-i aksa'dır (Atpazarî)

[*] Bu tercümede Süleymaniye Kütüphanesi Ayasofya bölümü 1930 No'lu nüsha esas alınmış, Osman Fazlı İlâhî'nin Şerhi ve kullandığı metin ile desteklenmiştir.